

Våra äldsta posttaxor

– och vad de berättar, utöver portot, om inrättandet av postkontor och postvägar under det svenska Postverkets första 100 år

av Giselher Naglitsch

Bakgrund

På jakt efter information om postgången i Uppland har jag ofta återvänt till våra äldsta posttaxor. De flesta utgår från Stockholms horisont, men de skulle även vara till ledning för övriga postkontor när dessa beräknade portot för inlämnade brev. Första gången detta antyds är i 1645 års taxa. I 1668 års taxa blir det tydligare. Med all säkerhet ställde postmästare på de större orterna upp egna tabeller. Några kan ha tryckts. Men det kan jag inte dokumentera.

Förutom 1638 års taxa, som inte gällde egentliga Sverige, var taxorna fram till 1692 rena Stockholmstaxor, men de kunde användas av postmästarna till ledning för skönmässiga eller förhandlade porton. År 1692 fastställde Karl XI individuella posttaxor för i princip samtliga postkontor i Sverige och provinserna. Endast Stockholms taxa lär ha kommit i tryck. Dessa taxor kom att ligga till grund för kompletterande taxor för nya postkontor och ändrade taxor som kom att gälla till och med juni år 1747.

Taxorna från 1747 och fram till enhetsportots införande den 1 juli 1855 har på ett förtjänstfullt sätt dokumenterats av Lennart Ivarsson i tre förnämliga band utgivna av Postmuseum: 1747–1785, 1786–1830 och 1831–1855.

När man noga studerar våra tidigaste taxor

kan man hitta ett mönster, hur de olika postvägarna vuxit fram, när vissa av postkontoren har inrättats och, som jag närmare tänker belysa i detta arbete, hitta uppgifter om vilka vägar posterna följde, när de avsändes från Stockholm och när de väntades återkomma till staden. Uppgifter som jag aldrig har sett sammanställda och som jag ibland har saknat för att rätt kunna beskriva ett objekt i min samling och exponat.

Jag redovisar mina iakttagelser och slutsatser taxa för taxa, men har också försökt skapa översiktliga jämförande tabeller för portots respektive postvägarnas förändring över tid. Se appendices. Dessutom har jag i varje avsnitt en eller flera kartor, som visar hur jag tolkar att postföringen gick till. Till underlag för mina kartor har jag i första hand använt Forsells ”Karta över postlinjer och postkontor år 1685” i *Svenska Postverkets historia*, 1936. Den har en del fel och brister som jag försöker kompensera.

Förordningen om Post-Båhden 1636

Förordningen den 20 februari år 1636 åbe-ropas i många posthistoriska sammanhang. Det är välmotiverat, eftersom den är utgångspunkten för den allmänna postens historia i Sverige. Mindre uppmärksammade är ett antal smärre detaljer i denna ”födelseattest”. Till att börja med kan man konstatera

att den inte innehåller någon egentlig post-taxa. Inte så konstigt, då det ännu inte fanns några postförvaltare och posthus. Och bara sju hann inrättas under år 1636. Till år 1643 hade de ökat till 30 i egentliga Sverige. Med den takten är det rimligt att anta, att efterhand som postförvaltare utsågs så fick de erforderliga instruktioner om avgifternas beräkning. Några skriftliga belägg är inte kända.

På varje sträcka om två, högst tre mil, beroende på vägarnas beskaffenhet, skulle en edsvuren bonde eller postiljon tillsättas, helst en som kunde läsa. Han skulle ha två drängar till sin hjälp. Det senare betyder att bonden skulle kunna skicka iväg ett postbud i vardera riktningen om poster skulle ankomma nära i tiden.

Den löpande postdrängen skulle ha högst två timmar på sig på varje mil. Man kunde tro, att man skulle kunna beräkna hur lång tid posten skulle ta mellan två orter. Men så enkelt var det inte, bl. a. för att milens längd varierade i riket.

Punkt 10 visar att man tänkte sig att brev skulle kunna lämnas till postbonden för vidarebefordran: "Alla brev som från andra avsides liggande orter blir levererade till postbonden till att skickas vidare, får inte glömmas bort, utan skall läggas i brevsäcken för att skickas vidare till behörig ort."

Punkt 11 följer upp detta med en skyldighet för alla "postförvaltare att noga gå igenom ankommande postsäck för att se om där finns brev som han skall vidarebefordra". Underförstått, som han skall inordna i sina avgående brevbuntar.

Punkt 13 innehåller en bestämmelse om att postförvaltare har skyldighet att vidarebefordra brev "som (han) bekommer eller finner uti en öppen postsäck", som skall skickas till "Adelen uti hans Grannelag". Lite oklart om det även avser ankommande

karterade brev. Jag vill tolka det så. Dessa brev skall han skicka med bud. Men för det skall han låta sig betalas postlön om två öre silvermynt för varje mil. Postförvaltaren har rätt till motsvarande ersättning om brevskrivaren aviserar att han vill ha brev skaffat till posthuset.

Punkt 15 sätter normen: I var stad, stor eller liten, förordnas en duglig, kvalificerad och edsvuren person till vilken man kan adressera brev till orten och som samlar upp avgående brev och sänder dem vidare "under ett copert eller knippa". Den personen skall vara läskunnig. Längre fram i texten kallas han postförvaltare. Underförstått, hans hus blir posthus. Redan nu gäller brevbunt, inga lösa brev i säcken mellan postförvaltare.

Punkt 16 är lite knepig i sin formulering, men jag tolkar den som att postförvaltaren för varje lösbrev, som skickas till honom enligt punkt 10, skall ersättas med 1 öre. Den ersättningen får han "njuta och behålla".

Om man detaljtolkar det som är skrivet, kan man påstå att vi här har våra två första taxor:

1. Ersättning för brevbäring till och från adelsperson på landet två öre silvermynt per mil.
2. Ersättning för hantering av lösbrev ett öre silvermynt för varje brev.

Båda dessa ersättningar tillfaller postförvaltaren. Vän av ordning kunde invända: det är sportler.

Vår första posttaxa utfärdades den 6 september 1638

Att vår första posttaxa bara innehåller uppgifter rörande posten från Stockholm till Finland och de baltiska provinserna, måste ses mot bakgrund att det var året då den östra postvägen just hade införts. Den inrättades under tiden 3 juni till 7 augusti 1638. Taxan reglerar portot mellan Stockholm och sju städer i Finland, Karelen och

Östersjöprovinserna samt dem emellan: Åbo, Helsingfors, Borgå, Viborg, Kexholm, Nyen Skans och Narva.

Taxan gäller för brev som väger ett lod. Den är uttryckt i öre silvermynt.

Man kan ju undra varför vi inte hittar en taxa till de svenska postkontoren förrän 1643? Enligt Teodor Holm (del 1, sid. 148) skall postmästaren Anders Wechel ha haft en *Verzeichniss* (förteckning) över porton till de då inrättade, relativt fåtaliga postkontoren. Taxan kan ha varit i bruk till slutet av 1642. Holm antyder att Wechel hade en enhets-taxa till samtliga postanstalter inom landet, åtminstone på Hamburglinjen. Ett brev till Södertälje kostade fyra öre kopparmynt, lika mycket som till Markaryd. Holm tror dock

att detta är en felskrivning och menar att det bör avse silvermynt, vilket är högst troligt. Det är osäkert om den förteckningen hade blivit fastställd av regeringen, vars rådsprotokoll av den 30 maj 1636 uttalade en åsikt att det inte skulle kosta lika mycket för ”bref som skole studsas på 10 eller 20 mil, som för de som drages 50 eller 60 mil”. Tydligt tänkte man sig en avståndsberäknad taxa, vilket 1638 års taxa ger prov på.

Postvägar

Taxan ut från Stockholm omfattar sju städer på linjen. En åttonde stad, Tavastehus, nämns i två ”undertaxor” för Helsingfors och Borgå. De antyder att en sidopost redan då hade inrättats mellan Helsingfors och Tavastehus. Det samma gäller en sido-

Sijt brüftinamedh Sudz Gade Sveriges/ Södres och

Wendes vthforade Drottning och Affursinna/ Storfursinna til Finland/ Hertiginnas vth
Gland och Garen/ Fröten vthforer Ingermanneland/ etc. Vöde vitterligen/ effter som wijs hafve för nödig och gott
befinner/ til vöde trogne Underfatares then menige Allmogens å Landet lijsa/ vthi thes endels odräglige Skus-och
Gåfning/ at låta vpråta ett allmänt Postwäsende öfver Storfurstendömet Finland sampt begge Garelne och Inger-
manneland/ Och finne här hoos ställigt i anseende thet äthstellige Ständz Personer kunne ibland hafwa aff nöden/ sine pri-
vat Breff at låta befiella från een Ördh til then andra/ at förskänktuld hvarom och enom til rådtelie en wijs Taxa thet vppå

må sättas/ och huru mycket aff hwar Breff sålunda i hoth Vthn eller Postpenningar stal erläggas. Wi hafve thetfor wolat sådant här medh determinera och
förordna/ och at vthaff hwaras Breff sådant ett Lodh til Wärdem stal gifwas effter Sijlvermynt rådnat/ såsom följier:

Ifra Stockholm til	Åbo	4 öre	Ifra Borgo til	Stockholm	6 öre	Ifra Nyen til	Kexholm	2 öre
	Helsingfors	6 öre		Åbo	2 öre		Wiborg	4 öre
	Borgo	6 öre		Helsingfors	2 öre		Borgo	6 öre
	Wiborg	8 öre		Kåfvel	2 öre		Helsingfors	6 öre
	Kexholm	10 öre		Tavastehus	2 öre		Åbo	8 öre
Ifra Åbo til	Nyen	12 öre	Ifra Wiborg til	Wiborg	4 öre	Ifra Narfwen til	Stockholm	12 öre
	Stockholm	14 öre		Kexholm	4 öre		Narfwen	2 öre
	Helsingfors	4 öre		Nyen	6 öre		Nyen	2 öre
	Borgo	2 öre		Narfwen	8 öre		Kexholm	4 öre
	Wiborg	4 öre		Borgo	4 öre		Wiborg	6 öre
Ifra Helsingfors til	Kexholm	6 öre	Ifra Kexholm til	Helsingfors	4 öre		Borgo	8 öre
	Nyen	8 öre		Åbo	6 öre		Helsingfors	8 öre
	Narfwen	10 öre		Stockholm	8 öre		Åbo	10 öre
	Stockholm	6 öre		Kexholm	2 öre		Stockholm	14 öre
	Åbo	4 öre		Nyen	4 öre			
Ifra Tavastehus til	Borgo	2 öre		Narfwen	6 öre			
	Kåfvel	4 öre		Wiborg	4 öre			
	Wiborg	4 öre		Borgo	6 öre			
	Kexholm	6 öre		Helsingfors	6 öre			
	Nyen	8 öre		Åbo	8 öre			
	Narfwen	10 öre		Stockholm	10 öre			
				Nyen	2 öre			
				Narfwen	4 öre			

Ther och Wessnen eller Paqueten swärdre du ett Lodh til Wärdem wara runne så gifwes och betales thetfor effter advenant: Såsom wijs elijh hwar andre anord-
ningar belanger smertligen om the lewande Posters förhollande / och hwar dagh och tima the til hwar Stad / men ensamtelligenhitt på Stockholm ankomma / så
och igen at afgå sårbige wara stolt/ hafve förordet wdr General Ruita Stults at göra thet föröring öfver: Studandes och befalles wdr Postförwaltere i Sids-
derne så och Postbänderne å Landet/ sampt alle andre som thetta wdrkommer/ at råta sigg thet effter så färd them at wdr Kewelge hemd at omwäjsa. Til ytter-
mera wijsso är thetta medh wdr Secere och wdr sampt Sveriges Kistes respectiue Förmyndares och Regerings Understriff beträffat / Datum Stockholm then 6.
Septembris. ANN O M DC XXXVIII.

Bild 1. Brevtaxan år 1638. Efter Kersti och Bertil Larssons dokumentssamling. Original i Uppsala uni- versitets bibliotek.

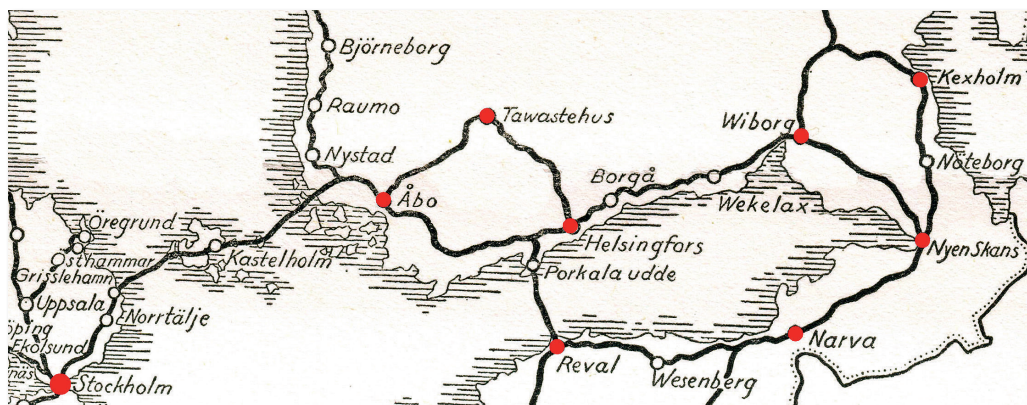

Bild 2. Den år 1638 inrättade östra postvägen har på ett förtjänstfullt sätt studerats och beskrivits av Per Gustavsson i *Postryttaren* 2014: "En resa längs den första postvägen Stockholm–Narva".

post sjövägen från Helsingfors eller Borgå till Reval. Enligt taxan bör Narva ha varit slutstation för den östra postvägen. Det finns ingen taxa för sträckan Narva–Reval.

Något om tidig postföring i egentliga Sverige

Indikativa tider för de tidigaste stora posterna

Theodor Holm redovisar några fragmentariska notiser från postverkets första tio år, som kan ge en vink om när och i vilken hastighet posterna kunde komma fram.

År 1637 noteras en post ha löpt Stockholm–Helsingör på åtta dygn.

År 1639 noteras i motsatt riktning fem dygn.

År 1637 avgår posten från Göteborg måndagar och förväntas anlända till Stockholm måndagar. Det ger sju dygn för sträckan.

Tillfälliga och ej bestående poster

Redan år 1636 går poster mellan Kalmar och Linköping samt Kalmar och Jönköping. Den senare finns inte med på Forsells karta och går inte att verifiera. Fanns den så blev den kortlivad. (Holm del 1, sid. 152)

År 1639 tog regeringen för en tid säte i Västerås. Regeringen begärde då en snabbare direkt "anordning" mellan Nyköping och Västerås. Den blev inte bestående. (Holm del 1, sid. 153)

1643 års taxa är en ren Stockholmstaxa

Kongl. Maj:ts Förordning om Brestaxan gällde från och med den 2 januari 1643. Den avser brev som väger ett lod och är uttryckt i öre vitt mynt (silvermynt).

Taxan omfattar nu 44 städer, varav 30 i egentliga Sverige, 12 i Finland och Östersjöprovinserna samt Helsingör i Danmark och Hamburg i Tyskland.

Av taxan framgår vilka dagar och tider de olika posterna skulle avgå från Stockholm.

Postvägarna

Taxan listar fem avgående poster. Men då posten till Göteborg och posten till Kopparberget avgår vid samma tid och långt går samma väg, väljer jag att behandla dessa som huvudpost respektive sidopost. Då får jag följande från Stockholm utgående poster:

- Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg. Avgår lördag.
- Posten till Göteborg med sidopost till Kopparberget (Falun). Avgår måndag.
- Posten till Uppsala och Norrland. Avgår måndag.
- Posten till Finland och Livland. Avgår fredag.

Samtliga poster går en gång i veckan fram

VI. Och skal nu sålunda här i Stockholm aff hwar betales/såsom här under år Specificerad, och denne Proportion på alle Orter hållen warda / efftersom och therom på hwar Ort Special och serdeles bestedd är til sinna. Och såsom ett Enkelt breff/ändoch thet icke tilfyllest väger ett Lodh/doch lijkväl för itt heelt Lodh hållas skal: Alltså skal och alt hwadh öfwer ett Lodh stiger/ thet ware sigh liffet eller mycket / för Tu/och hwadh öfwer Tu/för Tyn Lodh / och på sådant sätt widare blifwa råknadt och betalt.

Alle Breff som skole hådan til Danska Grenen / såsom och til Hamborgh/ och alle andre / så wäl på denne / som på then andre sidan belägne fremmande Orter/gå aff ifrån Stockholm hwar 18. gerdagh om Afftonen widh Klockan Sex / och betales til desse här under Specificerade Orter / och i lika mätro derifrån hilt igen / för 1. Lodh eller Enkelt Breff/såsom fölter:

	Ore huit Mynt.
Söder Tellie	1.
Nycköping.	2.
Norcköping.	3.
Linköping.	3.
Calmar.	4.
Töncköping.	4.
Wartekedh.	4.
Helsingör.	5.
Hamborgh.	10.

Bilderna 3 och 4. Två sidor ur 1643 års Förordning om Breftaxan.

wopen in Wöteborg och de på denne Posten til Kopparberget går aff sidan belägne Sträder/går aff ifrån Stof. Wändags Afftonen widh Klockan 6. holm Wändags Afftonen widh Klockan och betales in til desse här under Specificerade Orter/och vice versa/för 1. Lodh eller Enkelt Breff/såsom fölter.

	Ore huit Mynt.		Ore huit Mynt.
Encköping.	1.	Saalberget.	2.
Wästerås.	2.	Hedemora.	2.
Köping.	2.	Säter.	2.
Arboga.	2.	Kopparberget.	3.
Drebro.	3.		
Skara.	3.		
Allingsås.	3.		
Örebro.	4.		

Posten til Upsala och Norrland, går aff Wändags Afftonen widh Klockan 6. Och betales in til desse här under Specificerade Orter / och vice versa/för 1. Lodh eller ett Enkelt Breff/såsom fölter.

	Ore huit Mynt.		Ore huit Mynt.
Upsala.	1.	Norr Tellie.	1.
Gäste.	2.	Åbo.	4.
Hudwischwald.	4.	Helsingfors.	6.
Hernöfand.	5.	Borgå.	6.
Sundwald.	5.	Tawastehus.	6.
Wina.	7.	Näswel.	12.
Pithå.	9.	Pernaw.	14.
Enå.	9.	Wijborg.	8.
Torne.	10.	Kerholm.	10.
		Nye Stang.	12.
		Narwa.	14.
		Dörpt.	16.
		Kijga.	18.

och åter och avgå kl. 18 ("om aftonen vid klockan sex").

Med ledning av taxan ser jag posterna ta följande vägar.

A. Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg

Stockholm till Södertälje, Nyköping, Norrköping, Linköping (här utgår redan nu en sidopost till Kalmar), Jönköping, Markaryd (sista svenska postkontoret), Helsingör och Hamburg.

A:1. Sidopost Linköping–Kalmar

Varje vecka färdas ordinarie brevbärare ifrån rikets gränser till Hamburg och åter. I postordningens fjärde stycke instrueras postmästaren i Stockholm att på lämpliga utrikes orter utse personer som kan förmedla avgående och ta emot ankommande brev som skall vidare till riket, "helst våra residenters skrivare". Instruktioner för residenterna skall utfärdas av postmästaren.

B. Posten till Göteborg med sidopost till Kopparberget

Stockholm till Enköping, Västerås, Köping, Arboga, Örebro, Skara, Alingsås och Göteborg.

B:1. Sidopost Västerås–Kopparberget: Västerås, Sala, Hedemora, Säter och Kopparberget (senare namnändrat Falun).

C. Posten till Uppsala och Norrland

Stockholm till Uppsala, Gävle, Hudiksvall, Sundsvall, Härnösand, Umeå, Piteå, Luleå och Tornå.

D. Posten till Finland och Livland

Stockholm över Norrtälje till Åbo, Helsingfors, Borgå och vidare ända till Riga, med trolig sidopost till Tavastehus, men förmodligen finns nu inte längre sidoposten mellan Helsingfors och Reval. (Jag fördjupar mig inte i de finska och baltiska postvägarna, men rekommenderar Per Gustavssons artikel i

Postryttaren 2016.)

Även 1645 är en ren Stockholmstaxa

Hen. Kongl. Maj:ts vår Aldranådigaste Drottning / Om Brefvens / som skole försändas medh Posten / Bestälning och Betalning heter den förordning som är fastställd och daterad Stockholm den 19 juli 1645. Genom denna förordning bekräftar den nu myndiga Christina de viktigaste regler som postförvaltare/postmästare, postiljoner och postbönder hade att förhålla sig till. Den avslutas med en uppdaterad taxa, som bör ha tillämpats så snart den kommit postmästarna tillhanda. Stockholm fick med all sannolikhet ett handskrivet exemplar samma dag som taxan undertecknades. Postmästarna ute i landet fick vänta på trycket.

Även denna taxa gäller för brev som väger ett lod och är som tidigare uttryckt i öre silvermynt (vitt mynt). Taxan omfattar nu 60 städer, varav 41 i egentliga Sverige, 17 i Finland och Östersjöprovinserna samt Helsingör i Danmark och Hamburg i Tyskland. Den stora ökningen i Finland förklaras av att postvägen runt Bottenviken, ända till Åbo, nu är inrättad.

Taxan är graderad efter avstånd och vikt

En jämförelse mellan 1643 och 1645 visar inga större ändringar i södra delen av landet, men betydliga taxesänkningar till Norrland och österut till Finland och Baltikum.

I punkt tre fastslås att brev skall betalas i reda pengar efter taxan vid inlämnandet. Inget prut och ingen kredit. Men i punkt fyra kommer man inte förbi möjligheten att någon har stuckit in brev i postsäcken hos postbönder. Portot för dessa, liksom för brev från utlandet skall betalas av mottagaren.

Punkt åtta informerar om kostnaden för brev bortom Hamburg. Om det kan postmästaren i Stockholm ge besked. Dessa brev skall betalas till slutdestinationen.

rat, och denne proportion på alle Orter hällen warda/eff-
ter som och ther om på hwar Ort special och särdeles be-
stædth år til sinna. Och såsom ett Enckelt Dreff/ ändoch
thet icke tilfyllest wäger ett Lodh/ dock listwöl för ett
heele Lodh hållas skal; Alltså skal och alt hwadh öfwer ett
Lodh stigher/ thet ware sigh listet eller mycket/ för tior
och hwadh öfwer tior/ för tior Lodh/ och på sådant sätt
widare blifwa räknadt och betalt.

Allt Dreff som skole hädan til Danke Grängen/ såsom och til Hamborg
och alle andre / så wäl på denne/ som på den andre sidan belägne fremmande
Drith/ gå aff ifrån Stockholm hwar lodgerdagh om Afftonen Klockan Sex/
och betalas til thesse här under specificerade Drith/ och i listå måtto thet is-
från hñt igen/ för ett Enckelt Dreff/ eller lodh/ såsom följier.

Söder Telie.	1.	} öre hñt Wyn.	Skäninge.	3.	} öre hñt Wyn.
Nycköping.	2.		Wadstena.	3.	
Norcköping.	3.		Töncköping.	4.	
Söderköping.	3.		Ekelsö.	4.	
Långköping.	3.		Wersö.	4.	
Wimmerby.	3.		Marckardh.	4.	
Wästerwåf.	3.		Helsingör.	5.	
Calmar.	4.		Hamborg.	10.	

Posten til Göteborg och de på denne sidan belägne Drith/ går aff ifrån
Stockholm Dnsdags Afftonen wed Klockan Sex/ och betalas in til the här un-
der specificerade Drith/ och vice versa, för ett Enckelt Dreff/ såsom följier.

Karlöping.	1.	} öre hñt Wyn.	Örebro.	3.	} öre hñt Wyn.
Wästerås.	2.		Skara.	3.	
Böping.	2.		Allingsåsa.	3.	
Årebo.	2.		Göteborg.	4.	

Posten til Kopparberget går aff Dnsdags Afftonen wed Klockan Sex/
och betalas in til thesse här under specificerade Drith/ och vice versa, för
ett Enckelt Dreff/ eller lodh/ såsom följier.

Säbberget.	2.	} öre hñt Wyn.	Skar.	2.	} öre hñt Wyn.
Åfwerkarfors.	2.		Kopparberget.	3.	

Posten til Norrlandens heele omkring in til Åbo/ och så vidare/ går aff
Fredags Afftonen wedh Klockan Sex/ och betalas in til thesse här under spe-
cificerade Drith/ och vice versa, för ett Enckelt Dreff/ eller lodh/ såsom
följier.

Uppsala.	1.	} öre hñt Wyn.	Påhå.	3.	} öre hñt Wyn.
Umeå.	2.		Luleå.	3.	
Uppsala.	2.		Umeå.	4.	
Uppsala.	2.		Umeå.	4.	
Söderhamna.	3.		Umeå.	4.	
Ludwiczwald.	3.		Wasa.	4.	
Lernöfand.	3.		Siomeborg.	4.	
Sundswald.	3.		Naumo.	4.	
Umeå.	3.		Åbo.	4.	

Posten til Finland och Lifland öfwer Ålands Haaff/ går aff Fredags Aff-
tonen wedh Klockan Sex/ och betalas in til thesse här under specificerade
Drith/ och vice versa, för ett Enckelt Dreff/ eller lodh/ såsom följier.

Noertällic.	1.	} öre hñt Wyn.	Nycköping.	6.	} öre hñt Wyn.
Åbo.	4.		Marckardh.	7.	
Åfwerkarfors.	4.		Kewel.	8.	
Helsingfors.	4.		Börs.	9.	
Borgo.	5.		Pernow.	9.	
Wiborg.	6.		Käga.	10.	
Åboholm.	6.				

Til yttermehra wisso/ hafwe wijs detta medh egen
Hand underskrifwit och medh vårt Secret bekräftat.
Datum på vårt Slott Stockholm den 19. Julij, Åhr
1645.

Christina.

Bilderna 5 och 6. De två avslutan-
de sidorna från 1645 års förord-
ning innehåller taxan för brev
från Stockholm och ger besked
om posternas avgång från Stock-
holm.

Brev skall betalas i öre silvermynt, i proportion som i Stockholmstaxan. Om vad som speciellt gäller för varje ort kan man få besked på orten. Det kan inte tolkas annat än att någon, förmodligen postförvaltarna, upprättade lokala taxor med ledning av Stockholmstaxan. Här har vi det första spåret till taxor utanför Stockholm.

Punkt elva uppmärksammar småsaker som skickas med ordinarie bodar (bud). De skall betalas lika som brev, d.v.s. paket taxeras lika som brev. Inte helt obekant i modern tid.

Punkt tolv gör klart att brev taxeras efter lod – upp till fullt lod, sedan 2, 3, o.s.v. Ingen övervikt tolereras.

Postvägarna

Taxan är uppbyggd lika som 1643 års taxa, men den listar några fler städer och tycks ha fått flera sidoposter. Elva nya postorter har tillkommit.

A. Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg. Avgår oförändrat lördag.

B. Posten till Göteborg, med sidopost till Kopparberget (Falun). Avgår nu på onsdag.

C. Posten till Uppsala och Norrland. Avgår nu fredag.

D. Posten till Finland och Livland. Avgår oförändrat fredag.

Samtliga poster går fortsatt bara en gång i veckan och avgår kl. 18.

Med ledning av taxan ser jag följande förändringar.

A. Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg

Sju nya städer har tillkommit på denna väg. Huvudposten utökas med Skänninge och Växjö. (Holm hävdar att Växjö och Eksjö fanns bevisligen redan 1643. Nylander är inte lika säker. Han anger någon gång 1643–1645.) De övriga tillkommer på nya respektive utökade sidoposter.

A:1. Sidoposten Linköping–Kalmar utökas med Vimmerby.

A:2. Ny sidopost Norrköping–Söderköping.

A:3. Ny sidopost Vimmerby–Västervik.

A:4. Ny sidopost Skänninge–Vadstena.

A:5. Ny sidopost Jönköping–Eksjö.

B. Posten till Göteborg, med sidopost till Kopparberget (Falun)

Stockholm till Enköping, Västerås, Köping, Arboga, Örebro, Skara, Alingsås och Göteborg.

B:1. Sidoposten Västerås–Kopparberget utökas med Avesta.

C. Posten till Uppsala och Norrland

Tre nya postorter tillkommer på denna väg: Wessland (Tierp), Älvkarleby och Söderhamn.

Taxan upplyser att posten nu går helt omkring Bottenviken in till Åbo. Nya postkontor öster om Bottenviken är: Uleåborg, Nykarleby, Vasa, Björneborg och Raumo.

D. Posten till Finland och Livland

Stockholm till Åbo, Helsingfors, Borgå och vidare ända till Riga, med trolig sidopost till Tavastehus men förmodligen inte längre mellan Helsingfors och Reval.

(För vidare läsning rekommenderar jag Per Gustavssons artikel i *Postryttaren* 2016.)

Ordning och reda

De allmänna reglernas första punkt är värd att uppmärksamma. Den gör det tydligt att alla brev nu skall lämnas in på posthuset i Stockholm eller till en postförvaltare i någon stad – inte till postbönder eller postiljoner ”vilket mycket skett” – så att det går att hålla ”ordentlig registratur och allt packas i vissa paket”. ”Ingen skall eller kan ta ansvar för brev som skickas med postiljoner utan paket, registratur eller karta.”

Under de gångna tio åren sedan postverkets inrättande har postförvaltare utsetts i

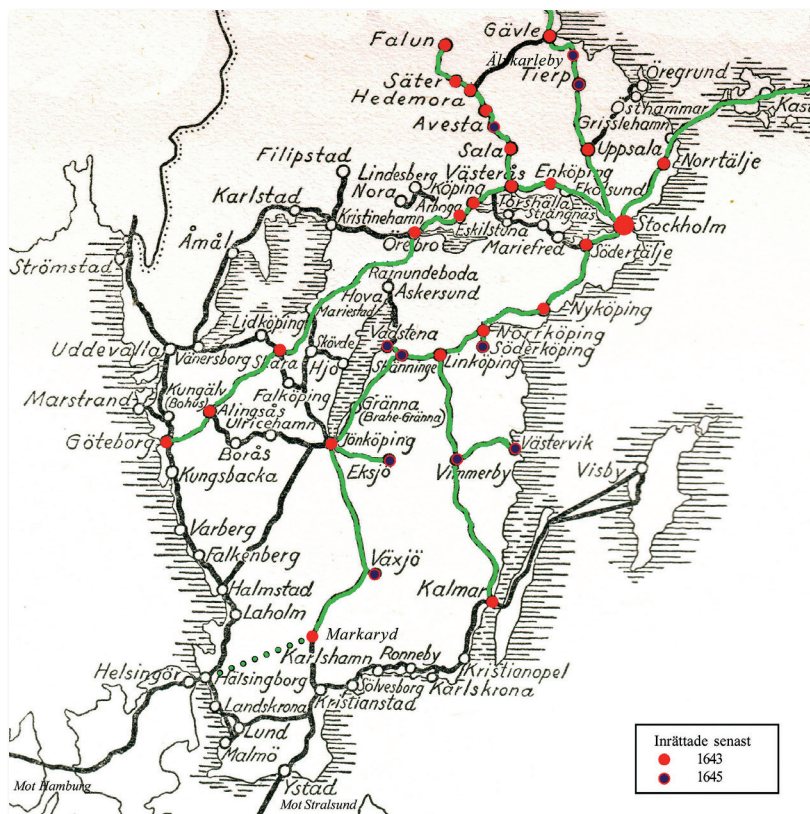

Bild 7. Huvudposterna år 1645 har samma sträckning som år 1643. De går en gång i veckan fram och åter. Ett antal nya postkontor har inrättats. Fyra av dessa ligger på nya sidovägar.

41 städer i egentliga Sverige. Tydligt anser man nu att majoriteten av korrespondenterna har en postanstalt inom rimligt avstånd för att breven skall kunna lämnas in direkt. Man kan förmoda att "oskicket" lett till åtskilliga förseningar.

Ett annat "oskick" kan anas, då man i punkt två understryker att brev skall lämnas in i god tid före postens avgång, i Stockholm senast klockan 18 om aftonen. För sent inlämnade brev har postförvaltaren rätt att behålla till nästföljande postdag.

Hur och hur snabbt färdades posten?

I ett kungligt brev år 1640, under postverkets femte år, uppmanar Christinas förmyndarregering landshövdingar och borgmästare m.fl. att på alla sätt hjälpa till att påskynda

postföringen. Postbönderna skall flitigt och allvarligt påminna sina "löpande eller ridande Drängier och Poicker" om de straff som gäller för försummelse enligt *Postordningen*.

Det senare ger en indikation på att begagnande av häst redan förekommer. Möjligen har det i mån av tillgång till häst blivit bekvämast för bönderna att låta drängen rida. Så var han även snabbare tillbaka och användbar i annat arbete. Möjligen var ridande postdrängar ett önsketänkande från regeringens sida, men begagnande av häst föreskrevs inte förrän fem år senare.

Förmyndarregeringen beordrar "vår General Postmästare här i Stockholm", postförvaltare i städerna och postbönder på landet, som kan läsa och skriva, att varje gång pos-

terna ankommer respektive avgår anteckna tiden för detta. ”Dessa tryckta Passbrev skall följa posten ifrån hand till hand på såväl fram- som återfärden tillbaka till posthuset i Stockholm.” Det senare betyder att alla poster utgår från Stockholm och återvänder dit innan turen är slutförd; vändande post.

Holm har studerat utvecklingen från gångpost till användning av hästar i postföringen. Han visar att till en början förutsattes postföringen ske till fots och att den skulle klara två timmar på milen. Låt vara att milen varierade. (Holm del 2, sid. 73, 90 och 98.)

Men redan år 1645 föreskrivs användning av häst: ”vår allvarlige vilje och befallning, att härefter ingen postbonde på någon ort, i synnerhet de, som vid store landsstråten emellan Stockholm och Halmstad, hvilken de utrikes breven komma och avgå är tillsatte och boendes, skall understå eller fördrista sig att fortskaffa brevsäcken med någon till fots löpande, utan alltid hava en god häst vid handen, som därtill brukas.”

Holm ger några exempel på hur det faktiskt stod till med farten i postföringen. Ett postpass återopades i diskussioner mellan regeringen och Överpostdirektören Beijer. Norrlandsposten går alldeles för långsamt. Den post som avsändes från Stockholm tisdagen den 11 augusti 1648 kl. 20 (två timmar försenad förf. anm.) ankom Uleåborg den 1 september kl. 8 på morgonen, efter 21½ dygn på väg. Återfärden påbörjades den 2 september kl. 19 och avslutades i Stockholm den 27 september kl. 10, efter en 24½ dygns resa.

Utresan specificeras: avgång Stockholm den 11.8. kl. 20, ankomst Uppsala 12.8. kl. 12, Söderhamn 14.8. kl. 22, Hudiksvall 15.8. kl. 14, Sundsvall 16.8. kl. 8, Härnösand 17.8. kl. 13, Umeå 21.8. kl. 14, Piteå 25.8. kl. 12, Luleå 26.8. kl. 12, Torneå 29.8. kl. 18 och Uleåborg 1.9. kl. 8.

Beijer skriver till Axel Oxenstierna att posten Stockholm–Åbo runt omkring Bottenviken är Europas längsta postlinje. Den beräknas till 295 mil eller minst 250 mil, beroende på hur man räknar milen. På denna sträcka växlas post mellan 113 personer. Därför hade Beijer valt att dela upp linjen på två poster, Stockholm–Uleåborg respektive Uleåborg–Åbo. Nu behövde ingen vara beroende av den andra, utan posterna kunde avgå enligt plan.

Jag kan tycka att allt stämmer rätt väl med förutsättningarna och regelverket. Om 113 personer skall avverka vardera två mil kommer man ganska nära Beijers 250 mil. Men om det är tillåtet att bara använda två timmar på milen, skulle 500 timmar vara riktvärdet för denna post. Då borde uppfärdens 516 timmar till Uleåborg vara acceptabla, medan nedfärdens 588 timmar skulle vara alldeles för långsamt.

Den 13 november 1649 inskräpper regeringen i brev till generalguvernören Per Brahe i Åbo och landshövdingarna i Norrland att de skulle se till att posten runt Bottenviken, ”om vintern när sjön slutet är” skulle gå snabbare. Den skulle ”var gång med enspännare beställas”, alltså föras med häst som dragare. Det var inte så att man var särskilt bekymrad för de ännu fåtaliga breven till Norrland. Nej, det var för att skynda på den viktiga posten till Östersjöprovinserna, så att den inte behövde sändas södra vägen genom opålitligt eller fiendeland. Genom södra Finland och provinserna fördes redan nu all post av ett mindre antal ridande postiljoner.

Från sommaren 1675 började posten att anställa särskilda postiljoner som skulle följa väskan och se till att postföringen höll tiden. Det började på huvudlinjerna men ökades efterhand. För postbönderna innebar det nya pålagor och problem, som de knappast kompenserades för. Postiljonerna

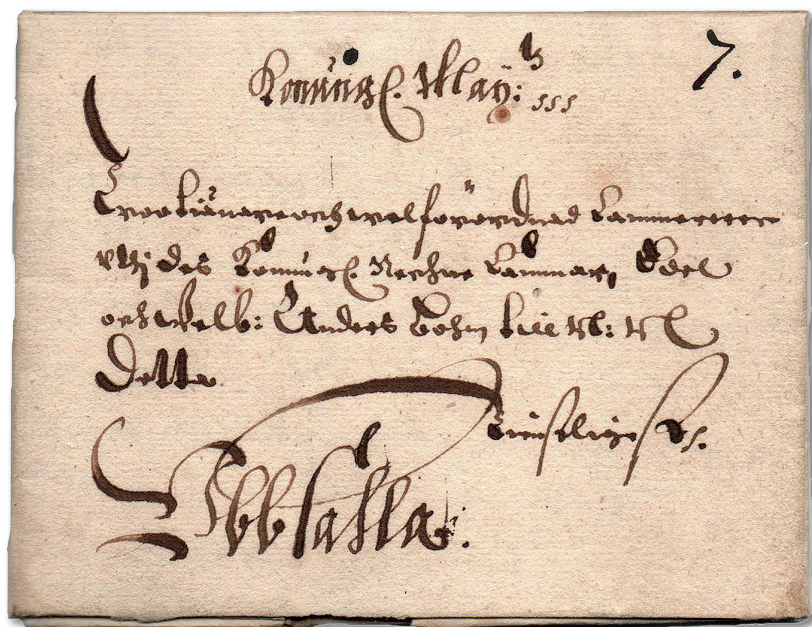

Bild 8. Posten avgick från Stockholm fredag klockan 18 på kvällen. Detta brev daterat den 9 februari 1654 förväntades vara framme i Uppsala senast lördag klockan 12. (I författarens samling.)

red utan hänsyn till hästen, många drevs till oduglighet. För att få hem sina hästar blev bönderna tvungna att sända med två hästar och en person som kunde föra dem tillbaka.

Milens längd varierade

Milens längd kunde variera stort, vilket be-
lyses av följande bearbetning efter *Måttord-
boken* av Sam Owen Jansson. Mil är ett lån-
ord, ytterst från latinet, *mille passuum*, *milliari-
um* – tusen steg.

När metersystemet infördes i Sverige, upptog man endast i ett fall ett äldre måttord och gav det med modifierad betydelse plats i det nya systemet. Behovet av en större enhet för avståndsmätning än kilometer kändes i vårt land, som redan hade en gammal sådan enhet i milen à 6 000 famnar (10 689 m), så starkt, att man upptog myriameter (10 000 m) i systemet och kallade den för "ny mil" eller "nymil". I 1935 års lag om mått och vikt ströks epitetet "ny", och en

svensk mil är numera officiellt ingenting annat än 10 km.

Den gamla milen infördes i mitten av 1600-talet i samband med regleringen av gästgiveriväsendet. 1649 års gästgiveriförordning föreskriver för hela riket en landsvägsmil av 18 000 alnar = 6 000 famnar, som skulle utgöra medelavståndet mellan gästgivargårdarna.

Sextonhundratalsskattornas uppgifter visar, att enhetsmilen redan tidigare tillämpats i det centrala Östsverige, medan den småländska milen var kortare (ca 7,5 km) och västgötamilen längre (ca 13 km). I Dalarna förekom både relativt långa och korta milar. I norra Dalarna räknade man efter den nordsvenska korta milen (ca 5 km). I Finland var milen ca 6 km. Den gamla hälsingemilen var på 13 000 alnar (ca 7,7 km), och den gamla ölandsmilen var något mer än en tysk mil (ca 7,5 km). Men vi får inte glömma, att dessa äldre milar inte var några exakta mått. Vid

tvister om den s.k. frihetsmilen (se faktaruta) under 1600-talets förra hälft visar det sig att västgötamilen utsträcktes ända upp emot 20 km. Dessutom finner man, att avståndet beräknades på mycket olika sätt: ”efter fåglaflykt rätt fram”, ”genaste vintervägen” eller ”efter landsvägen”. Ännu 1737 uppges avståndet från Lillhärdal till Särna vara ”12 raster eller skogsmil”. När det gällde sträckor i terräng, räknade allmogen ännu inemot år 1800 på många ställen med den för vederbörande bygd sedvanliga äldre milen, ofta kallad skogsmil.

Postmästarnas ansvar för sidoposterna

Med alla dessa sidoposter, inte minst de korta, kan det vara på plats att återge ett förhållande som Teodor Holm uppmärksammade (Holm del 1, sid. 108), men som jag aldrig har sett i andra skrifter än Per Gustavssons artiklar i *Postryttaren*.

Postböndernas skyldighet att fortskaffa post gällde från den ene till den andre, osv. Därefter kunde de återvända hem. De behövde inte invänta post i den andra riktningen. Men postens befordran fram till den första postbonden ålåg postförvaltare och postmästare att ordna. Det gällde också ut från

Frihetsmil, fredsmil

Under Erik XIV:s regeringstid beslöts 1569 att de frälsebönder som bodde inom en mils radie från huvudgården skulle befrias från krigstjänst. Beslutet togs inte av omsorg om bönderna, utan för att adelsmännen skulle ha fri tillgång till sina lantbrukare. Det var således ett utökat privilegium i linje med Erik XIV:s adelsvänliga politik.

1617 innefattade fredsmilen även befrielse från gästnings- och skjutsplikt.

I samband med 1655 års reduktionsbeslut övertog kronan fredsmilsbegreppet. En fredsmil definierade från 1655 ett område inom radien av en mil kring en kungsgård eller ett slott där all jord var fredad från avsöndring. (Källa: Wikipedia.)

Stockholm, såväl de södra som norra posterna. Holm återoppar ett femtontal belägg på detta, en del från slutet av 1600-talet. Han drar slutsatsen att ”postföringsåliggandet för postkontorens innehavare varit regel och ej undantag”. Men han pekar också på att postmästarnas klagomål efterhand ledde till andra lösningar. (Dessa inträffade efter artikelns tidsperspektiv.)

Så hittade jag Per Gustavssons ovan nämnda artikel i *Postryttaren* 2014. Där återges *Generalikesschultzen Bernhard Stein von Steinhausens postrulla*, rapporten om införandet år 1638 av postvägen Stockholm–Narva. Här anges tydligt att det är postförvaltarna (postmästarna) som har skyldighet att befordra posten till den första postbonden i den riktningen posten skall löpa. Det gäller även generalpostmästaren i Stockholm. Han skall se till att posten kommer till länsmannen tillika postbonden Georg Hansson i Ensta, Täby socken.

I min egen forskning har jag hittat indikationer på att postmästarna i Sigtuna tvingades ordna transporten till (och kanske från) postgården Wahlsta, vid ”stora norra posten”, när staden i början av 1700-talet skildes från huvudposten och fick nöja sig med en sidopost en gång i veckan. Huvudposten, som nu gick två dagar i veckan, kortades härigenom med nära två mil på varje tur, såväl norrut som söderut. Det var en betydande effektivisering. Sigtuna var ett av landets minsta postkontor. Jag, som har samlat Sigtuna i 40 år, känner till en enda försändelse från Sigtuna med allmänna posten under 1600–1700-talen.

Min slutsats av detta är, att många av de korta sidoposterna ålåg det postmästarna att organisera. I synnerhet de poster som förefaller att ha växlat vid någon postgård längs huvudposten. Fanns ingen postgård på sidoposten, fick nog postmästarna, i likhet med postmästaren i Sigtuna, ordna

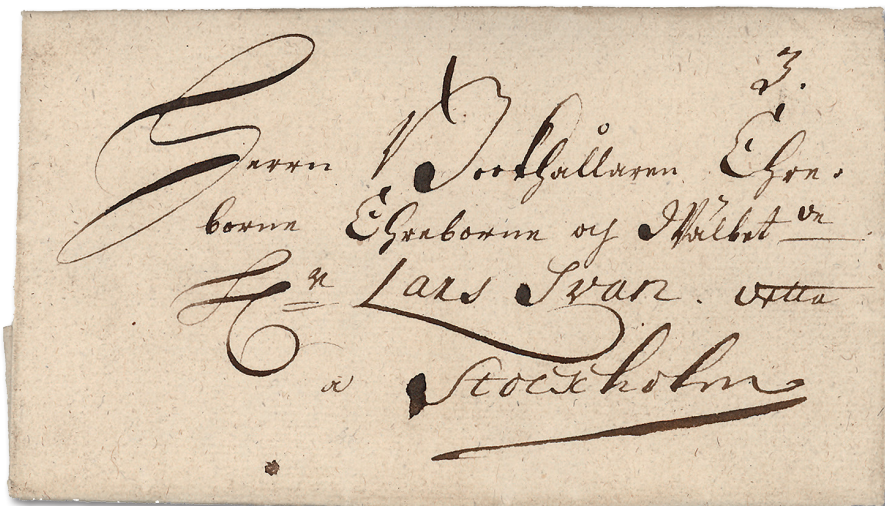

Bild 9. Det enda kända brevet med allmänna posten från Sigtuna under 1600–1700-talen. Daterat Sigtuna den 7 augusti 1700 M Litz. Mårten Litz var Sigtunas första till namnet kända postmästare. (I författarens samling.)

transport i båda riktningar. På de kortaste sidoposterna mellan två postkontor ordnades det förmodligen så att postmästarna transporterade i var sin riktning.

Även 1668 är en ren Stockholmstaxa

Det skulle dröja 23 år innan man ansåg att en ny taxa borde fastställas och tryckas. Liksom tidigare taxor gäller 1668 års taxa för brev som väger ett lod och den är uttryckt i öre silvermynt (specie Silfwermynt). I likhet med föregångarna är den i princip graderad efter avstånd/region och vikt.

En intressant iakttagelse är att brev till Hamburg med onsdagsposten taxeras högre än lördagsposten. Den tryckta Stockholmstaxan 1692 ger en trolig förklaring: lördagsposten genom Danmark förs av svenska ryttare. Onsdagsposten förs av den danska posten. (1668 års taxa visas på följande sida.)

Till ledning för taxering från andra orter än Stockholm

För taxering från andra orter än Stockholm ges nu följande vägledning (moderniserat språk): ”Brev som skickas mellan andra städer i ri-

ket betalas från den stad de avgår till nästa stad. Om det inte är längre än en eller två mil, (betalas) för ett enkelt brev eller ett lod ett öre silvermynt. Ligger nästa stad längre bort än 10 mil betalas 2 öre för ett enkelt brev, och så proportionellt till andra städer efter föregående taxa. Men för alla brev som till äventyrs kunde bli instuckna i postväskan längs med vägen – och ankommer lösa utan (att vara uppförda på) karta eller (inlagda i) paket – skall postlönen (portot) betalas på den ort (beräknat från) där de framkommer (och får sin första postbehandling).”

Med detta som grund skulle man kunna ställa upp följande tabell för brev i första vikt-klassen:

- upp till 10 mil: 1 öre
- 10 till 20 mil: 2 öre
- 20 till 30 mil: 3 öre, och så vidare.

Texten är oklar. Den kunde nog användas av postmästare att argumentera för 2 öre i intervallet två till tio mil. Men granskar man de taxor som stannar vid 1 öre, så ligger alla orter längre bort från Stockholm än två mil.

T A X A.

Swär efter Brevven här på Posthuset betalas skole.

Nå Brevfom skole hädan til Danste Gränzen/ såsom ock til Hamburg och alle andre/ så wäl på thenne som på then andre sidan belågne/ främmande Orter/ gädd aff ifrån Stockholm/ hwar Lördagh/ och hwar Onsdag om Aftonen Klockan Siu/ och betalas medh specie Silfwermynt/ til thesse här under specificerade Orter/ för ett enkelt Brevf eller ett Lodh/ som följer: men hwad ther öfwer stiger/ lärer eller mycket/ för Tw Lodh/ och så wijdare: Luta så betales alle Brevf tilbaka igen där the inföwererats/ förvthan i Hamburg och Helsingör/ som ännu en tidh efter förra Ordningen här i Riket betalas/ och därwte fritt anammats.

Ödertelge	1	Salmar	5
Troja	1	Christianopol	6
Mariefredh	1	Konneby	6
Strängnäs	2	Carlshamn	6
Carl Gustafs Stadh	2	Sölisborgh	6
Vorsilla	2	Stånninge	4
Nyköping	2	Wadstena	4
Norköping	3	Brahegränna	4
Ödertöping	3	Jönköping	5
Vinköping	3	Borås	5
Wimmerby	4	Efesiö	5
Westerwijf	4	Wärdö	5

X ij

Christianf.

Christianstadh	6	Landz Crona	6
Nystadh	6	Malmo	6
Halmstadh	5	Lundh i Skåne	6
Laholm	5	Helsingör	8
Helsingborgh	6	Hamburg om Lördagen	12
		Hamburg om Onsdagen	15

Posten til Götteborg och på thenne sidan belågne Orter/ gädd aff ifrån Stockholm Onsdags Aftonen Klockan Siu/ och betalas til här under specificerade Orter/ och vice versa för ett enkelt Brevf/ som följer.

Enköpningh	1	Skara	4
Westeråhs	2	Falköping	4
Röpingh	2	Ålingsåhrs	4
Arboga	2	Christinehamn	4
Drebro	3	Philipsstadh	4
Lindesberg	3	Mariefstadh	4
Nya Kopparberget	3	Carlshamn	4
Nora	3	Wennersborgh	5
Afsterfunds	3	Götteborgh	5
Hofwa	4	Narbergh	5
Hio	4	Bahus	5
Stofde	4	Narsstrandh	5
Lidköping	4	Ödwalla	5

Posten til Kopparbärg gädd aff Onsdags Aftonen Klockan Siu/ och betalas/ såsom följer.

Sahlberget	2
Åfwerstadh	3
Hedemora	3
Säter	3
Sahlun	4

Posten til Norlanden heelt omkring in til Åboo och så wijdare/ gädd aff Fredags Aftonen widh Klockan Siu/ och betales in til thesse här specificerade Orter/ och vice versa, för ett enkelt Brevf eller Ett Lodh/ som följer.

Sigtuna	1	Pithå	4
Uppsala	1	Luhla	4
Åshamn	2	Tornö	5
Dregrundh	2	Uhlå	5
Älfrö	2	Gajaneborgh	5
Gästle	3	Brahestadh	5
Ödterhamn	3	Jacobshamn	5
Hudwiczwalldh	3	G. och Nya Carleby	5
Sundswald	4	Basa	5
Frösöfång	4	Wörneborg	5
Hernöfång	4	Kaumo	5
Uhmå	4	Nystadh	5
		Åboo	5

Posten til Finland och Lifland öfwer Ålandshaff gädd aff Fredags Aftonen Klockan Siu/ och betales til här under bemelte Orter/ som följer.

Norrålgä	1	Ålshorsh	7
Castelholm oc hela Åhland	2	Nyflott	7
Åboo	5	Kerholm	7
Zawastschuus	5	Nötheborg	7
Helsingfors	6	Nyenskantz	7
Borgo	6	Narfwen	8
Betelar	6	Näfwel	9

Perman

Perman	10
Nel	10
Torp	10
Wolmar och Wenden	10
Näga	12

The Brevf som stäckas emellan dhe andre Städerna i Riket/ betales ifrån then Staden the affgådd til näste Stadh/ fast thet icke öfwer Een eller Twå Mähl/ för ett enkelt Brevf eller Lodh Ett Dre Söfwermynt/ men ligger näste Stadh öfwer 10. Mähl therifrån/ så betales för ett enkelt Brevf eller Lodh 2. Dre Silfwermynt/ och så proportionaliter til andre Städer efter föregående Taxa; Men för alle the Brevf som kunde til äfventyrs under wägen blifwa instuckne i Postwäskan/ och alfså ankomma lösevrhan Charta och Pacquet, skal Postlöshnen betalas på then Orth ther the framkomma/ och at om Ordet Franco kan wara sagt ther på eller en. Vthi alt thet öfriga som icke här specialiter är infördt och förändrat/ för blifwer thet widh Kongl. May. för förordning.

Bilderna 10–13. 1668 års taxa har ökat till fyra sidor.

2

Högst Ammiranten Jugu.
 gott. 2 3 Eamuereram
 Hacermed. Luff
 Jugu. Lindbergh
 Stockholm

Bild 14. Brev daterat Gävle den 29 juli 1672 till Stockholm kostade 3 öre silvermynt. Karteringsnummer 2. Avståndet längs dagens uträtade bilvägar är 173 km, vilket motsvarar 16,2 gamla mil. Hade postmästaren fått använda ovanstående taxa kunde det ha räckt med 2 öre. (I författarens samling.)

63

Kong. Majst. Hoo Man, of
 Land. Luffing. of. 400. 100. 100.
 Landen. Jugu. 100. 100. 100.
 Jacob, Fleming, Jugu. 100.
 Luff. Luff. Luff. 100.
 100. 100. 100. 100.
 Giffle

Bild 15. Brev daterat Stockholm den 1 augusti 1678 till Gävle kostade 3 öre silvermynt, karteringsnummer 63. Från Stockholm till Uppsala red postiljonen. Vidare till Gävle var det ännu gångpost. (I författarens samling.)

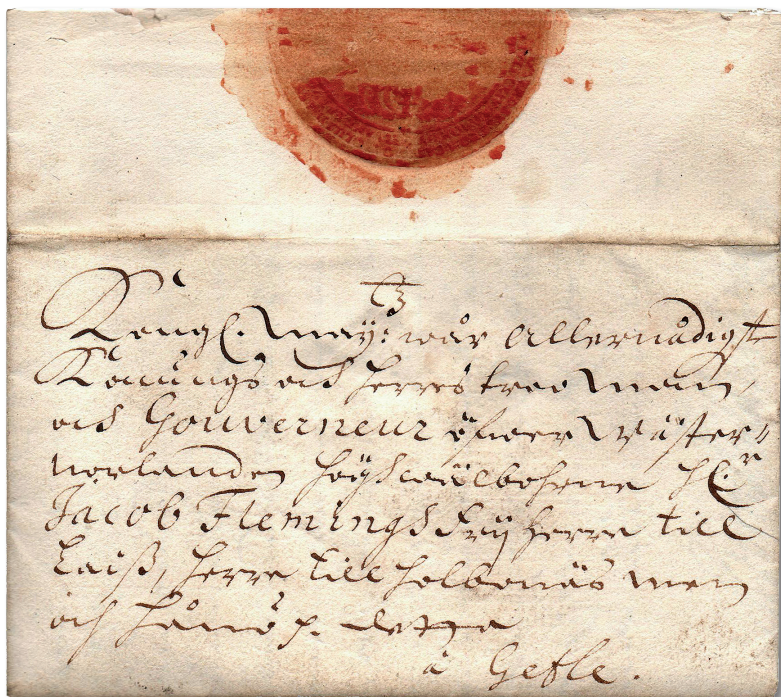

Bild 16. Kurirbrev från Stockholm till Gävle daterat 27 november, som var en lördag. Allmänna posten avgick fredag kväll. Då måste ett brådskaende brev sändas med kurir. Det stora vaxsigillet antyder ett kungligt brev. (I författarens samling.)

Många nya postkontor och sidoposter

Ett flertal nya postkontor är inrättade efter 1645. Dessa kan som regel bara dateras till intervallet 1645–1668. Sidoposterna som berör dessa bör ju ha inrättats samtidigt som respektive postkontor, men även sidoposterna kan bara sägas vara inrättade senast 1668.

Freden i Roskilde 1658 medförde att Sverige fick ett antal nya postkontor i landskapen Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän. Gränspostkontoret i Markaryd förlorade sin betydelse och drogs in före 1668. ”Grenseposten” delades från Jönköping söderut mot Ystad respektive mot Helsingborg. En tvärförbindelse, sidopost Lund–Kristianstad kan förmodas härstamma från 1658. Men den kan inte beläggas med taxan.

A. Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg

Redan nu har denna ”grensepost” utökats till två turer i veckan, var lördag och onsdag klockan 19, vilket är en timme senare än förut.

Huvudposten utökas med Gränna (Brahegränna). Övriga nya postkontor inrättas på nya respektive utökade sidoposter. Söderut från Jönköping delas den på två huvudposter:

A:a. Jönköping–Växjö–Kristianstad–Ystad, huvudpost till Tyskland.

A:b. Jönköping–Halmstad–Laholm–Helsingborg och vidare genom Danmark.

A:1. Sidoposten Linköping–Kalmar förlängs över Kristianopel, Ronneby, Karlshamn och Sölvesborg, och ansluter till lika-

ledes nyinrättade Kristianstad. Karlskrona lades till linjen 1683. Kristianopol drogs in 1678. År 1676 utökades denna post till två turer i veckan, i båda riktningar, vilket är belagt av en skrivelse från postmästaren i Kalmar.

A:2. Sidopost Norrköping–Söderköping.

A:3. Sidopost Vimmerby–Västervik

A:4. Sidopost Skänninge–Vadstena.

(Det går inte att utläsa av taxorna när A:4 och B:2 länkades samman till en genomgående post.)

A:5. Sidopost Jönköping–Eksjö

A:6. Ny sidopost till Trosa, växling från huvudposten mellan Södertälje och Nyköping. Trosa saknas på Forsells karta. Enligt Nylander inrättades Trosa först 1758.

A:7. Ny sidopost Södertälje–Mariefred–Strängnäs–Carl Gustafs Stad (Eskilstuna)–Torshälla.

A:8. Ny sidopost Jönköping–Borås. Ulricehamn lades till linjen någon gång 1668–1692.

A:9. Ny sidopost Helsingborg–Landskrona–Malmö–Lund.

B. Posten till Göteborg

Postens avgångstid är nu ändrad från måndag kl. 18 till onsdag kl. 19.

Nya postkontor på huvudposten är: Hova och Mariestad inrättade någon gång 1645–1668, Ramundeboda som lades till linjen 1668 samt Ekolsund någon gång 1669–1692.

Flera nya sidoposter inrättades, dels till följd av Sveriges landvinningar på dansk bekostnad, dels genom utbyggnad av postnätet i ambition att alla rikets städer skulle få ett postkontor.

B:1. Sidopost Västerås–Falun, oförändrad förutom namnändringen Falun.

B:2. Ny sidopost till Askersund från Göteborgsposten, troligen växlad vid någon postgård mellan Ramundeboda och Örebro.

(Det går inte att utläsa av taxorna när B:2 och A:4 länkades samman till en genomgående post.)

B:3. Ny sidopost Arboga–Lindesberg–Nora–Nya Kopparberget. Nora kan ha lagts på en sidopost till sidoposten. (Kopparberg inrättades enligt Nylander först 1836. Om Nya Kopparberget stämmer, så som taxan säger, blev den kortvarig.)

B:4. Ny sidopost Mariestad–Skövde–Hjo, samtliga nyinrättade. Hjo möjligen sidopost från Skövde.

B:5. Ny sidopost Skara–Falköping.

B:6. Ny sidopost Skara–Lidköping–Vänersborg–Uddevalla, från 1669 förlängd till Strömstad.

B:7. Ny sidopost Örebro–Kristinehamn–Karlstad–Åmål. (Åmål inrättat 1664, saknas i 1668 års taxa).

B:7:1. Ny sidopost till sidoposten Kristinehamn–Filipstad

B:8. Ny sidopost Göteborg–Kungälv, kanske vidare till Uddevalla, vilket inte kan beläggas med taxan.

B:9. Ny sidopost Bohus (Kungälv)–Marstrand.

B:10. Ny sidopost Göteborg–Varberg.

Den kortaste vägen mellan Danmark och Norge, som då tillhörde Danmark, gick från Helsingborg över Göteborg och Strömstad. Danmark tillförsäkrades transitering den vägen. I brist på bättre underlag, betraktar jag hela sträckan även som en sammanhållen kedja av poster även för den svenska posten. På sträckan, med Uddevalla i norr och Lund i söder, finns sex, kanske fler postkontor som förefaller ha blivit införlivade i det svenska postnätet i samband med Roskildefreden. Nylander anger följande tid för inrättandet för postkontoren: Strömstad 1669 (ett år efter aktuell taxa), Uddevalla 1658, Bohus (Kungälv) 1658, Göteborg 1636 eller 1637, Kungsbacka 1686 (långt efter den

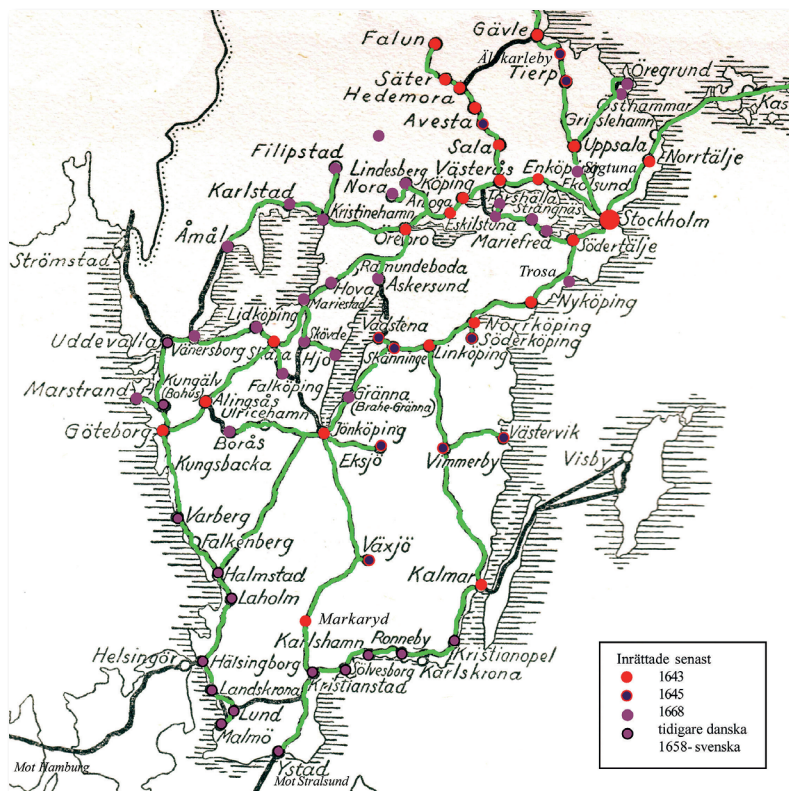

Bild 17. 1668 års taxa upplyser att vi har fått tre stora poster söderut. Alla går två gånger i veckan. Huruvida sidoposterna också går två gånger i veckan kan inte utläsas av taxan. Alla övriga poster går ännu bara en gång i veckan.

aktuella taxan), Varberg 1658, Falkenberg 1686 (långt efter den aktuella taxan), Halmstad 1645 eller 1646, Laholm och Helsingborg någon gång 1645–1668, Landskrona och Malmö någon gång 1658–1668 samt Lund 1658.

C. Posten till Uppsala och Norrland

Norrlandsposten avgår oförändrat fredag, men en timme senare än förut, nu kl. 19.

Nyinrättade postkontor på den svenska sidan är bara Sigtuna i söder, som saknas på Forsells karta, och Torneå i norr. På den östra sidan av Bottenviken hittar vi fyra nya postkontor.

C:1 Ny sidopost Uppsala–Östhammar–Öregrund. Den kan förmodas ha avgått från Uppsala redan på lördag.

C:2 Ny sidopost Sundsvall–Frösö skans (Östersund)

D. Posten till Finland och Livland

Posten utom egentliga Sverige har utökats med sju nya postkontor, främst i Baltikum. Jag lämnar detaljerna därhän och hänvisar till tidigare nämnda Per Gustavsson och hans dokumentation i *Posttryttaren* 2016, ”Den svenska postens första tid i Estland och Livland”.

1692 års posttaxa var revolutionerande och gällde till år 1747

Den 14 december 1692 revolutionerades hela taxesystemet. Kung Karl XI undertecknade personligen en tjock bunt med alldeles nya taxor för i princip samtliga postanstalter i Sverige och i provinserna. Dessa kom att

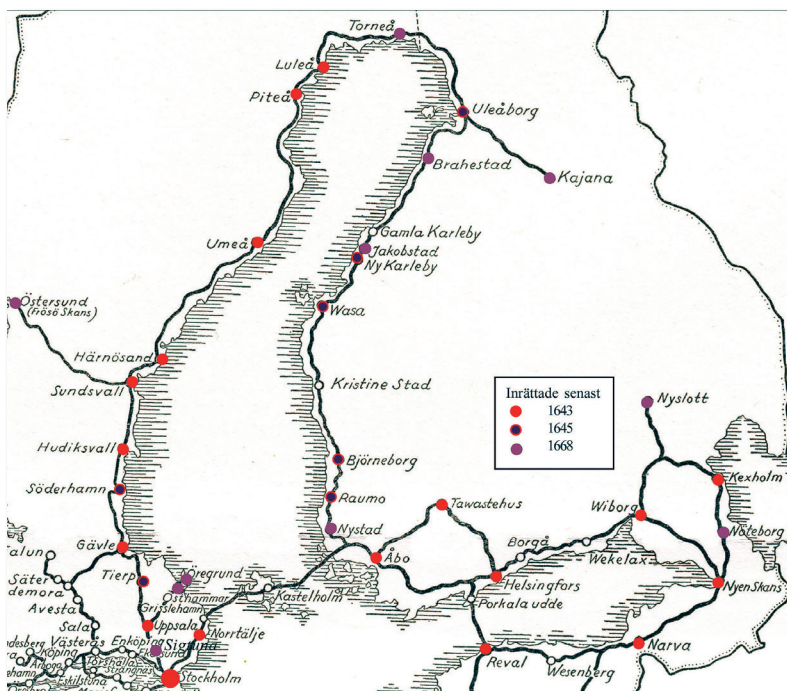

Bild 18. 1668 års taxa visar att Norrlandsposten och östra posten till Finland och Baltikum bara går en gång i veckan. Båda skall avgå på fredag klockan 19.

gälla i 54 och ett halvt år, med tillämpning från den 1 januari 1693 till den 30 juni 1747.

Bakgrund

Följande är en avkortning och bearbetning av en omfattande artikel i *Poststryttaren* 1967, av Erik Swartling, generaldirektör för Postverket 1947–1964: 1692 års posttaxor och 1705 års ”spöktaxor”.

För andra postkontor än Stockholms utfärdades, om man bortser från 1638 års kortlivade taxa, inte några taxor förrän 1692. Där skulle emellertid taxeras efter samma ”proportion”, som föreskrevs i Stockholmstaxan. Detta betydde, att varje postmästare utanför Stockholm måste göra upp en egen taxa för sitt kontor med ledning av Stockholms-taxan. I anslutning till 1668 års taxa gavs några smärre anvisningar till hur portona skulle bestämmas, men det är tydligt, att systemet med ”hemmagjorda taxan” inte fungerade så värst bra.

År 1673 lovade Kungl. Maj:t att en särskild posttaxa skulle utfärdas för varje postkontor. Det dröjde emellertid till 1685, innan Kungl. Maj:t befallde Kanslikollegiet att i fråga om brevtaxorna mellan städerna avfatta ”ett vist och anständigt reglement så att ett skäligt porto må tagas och all egenvilighet avskäras”.

De taxor, som blev resultatet av detta påbud, fastställdes den 14 december 1692. Varje särskild taxa undertecknades denna dag högtidligen av Carolus, Karl XI. När Kanslikollegiet dagen innan hade lagt fram förslag till dem, hade ämbetsverket med stolthet påpekat, att ”dessa posttaxor ... äro så fullkomliga, att ingen ort är förgäten, varest något postkontor hålles, så att var och en postmästare icke allenast kan av sin taxa se, huru stort porto han bör fordra, utan ock på vad kurs som var och en stad är belägen och vartut han skall sända sina paketer”.

Beslutsunderlaget

Förslaget till taxorna hade utarbetats av särskilda av Kanslikollegiet utsedda deputerade: sekreteraren Samuel Åkerhjelm, postdirektören Johan Gustaf Beijer och kamreraren Lars Skragge. Taxorna skulle tillämpas från och med 1693. Beslutsunderlagets inledande tio sidor i sin helhet går att hitta på Postmuseums hemsida, där jag har skrivit en inledning och vägledning till taxorna.

Resultatet

Kungl. Maj:t föreskrev, att de sålunda fastställda taxorna skulle tryckas. Men det gjorde man bara med Stockholmstaxan. Som ett kuriosum och kanske också ett exempel på tidsbilden kan påpekas, att den tryckta Stockholmstaxan är daterad den 12 december 1692, vilket betyder dagen före Kanslikollegiets framställning, två dagar före kungens undertecknande och fyra dagar före tryckningsbeslutet.

Taxeverket skrevs för hand i två exemplar. Ett exemplar var avsett som instruktion för Postverket och ett exemplar att bifogas Kanslikollegiets protokoll. Efter fastställandet skulle ännu en uppsättning taxor skrivas, där varje postmästare skulle få den taxa som gällde för hans postkontor. Det omfattande skrivandet kommenteras i den inledande texten: "Åkerhielm, Påst Directeuren Beyer och Cammer.n Skragge hafwa warit af Cantzljz beordrade och till den myckna skrifningen som derwid förefallit på Collegij gottfinnande hafft Påst Inspectoren Daniel Möller sig till handz, altså bedie wij uthi underdåhnicheet dhett Eders Mt: tacktes benådde denne Möller med Etthundrade dahl.r söl.f.er myntz wedergåldning för det myckna arbetet han der wid hafwer hafft och honom ännu åligga skall med hwar och een Taxas afskrifwande för hwart och ett Conthor i synnerheet, [som] han är en gammall och förfaren tienare wid Påstwäsendet, och dij

äre wij förorsakade at underdåhnicgst anhålla om denna lille hugnad för honom, med ytterligare underdåhnic böön att han kunde blifwa med någon bättre dienst benådad när någont sig yppandes warder."

Varje postkontor skulle få sin egen avskrift

Alla dåvarande postkontor fick en avskrift gällande taxan för avgående brev från orten. Man kan förmoda att arbetet med avskrifterna kunde ta sin tid, och därmed kom de nya taxorna att tillämpas vartefter taxorna kunde distribueras. Taxan för Uppsala (se bilderna 19 och 20) visar skillnaden mellan originalen och avskrifterna. Originalen kunde skrivas löpande med överlappande sidor. Avskrifterna började med en fin inledande rubrik. Pikturen visar att Daniel Möller själv hållit i gåspennan. Den avskrift som tillställdes Uppsala finns bevarad. Karl Erik Hammarsten använde den som illustration i boken *Från Adolfs källare till Båverns gränd, Posten i Uppsala genom 350 år*.

Två avslutande kommentarer trycktes

Efter den sista taxan, som avser Lübeck, finns en sida 223 som inleds med orden:

"Wijd hwar och en Taxa skola effterfölliande puncter fogas, Påstmästarena till rättelse."

Så gjorde man när Stockholmstaxan trycktes. Man får hoppas att man gjorde ett särtryck av denna sida, så att den stackars Möller inte behövde skriva samma sak 111 gånger.

Avslutande förtydliganden: porto bortom Hamburg och acceptabel övervikt

Med modernt språkbruk kunde de två förtydligandena ha fått följande lydelse:

1. För brev längre bort än till Hamburg, skall porto betalas av avsändaren och beräknas efter taxan till Hamburg med tillägg till adressorten enligt Hamburgtaxan. Om den kan var och en få upplysning från Kungl. Maj:ts postkommissarie i Hamburg.
2. Posttaxan utgår från enkla brev, som vä-

Bilderna 19 och 20. Uppsalataxan, originalet till höger undertecknat Carolus, ovanför den avskrift som tillställdes postmästaren i Uppsala.

GISELHER NAGLITSCH – Våra äldsta posttaxor

Dessa nya regler måste ha lett till en och annan diskussion om hur toleransen skulle tolkas. Det löstes, när Kanslikollegiet utfärdade en ny instruktion för postmästare, daterad den 16 februari 1707. Här inskräps postmästarens skyldighet att väga och taxera efter den gällande brevtaxan ”så att det som väger över ett och ett fjärdedels lod (taxeras) för två lod, och över $2\frac{1}{4}$ lod för tre lod, och så vidare”. På detta fick postmästaren inte pruta eller ackordera. Visserligen bröt det mot det Carlolus hade satt sitt namn under, men det var nog en rimlig och praktisk tolkning.

De nya viktklasserna bröt mot de tidigare, men de kom att gälla till den 31.12.1862, då ort infördes som viktenhet. I praktiken fortlevde viktklasserna oförändrade till utgången av 1871, dock uttryckta som fyra ort för första viktklass, sju för andra, tio för tredje och så vidare.

Modifikation för stora brev och paket

Med de nya taxorna skulle all egenmäktighet avskäras och förhandlade porton toppas. Det öppnade för nya problem som löstes snabbt genom ett kungligt brev den 31 maj 1693. Schedeman återger det i sin postbok, sid 23. (Mer om den nedan.)

Fritt översatt till dagens språk kunde det kungliga brevet ha låtit som följer: ”Emellanåt kommer en och annan till postkontoret med stora paket med skrifter och andra saker, som lämpligen hanteras av posten, med begäran att få rabatt på portot, som förefaller så högt att avsändare kunde frestas att själv sända bud eller vänta på annan lämplig transport, som blir billigare än med posten. Då måste man inse, att det för ökning av inkomsterna kan vara fördelaktigare att vid sådana tillfällen göra något avslag (på portot) än att låta sig allt gå ur händerna. Därför hemställs därom i vårt nådiga behag [den satsen gick inte att göra nutida] att när nå-

gon ansöker om rabatt och visar att hans paket ej består av lösa brev, utan av skrifter och dokument, eller allehanda saker, i synnerhet bröllops- och begravningsbrev (trycksaker), att (postmästaren gör en bedömning) om det inte vore tillrådligt att samtycka till avdrag på portot enligt följande:

För de första fem loden betalats full taxa, för följande fem lod betalas halva taxan och för allt däröver betalas bara en fjärdedel av taxan. Postmästaren skall se till att få ett bevitnat verifikat till räkenskaperna.”

Trots allt arbete – taxorna hade sina brister

Det skulle snart visa sig att taxorna inte var så fullkomliga. Systemet omfattar 105 taxor. Däri ingår emellertid sex taxor, var och en gemensam för två postanstalter. Antalet postanstaltstaxor utgör alltså 111. Detta kan betyda endera av två saker. Antingen har en taxa förkommit, eller har Kanslikollegiet räknat fel när det uppgett taxornas antal till 112, vilket kanske är den mest troliga förklaringen. Förutom de sex dubbeltaxorna finns det nämligen ytterligare en taxa, som har två namn i rubriken, nämligen posttaxan för ”Bahuus och Kongell”. Men Bohus och Kungälv var bara två olika namn på samma postkontor.

Det har även antagits, skriver Svartling, att den felande taxan av någon anledning försvunnit både från samlingen av originaltaxor och i Kanslikollegiets registratur. Närmast till hands är att anta, att det är Borgholms posttaxa, som har kommit bort. Visserligen skall det inte ha funnits något postkontor i Borgholm vid denna tid, men det måste ändå ha existerat någon sorts postanstalt där, eftersom samtliga 1692 års taxor innehåller portobelopp till Borgholm. Men jag tänker att det lika gärna kan vara Visby som har förkommit, inrättat omkring 1689.

Endast postanstalter belägna i Sverige, Finland och de baltiska besittningarna fick post-

Stockholms Post-TAXA

Åhr 1693.

Påstvägen till Öre-	S. M.t	S. M.t	
sund och Söder-Örtene.	Öre	Öre	
Södertälje	1	Stralsund öfver Njedd	12
Mariefred eller Gripsholm	1	Hamburg järnväl	12
Strängnäs	2	Halmstad	6
Ekstuna	2	Laholm	6
Torshälla	2	Helsingborg	6
Nyköping	2	Landskrona	6
Norrköping	3	Malmö	6
Söderköping	3	Lund	6
Västerköping	3	Helsingör	8
Wimmerby	4	Hamburg genom Danmark	12
Wästerwijk	4	med Svenska Psten	12
Callmar	5	Hamburg med Danske P.	15
Borckholm	6	Påstväge genom Westman-	
Wijkby	6	land och så vidare:	
Carlskrona	6	Enköping	2
Carlskrona	6	Wästerås	2
Söderköping	6	Sahla	2
Stenninge	4	Åfversjöfors	3
Wadstena	4	Hedemora	3
Grena	4	Säter	3
Nyköping	5	Fahlun	4
Bogesund	5	Köping	2
Borås	5	Arboga	3
Ekstid	4	Lindes	3
Wärd	5	Roora	3
Christianstad	6	Drebroo	3
Njedd	6	Christinehamn	4

Philit.

Philip

Bilderna 22 och 23. Stockholms-
taxan trycktes och tillämpades
från 1693 års ingång.

	S. M:t Öre	S. M:t Öre	
Philipsstad	4	Sundsvall	4
Carlstad	4	Frösö	4
Ör-mähl	4	Hernösand	4
Åfversund	4	Umeå	5
Hofsta	4	Pithea	5
Mariefstad	4	Luleå	5
Ekstids	4	Torneå	6
Hioo	4	Ulleå	6
Skara	4	Caiana	6
Fahlköpings	4	Påstvägen till Österbottn/ Fin- och Lufkland/öfver Åland, Naaf.	
Enköpings	4		
Wänersborg	5	Nordelge	2
Uddevalla	6	Castelholm	3
Strömsfald	6	Åbo	5
Åltingsåhs	5	Lavasthus	5
Göteborg	6	Nyfiad	5
Kongsbäck	6	Raumo	5
Varberg	6	Bidneborg	5
Falkenberg	6	Christinestad	5
Bahus	6	Wasa	6
Marstrand	6	NyCarlby	6
Påstvägen till Upsala och Västre Norlanden.		Jacobstad	6
Siätuna	1	Gamble Carlby	6
Upsala	2	Brahestad	6
Östhammar	2	Pärkåla-udd	6
Dreggrund	2	Helsingfors	6
Tierp	2	Bärge	6
Östörby	2	Wäckelar	6
Giefle	3	Wiberg	7
Söderhamn	3	Nyflätt	7
Hudwicksvall	3	Kipholm	7

N:en

		S. M:t		S. M:t
		Ore		Ore
Styen	-	7	Arensburg	9
Nöteborg	"	7	Dorpt	9
Starfven	"	8	Wollmar	9
Wäinberg	"	8	Wenden	9
Neswall	"	8	Riiga	10
Pernou	"	8		

Här wed böre oc desse följande Puncter tagas i acht :

1. När någre Breef ärnas till utrikes Orter längre bort än till Hamburg / för hwilkas afsändande ifrån Hamburg någon Breef. Idén där kunde fordras/då måste och denna Breeflönen effter Hamburgs Post-Contoire Taxa här hoos den Postmästaren afsägas/ hoos hwilken Breefwet först inleswereras. Den denne Taxan kan hwar och en Postmästare få Kundskap af Kongl. May:ts Post-Commissarius uti Hamburg/hwilken oc/när sådane Breef till honom komma/skall draga Omförg at wijdare dem beställa.

2. Såsom Taxan är inrättat på encke Breef/altjä hålles fuller de för encke/som wäga ett Lod/men wägar något Breef mindre än ett Lod/betalas likarowit för fullt Lod; wägar det något meer än ett Lod/så hafwer fuller för dettita warit förordnat/at då för tu Lod (fullt betalas; Men nu är för skäligt funnit/detta således närmare at förklara: at om Lfwerwichten en hinner till fullt qwintin (som är $\frac{1}{2}$ Lod) så betales en högre än för ett Lod; Men stiger den till ett heelt qwintin öfwer ett Lod/betalas för tuu Lod/om är dubbelt/och för ett fullt qwintin öfwer tuu / betales för trv Lod/ som är tredubbel/och så wijdare. Datum Stockholm den 12 Decemb, 1692.

CAROLUS,

(L. S.)

Bild 24. Tredje sidan av taxan avslutas med de två kommentarerna som skulle tillställas alla postmästare.

taxor år 1692. Utanför taxesystemet låg alltså postanstalterna i rikets tyska delar, liksom de svenska postanordningar som fanns utom riket. I 1692 års taxor finns så gott som undantagslöst portobelopp angivna till Stralsund, som hörde till svenska riket, samt till Hamburg och Helsingör. Också inom taxesystemets geografiskt begränsade område fanns det emellertid flera postkontor än dem, för vilka taxor utfärdades 1692, nämligen Falkenberg, Ramundeboda, Ekolsund, Sigtuna, Sölvesborg, Bogesund (1741 namnändrat till Ulricehamn), Hapsal i Estland, Nöteborg i Ingermanland, Porkala udd och Walk i Livland.

Snart upptäcktes ett antal portoangivelser som ansågs felaktiga ur systematisk synpunkt. Man kan tycka att portot mellan två postanstalter borde vara lika i båda riktningarna. Ett 40-tal sådana avvikelser har påvi-

sats. Kanske inte så underligt, då taxesystemet omfattade över 10 000 portoangivelser.

Men då samtliga taxor var fastställda och under tecknade av majestätet ändrades de inte under de kommande 55 åren, skriver Svartling, och andra forskare har instämt. Jag har dock hittat ett betydande undantag. År 1707 omtolkade Kanslikollegiet viktclasserna – insmuget i en ny instruktion för postmästare. Se sidan 31.

Hur man hittar till de enskilda taxorna

För en tid sedan sökte jag dessa taxor för mitt pågående arbete Uppländska postvägar. Vid mitten av 1900-talet skall det ha funnits en uppsättning Xerox-kopior på Postmuseum. De gick nu inte att hitta, förmodligen utgallrade. Men Hanna Nydahl, ansvarig för föremål och arkivmaterial, återkom efter en tid och meddelade att hon hade lokaliserat

*Notificeres och så at Västerne afgå ifrån Stockholm-
som följjer :*

*Tijfbdagen Kläckan 7 om Afstonen till Bhsala / men ey wijsdare.
Samma Dag och Tima åth Allandskhaaf/ Östern/ samt
Finn- Ingerman- Eht och Eht- Land.*

*Onsdagen Kl. 7 om Afstonen/ till Drefund och utrikes / samt de
på den Wägen och Sjidan åth Sundet inrikes belagne
Städer.*

*Samma Dag och Tima åth Wästeråhs/ Bergslagen / Ner-
ke/ Wermeland / och Norste Grecken.*

*Freddagen Kl. 7 om Afstonen till Bhsala / Norlandske och Wä-
sterbottniske Städerne/ Jänawäl till Finn- Ingerman - Est-
och Lijland på de tijderne/ som Passagen öfwer Allandskhaaf
ey kan nyttias.*

*Lögdagen Kl. 7 om Afstonen till Drefund / och öfwer Njedd
till Pommeri och Tidskland/ samt å den Wägen belagne
inrikes Orter/ öfwen som om Onsdagen / såsom ock öfwer
Jönköpung åth Wästergötland och Göteborg. Men We-
steråhs Wägen icke längre än till Drebroo.*

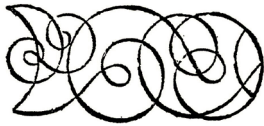
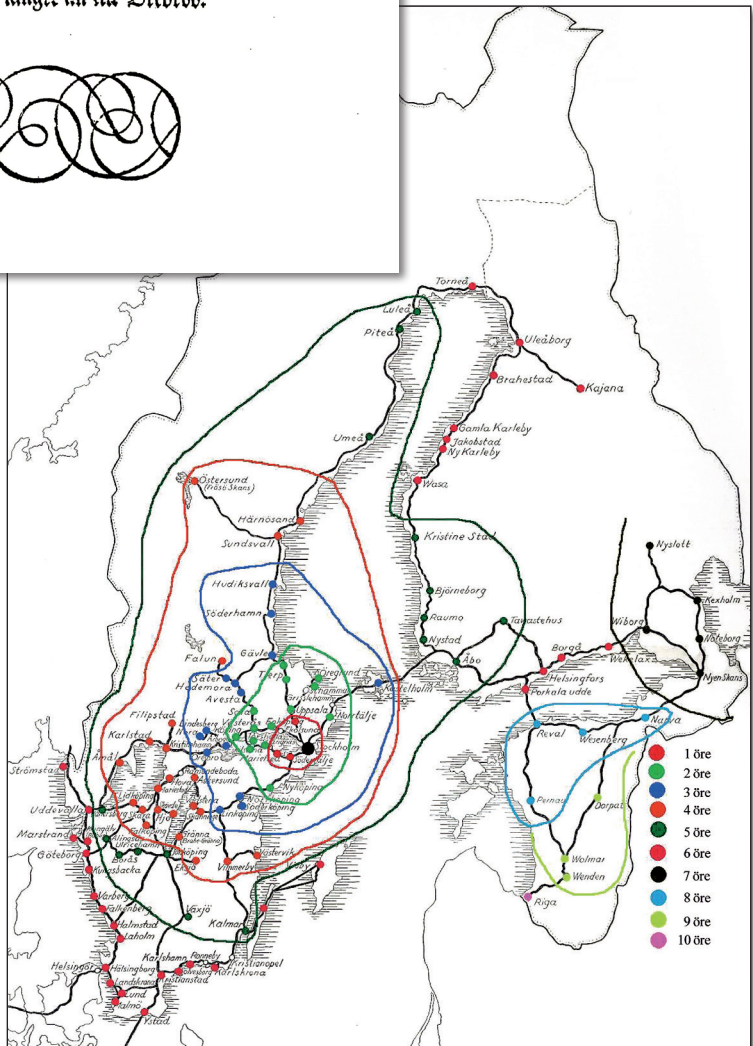

Bild 25. En bilaga till taxan ger besked om posternas avgång från huvudstaden år 1693 och antyder postvägarnas dragning.

Bild 26. 1692 års taxa var avståndsberoende, baserad på regionindelning dock med viss modifikation för Norrlands stora avstånd. Karta utifrån Stockholms horisont. Motsvarande kan ställas upp för övriga orter utifrån respektive orts taxa.

Kanslikollegiets original och att Postmuseum skulle låta digitalisera det viktiga verket. Så nu finns det tillgängligt på museets hemsida. Tack Hanna!

[https://www.postmuseum.se/samlingar/](https://www.postmuseum.se/samlingar/Scrolla%20ner%20till%20en%20sida%20som%20heter%20Digitalt%20arkiv)
Scrolla ner till en sida som heter Digitalt arkiv.

Den tryckta Stockholmstaxan

Stockholmstaxan, med tryckdatum 12 december 1692, fick en bilaga som upplyser om posternas avgång från staden. Sid tre har, så som föreskrivet, en hänvisning om taxorna till orter bortom Hamburg och ett förtydligande om den högsta tillåtna vikten för ett enkelt brev.

Dubbla poster börjar införas mera allmänt

En bilaga till den tryckta Stockholmstaxan visar att man senast 1693 införde två poster i veckan på de viktigaste linjerna, de förmodligen mest nyttjade. Vissa dubblerades hela vägen, andra bara en del av sträckan.

A. Posten till danska gränsen och vidare till Hamburg

Grenseposten, som sedan 1668 gått två turer i veckan, betecknas nu ”till Öresund”. Nu går det att se hur delningen efter Jönköping gick till.

A:a. Posten Stockholm–Jönköping till Ystad avgår från Stockholm på lördag kl. 19. Med den följer posten till Pommern och Tyskland. Sträckan Jönköping–Ystad går fortsatt bara en gång i veckan.

A:b. Stockholm–Jönköping till Helsingborg och vidare som sidopost till Landskrona, Malmö och Lund avgår två gånger i veckan från Stockholm på onsdag och lördag kl. 19. Det är oklart om sidoposten söder om Helsingborg fortsatte vid båda tillfällena.

A:1. Sidoposten från Linköping över Kalmar till Kristianstad kompletterades 1683

med Karlskrona. Antalet veckoturer för sidoposterna kan inte utläsas av taxan. Men delen Linköping–Kalmar är sedan 1676 belagd att gå två gånger i veckan fram och åter.

A:2. Sidopost Norrköping–Söderköping.

A:3. Sidopost Vimmerby–Västervik.

A:4. Sidopost Skänninge–Vadstena.

A:5. Sidopost Jönköping–Eksjö.

A:6. Sidopost till Trosa är indragen. Kan ha varit kortvarig runt 1668, nämns inte i 1692 års taxor.

A:7. Sidopost Södertälje–Mariefred–Strängnäs–Carl Gustafs Stad (Eskilstuna)–Torsåkra.

A:8. Sidoposten Jönköping–Borås–Alingsås är nu kompletterad med Ulricehamn och utsträckt ända till Göteborg. Försättningsvis hanterar jag denna post som B:c, huvudposten till Göteborg.

A:9. Sidopost Helsingborg–Landskrona–Malmö–Lund.

B. Posten till Göteborg

B:b. Den ursprungliga B. går nu inte längre än till Örebro, men den går två gånger i veckan, onsdag och lördag till Västerås, Bergslagen, Närke, Värmland och norska gränsen.

B:c. Huvudposten från Stockholm till Västergötland och Göteborg går nu över Jönköping om lördag (jämför med A:8).

B:1. Sidopost Västerås–Falun, fortsatt från Stockholm onsdag kl. 19.

B:2. Sidopost till Askersund växlar mellan Ramundeboda och Örebro. Med onsdagsposten.

B:3. Sidopost Arboga–Lindesberg–Nora, fortsatt från Stockholm onsdag kl. 19.

B:4. Sidopost Mariestad–Skövde–Hjo, samtliga nyinrättade. Hjo möjligen sidopost från Skövde.

B:5. Sidopost Skara–Falköping.

B:6. Sidopost Skara–Lidköping–Vänersborg–Uddevalla.

Väst Taxa för Wästerwitt.		
Wästergötland	1	1
Bohuslän	2	2
Östergötland	3	3
Småland	4	4
Öland	5	5
Skåne	6	6
Östergötland	7	7
Småland	8	8
Öland	9	9
Skåne	10	10
Östergötland	11	11
Småland	12	12
Öland	13	13
Skåne	14	14
Östergötland	15	15
Småland	16	16
Öland	17	17
Skåne	18	18
Östergötland	19	19
Småland	20	20
Öland	21	21
Skåne	22	22
Östergötland	23	23
Småland	24	24
Öland	25	25
Skåne	26	26
Östergötland	27	27
Småland	28	28
Öland	29	29
Skåne	30	30
Östergötland	31	31
Småland	32	32
Öland	33	33
Skåne	34	34
Östergötland	35	35
Småland	36	36
Öland	37	37
Skåne	38	38
Östergötland	39	39
Småland	40	40
Öland	41	41
Skåne	42	42
Östergötland	43	43
Småland	44	44
Öland	45	45
Skåne	46	46
Östergötland	47	47
Småland	48	48
Öland	49	49
Skåne	50	50

Wästergötland	1	1
Bohuslän	2	2
Östergötland	3	3
Småland	4	4
Öland	5	5
Skåne	6	6
Östergötland	7	7
Småland	8	8
Öland	9	9
Skåne	10	10
Östergötland	11	11
Småland	12	12
Öland	13	13
Skåne	14	14
Östergötland	15	15
Småland	16	16
Öland	17	17
Skåne	18	18
Östergötland	19	19
Småland	20	20
Öland	21	21
Skåne	22	22
Östergötland	23	23
Småland	24	24
Öland	25	25
Skåne	26	26
Östergötland	27	27
Småland	28	28
Öland	29	29
Skåne	30	30
Östergötland	31	31
Småland	32	32
Öland	33	33
Skåne	34	34
Östergötland	35	35
Småland	36	36
Öland	37	37
Skåne	38	38
Östergötland	39	39
Småland	40	40
Öland	41	41
Skåne	42	42
Östergötland	43	43
Småland	44	44
Öland	45	45
Skåne	46	46
Östergötland	47	47
Småland	48	48
Öland	49	49
Skåne	50	50

Bilderna 27 och 28. Taxan för Wästerwik, sid 63 och 64, är ett utmärkt exempel på hur avgående poster och sidoposter kan studeras genom den ordning i vilken postkontoren är upptagna och markerade med indrag för sidoposter.

B:7. Sidopost Örebro–Kristinehamn–Karlstad–Åmål och norska gränsen.

B:7:1. Sidopost till sidoposten Kristinehamn–Filipstad.

B:8. Sidopost Göteborg–Bohus (Kungälv), kanske vidare till Uddevalla, vilket inte kan beläggas med taxan.

B:9. Sidopost Bohus (Kungälv)–Marstrand.

B:10. Sidopost Göteborg–Varberg.

C. Posten till Uppsala och Norrland

Stora Norrlandsposten avgår oförändrad fredag kl. 19.

En andra veckopost avgår nu på tisdag kl. 19, men bara Stockholm–Uppsala. Förmodligen går den posten inte in till Sigtuna. (Sigtuna saknas helt på Forsells karta.)

C:1 Sidopost Uppsala–Östhammar–Öregrund. Den kan ha avgått från Uppsala redan på lördag.

C:2 Sidopost Sundsvall–Frösö skans (Östersund)

C:3. Ny sidopost Wahlsta postgård i Märsta till Sigtuna, förmodligen fredag.

D. Posten till Finland och Livland

Denna post går fortsatt bara en gång i veckan, nu ändrad till tisdag kl. 19.

Postvägarna på djupet

Taxornas uppställning gör att de (med lätthet?) kan användas till att studera postvägar och underposter med utgångspunkt från vart och ett av våra dåvarande postkontor. Näja, någon kanske behöver hjälp med tolkningen av den gamla skriften. Å andra sidan är det en trevlig utmaning, som inte bör vara oöverkomlig när man vet på ett ungefär vilka postnamn man skall tolka in.

År 1699 ändrades posternas avgång från Stockholm

Stockholmstaxan kom att tryckas en andra gång. Inte för att upplagan tagit slut, utan för att meddela allmänheten om ändrade

Underrättelse / Om Postgången uti Kongl. Residencen Stockholm, med hooßfogad Bref- Taxa.			
Om Måndagen.			Ört.
Till Upsala	2	Utleä	6
Tierp	2	Helsingfors	6
Elf Carlbj	2	Befelag	6
Gefle	3	Bjiborg	7
		Kepholm	7
		Nyen	7
Om Tisfödag.			
Finske och Lifländske etc.		Ny Elott	7
Posten.		Befenberg	8
Till Norr Elge	2	Narfwen	8
Castelholm	3	Nestvel	8
Ilbo	5	Pernau	8
Nyftad	5	Arensberg	9
Naumä	5	Dorpt	9
Björneberg	5	Nijga	10
Christineftad	5	Wittau	10
Lawaftchus	5	Denne Post går äfwen på	
Wafa	6	om Fredagen öfwer Å-	
Ny Carlbj	6	landshaf under Somma-	
Jacobftad	6	ren / men i Winter Måna-	
Gamble Carlbj	6	derne föllier den / om Fors-	
Drabestad	6	dagen härifrån afgående /	
		Norrländske Posten.	
		(Samr	

Bild 29. Första sidan av en odaterad underrättelse om postgången i Stockholm. Ur Kersti och Bertil Larssons dokumentsamling, år 1699.

avgångstider för några viktiga poster. Det framgår med tydlighet av tryckets rubricering: *Underrättelse om Postgången uti Kongl. Residencen Stockholm, med hooßfogad Bref-Taxa*. Trycket är inte daterat, men det återfinns i Kersti och Bertil Larssons stora dokumentsamling registrerat under år 1699. Taxan omfattar sex sidor.

Ändrade avgångsdagar

Här anger jag i huvudsak bara de ändrade avgångsdagar för huvudposterna jag ser i denna taxa. För en mera detaljerad beskrivning av sidoposterna hänvisar jag till de mycket fylligare beskrivningarna i Schmedemans *Postbok* från år 1707. Se nedan. De stora posterna är oförändrade i den boken och förblev så till början av 1718.

Måndag (tidigare tisdag): Posten till Uppsala nu utsträckt till Gävle.

Måndag: Finsk-livländska posten.

Tisdag (tidigare onsdag): "Tidvägen" till

Göteborg samt sidoposten till Falun, men ej värmlandsposten. (Här räknas även upp Strömsholm, Eskilstuna, Torshälla och Strängnäs. De tre senare har tidigare fått post via Södertälje. Kan det vara ett missförstånd?)

Onsdag: "Åt Sundet, med sidoposter, samt alla utländska orter." Sidoposten Södertälje–Gripsholm (Mariefred), avkortad. Se "Tidvägen" ovan.

Torsdag (tidigare fredag): Stora Norrlandsposten. Vintertid medföljer posten till Finland och Baltikum.

Fredag: Finsk-livländska posten ända till Riga om sommaren över Ålands hav, men vintermånaderna med torsdagens norrlandspost. Det är en ny andra veckopost österut, dock begränsad av årstiderna.

Fredag (tidigare onsdag): Posten till Örebro och Värmland med sidoposterna Kristinehamn–Filipstad, och Arboga–Nora–Lindesberg.

Lördag: "Åt Sundet, med sidoposter, samt alla utländska orter." Sidopost: Södertälje–Gripsholm (Mariefred). Även Västergötland och Bohus samt Elfsborgs läns städer över Jönköping. Med denna post följer Torshälla, Eskilstuna, Strängnäs och Gripsholm. (Jämför tisdags- och onsdagsposten.)

1707 års spöktaxor och Schmedemans *Postbok*

Trots påståenden i olika sammanhang, har det varken 1703 eller 1705 fastställts några ersättare till 1692 års taxor. Ändå återopas ibland dessa "spöktaxor". Orsaken till misstaget är framför allt följande.

År 1702 hade Johan Schmedeman blivit chef för Postverket. Jag kan tro det var hans ambition att få grepp om och förstå alla regelverk, som han som Postens högsta chef skulle se till att de efterlevdes. Det var ingen lätt sak. Skrivningarna är ofta snåriga och återopar gamla kungörelser och förord-

ningar. Det tog honom fem år att utarbeta sina manuskript, innan han år 1707 kunde låta trycka sin bok *Kongelige Och andra Wederbörandes Förordningar Angående Postväsendet / Hvilka Postbetiententerne i gemen / och Postmästarne i synnerhet wid sine Embets-förmåltning och förrättningar / hafva at i acht taga*. Denna samling blev under långa tider ett rättesnöre för de, som arbetade i Posten. Den brukade omväxlande kallas för *Postboken*, *Posthandboken* eller *Postordningsboken*. Boken är än idag en värdefull referens för den posthistoriker som vill studera tiden.

Tydligen ville Schmedeman ha med gällande taxor i sin bok. Men materialet var så omfattande – med över 10 000 uppgifter – att han valde att kraftigt omarbota 1692 års taxor, med mängder av korsreferenser som skulle förenkla det hela. Resultatet lider tyvärr av så många felaktigheter, att postmästarna nästan omedelbart förbjöds använda taxorna i *Postboken*. Det är mycket "spök" i dessa taxor. Jag vill avråda dagens posthistoriker att använda sig av den delen av Schmedemans *Postbok*. Särskilt som de digitaliserade originalen av 1692 års taxor nu är lätt åtkomliga.

Postvägarna

Om Schmedemans taxor som sådana bör undvikas, så finns där en hel del uppgifter om postvägarna och postgången som kan vara av intresse. På den punkten är Schmedemans arbete mera upplysande än originaltaxorna.

Posterna som avgår från Stockholm blir tydligare. Vi ser hur den andra veckoturen växer fram. Även en del sidoposter blir tydligare. Dessutom kan några tvärförbindelser skönjas, vilka inte alls syns i 1692 års taxor.

Tyvärr broderar Schmedeman så att förvirring kan uppstå. I vissa fall måste jag behålla hans skiftande språkbruk, utan att göra en egen tolkning.

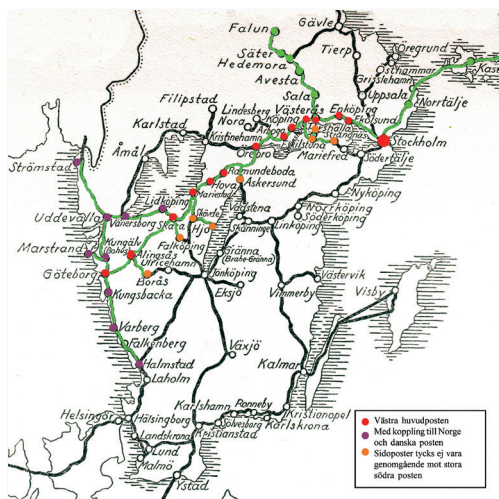

Bild 31. Tisdagsposten 1707. Över "Tidvägen" till Göteborg samt västra Bergslags- och Kopparbergsposten. Tolkning efter Schmedeman.

Anmärkning:

Med denna post följde veckans post till Norge. Falkenberg får post en gång i veckan, med lördagens stora södra post, som sidopost från Halmstad. Det visar att den svenska posten mellan Helsingborg och Strömstad inte var en sammanhållen linje. Ekolsund nämns av Schmedeman bara på fredagsposten. Men det vore märkligt om bara Ekolsund, av alla på linjen, vore undantagen på tisdag. För Ekolsund och Falkenberg finns inga taxor utfärdade år 1692. Fredag gick en andra veckopost österut. Schmedeman kan tolkas som att den möjligen bara gick sommartid.

Posten till Göteborg

Tisdag: Över "Tidvägen" till Göteborg samt "Wästre Bergslags" och "Kopparbergsposten".

Uppräkningen av orter blir mera förvirrande än klargörande. Men utsatta på kartan, får man en bild av att med denna post skall sändas allt som skall till postkontor utefter den gamla danska postvägen genom Sverige till Norge, undantaget Falkenberg. Schmedemans uppräknings Göteborg–Kungsbacka–Varberg antyder att postvägen längs västkusten inte var genomgående. Jämför med "Vägen åt Sundet" om onsdagar. Närmaste vägen för posten till Norge går över

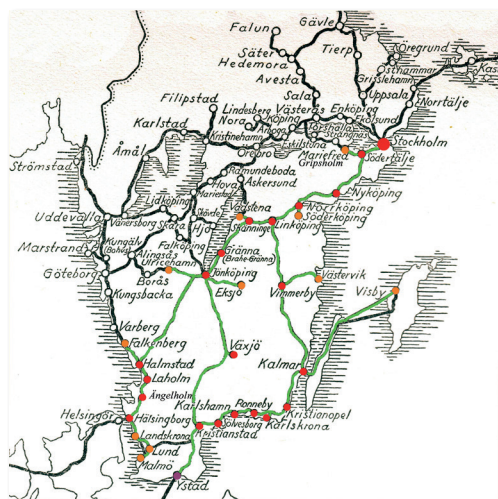

Bild 32. Onsdagsposten 1707. Vägen åt Sundet, med sidoposter och alla utländska orter. Tolkning efter Schmedeman.

Anmärkning:

Ulricehamn inrättades någon gång 1668–1692, kallades Bogesund till och med år 1740. Mariefred inrättades någon gång 1645–1668, var under åren 1694–1725 förlagd till Gripsholm, med namn därefter. Ängelholm inrättades den 1.1.1700, men finns inte med i Schmedemans beskrivning.

Lidköping och Vänersborg. Men för den finns inget stöd i taxan. Se kartan på bild 31.

Det är tydligt att posten till städerna i Värmland, samt Nora och Lindsberg inte följer denna post utan följer med Örebroposten på fredagar. Det betyder att "Wästre Bergslags" ovan är en felskrivning. Det skulle vara östra Bergslagen.

Posten till Göteborg över Jönköping

Lördag: Veckans andra post till Västergötland, Varberg och Bohuslän är inrättad över Jönköping. Den avsänds lördagar samordnad med "Gränseposten" från Stockholm. Men inga brev till Norge skulle följa med denna post. Det skulle inte heller brev till Hova och Ramundeboda, som finns på tisdagens huvudpost, inte heller till sidoposterna till Hjo, Falköping, Marstrand och Borås. Bogesund (Ulricehamn) som ligger i

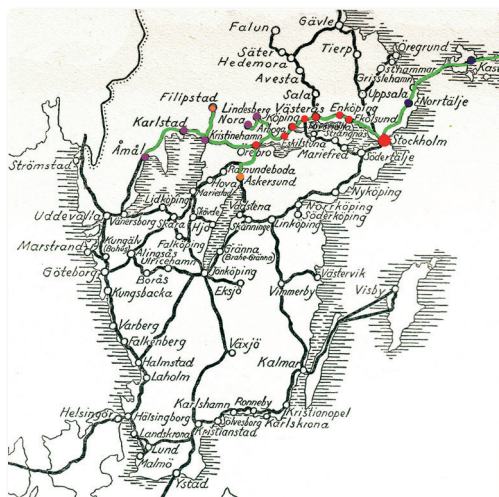

Bild 33. Fredagsposten 1707. Västerut till Närke och Värmland med angränsande Bergslag. Tolkning efter Schmedeman.

Anmärkning:

Det kan förvåna att sidoposten till Askersund skulle få en andra veckotur, när Ramundeboda och Hova fick vara utan. Det kan naturligtvis bero på postmängden. Såvida det inte är ett "Schmedemäfel", vilket inte skulle förvåna.

vägens riktning följer inte heller med. De går bara på onsdagar, som sidopost från Jönköping. Se kartan på bild 34.

Posten västerut till Närke och Värmland med angränsande Bergslag

Fredag: Sträckan Stockholm–Örebro är lika som tisdag.

Det betyder dubbla veckoposter till och med Örebro, därefter en post per vecka.

Sidopost till Nya Kopparberget medföljer, men inte till Falun.

Ekolsund är upptaget på fredag men inte tisdag, vilket förmodligen bara är ett förbiseende. Det kan dock inte uteslutas att postmängden var så liten, att ett stopp om uppåt femton minuter bedömdes som hindringsamt för tisdagens långa Göteborgspost.

Uppräkningen av postorter antyder att inga brev till Norge följde med denna post. Se kartan på bild 33.

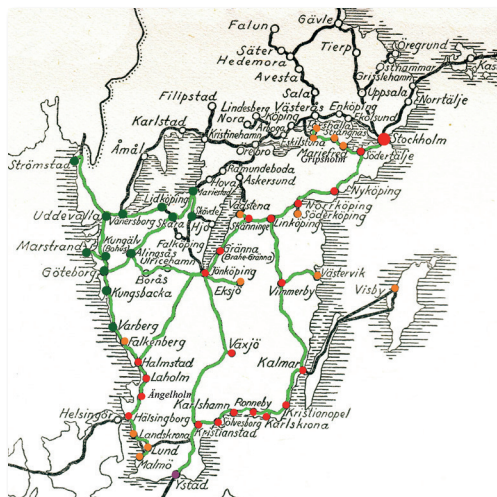

Bild 34. Lördagsposten 1707. Utlands- och gränseposten till Öresund. Tolkning efter Schmedeman.

Anmärkning:

Detta är veckans andra huvudpost söderut. Den går även onsdag. Huvudposten splittras från Jönköping till Helsingborg respektive Ystad. Sidoposten från Linköping över Kalmar återknyter till huvudposten i Kristianstad. Den går sedan 1676 två gånger i veckan i båda riktningar och ger alltmer intryck av en tredje sydlig huvudväg. Den nya sidoposten från Jönköping till Göteborg är veckans andra post till västra delen av landet. Den täcker de orter som på tisdag bara får post över Mariestad, men inte de västgötska sidoposterna.

Posternas återkomst – ankomsttider till Stockholm

För posternas ankomst till Stockholm år 1705 ges ungefärliga tider:

Måndag: Tidigt på morgonen, posten från Örebro och "Falu-/Bergslagsposten".

Måndag: Eftermiddag, "Gränseposten från Tyskland" och posten från Göteborg (över Jönköping)

Tisdag: Posten från Finland, såvida den inte hindras av dåligt väder på Ålands hav.

Onsdag: Uppsala och den "Stora Norrlandsposten" inklusive Frösö skans.

Torsdag: Posten från Göteborg över Örebro

samt "Värmlands- och Bergslagsposten", även "Livgeding-Posten", vilket bör tolkas som sidoposten genom Sörmland.

Torsdag: Eftermiddag, "Utländske och Grenseposten" från Öresund.

Fredag: Finska och livländska posten, såvida den ej hindras av väder.

Lördag: Posten från Uppsala och Gävle.

Här har vi goda exempel på vändande post. Med viss försiktighet kan avgångstiderna matchas med tiden för återkomsten och med ledning av total tid och avståndet mellan olika orter kan man dra vissa slutsatser om när posten borde ha ankommit till dessa orter på såväl utresan som återfärden. Lämpligen räknar man då med 15 minuter för växling på varje stopp.

Porto till utrikes orter finns nu i Schmedemans postbok

Ett antal utrikes orter har nu fått en fastställd taxa från Stockholm. De räknas upp under södra utrikesposterna: Amsterdam, Hamburg, Lübeck, Wismar, Stettin och Stralsund, till vilka portot är 15 öre silvermynt, samt Köpenhamn och Helsingör med portot 10 öre. Och Schmedeman har gått ett steg längre. I sin postbok har han tagit in en tio sidor lång lista med tilläggsporton från Hamburg till adressorter i stora delar av Europa. Så nu behövde inte postmästarna skriva till Hamburg och fråga vad tillägget var, innan de kunde ta emot brev till dessa orter.

Sidoposter som inte syns i Stockholmstaxan, men antyds i Schmedemans postbok

Studerar man Schmedemans taxor noga – de som postmästarna inte fick använda – så finner man några intressanta sidoposter under taxorna från Norrlandsstäderna. Från bl.a. Gävle anges "Sidoposten till Kopparberget" och "Postvägen över Uppsala till Västergötland och Norge" samt "Postvä-

gen över Uppsala till Finland och Livland".

Såväl Forsells som Lundins kartor visar en förbindelse mellan Gävle och Hedemora. En postväg på samma sträckning antyds av 1750-talets länsvisa postkartor. Men redan ett halvt sekel tidigare kan det mycket väl ha varit motiverat att dra en sidopost direkt från Gävle över Falun och därifrån ansluta till posten fram och tillbaka mellan Västerås och Falun. Härigenom skulle posten från Norrland nå en av Sveriges viktigaste gruv- och industriorter minst tre dagar snabbare än över Stockholm. Om posten från Norrland var försenad och missade anslutningen i huvudstaden, vann man så mycket mera.

Liknande argument kan anföras för posterna Uppsala–Enköping och Uppsala–Norrköping. Den förra skulle naturligtvis invänta i Enköping för samordning med posten västerut. Den senare kunde vid försening möjligen hinna i tid till Norrköping för att gå vidare med första bästa finlandspost från Stockholm. Även dessa sidoposter är belagda i 1750-talets länskartor. Vidare är taxan Enköping–Uppsala och vice versa 1 öre, medan taxan från såväl Enköping som Uppsala till Stockholm går på två öre.

Postvägen över Uppsala till Finland och Livland antyder en snabbare väg än över Stockholm. Detta skulle kunna vara ett nytt belägg, som förstärker antagandena att finlandsposten, även söderifrån, några decennier runt sekelskiftet år 1700 gick över Uppsala. Se sidan 56.

Fastän inga antydningar om detta ges i Stockholmstaxan, kan man i postboken se indikationer på ett antal tvärförbindelser som "växer ihop". I södra delen av landet noterar jag en ny sidopost Eksjö–Vimmerby. Det finns naturligtvis inga tidsangivelser. Men kombinationen av de tre sidoposterna Jönköping–Eksjö, Eksjö–Vimmerby och Vimmerby–Västervik ger en sammanhäng-

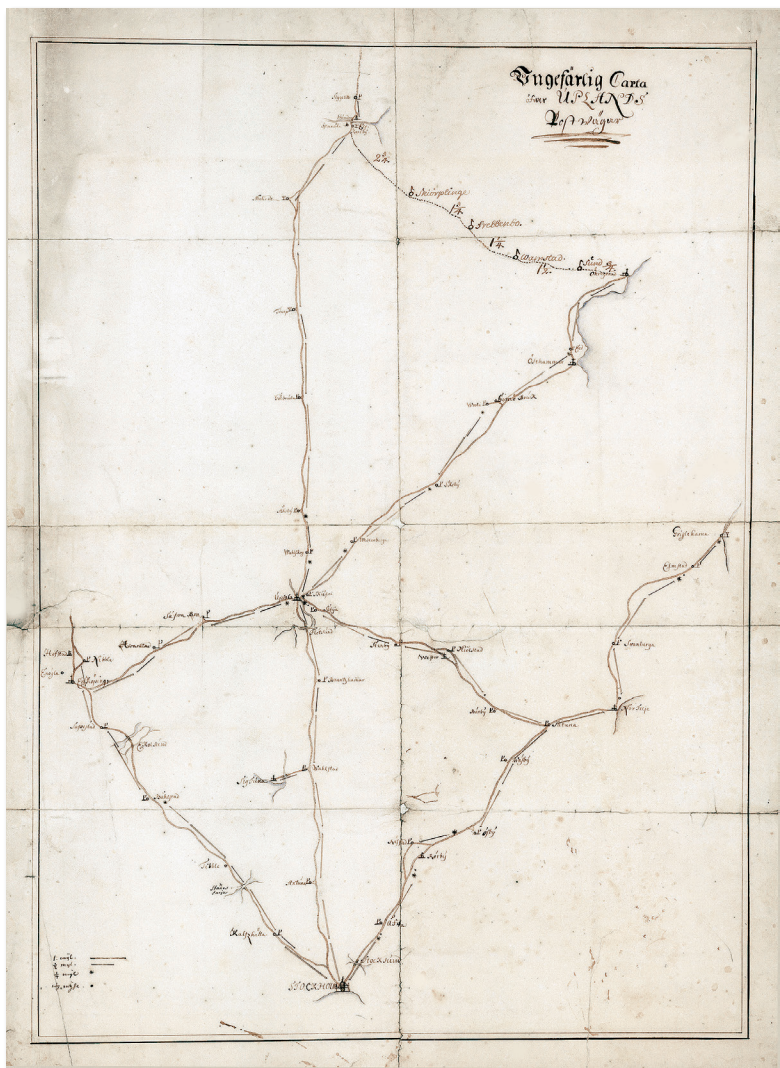

Bild 35. *Ungefärlig Carta öfwer Uplands Postwägar*, daterad 1717. Kartan skildrar sidoposterna ut ifrån Uppsala. Uppsala–Enköping och Uppsala–Norrtälje är intressanta, tidiga sidoposter som kan ha bidragit till postens snabbare befordran. Planer på en snabbare länk för Norrlandsposten till posten över Ålands hav kan anas i kartans överkant, prickad, med postgårdar och avstånd markerade. Den posten förvekligades inte förrän 1855. (I Postmuseums samlingar.)

ande tvärförbindelse. Taxorna för Linköping och Skänninge indikerar att sidoposterna Örebro–Askersund och Skänninge–Vadstena–Medevi också är länkade hela vägen mellan de stora västra och södra posterna. Den bilden framstår även för sträckan Jönköping–Ulricehamn–Borås–Alingsås. Vaga antydningar finns även för poster Kristine-

hamn–(Hova)–Lidköping, möjligen även Kristinehamn–Karlstad–Åmål–Vänersborg. Men för de två senare vill jag vara lite försiktig med slutsatserna. Ändå är jag benägen att tro att post dirigerades längs flertalet av dessa vägar, fast det inte var sammanhängande poster.

Postnätet var under ständig utveckling

Även om det gick lång tid mellan de större ändringarna av postnätet, får man räkna med att mindre justeringar hela tiden aktualiserades, dels genom inrättandet av nya postkontor och dels via önskemål som framfördes från olika delar av landet. Tidpunkterna för dessa förändringar framgår inte av de tryckta kungörelserna. Dessa ger ögonblicksbilder, som ibland inte känns helt uppdaterade och snart kan vara överspelade.

En Ungefärlig Carta öfver Uplands Postvägar, i Postmuseum med datering 1717 men utan andra uppgifter, skulle kunna tolkas som att man vid den tiden umgicks med tankar på att dra en ny sidopost från Älvkarleby längs norra upplandskusten till Öregrund, kanske med anknötning till finlandsposten i Grisslehamn. Av det blev dock inget när man efter Karl XII:s död rekonstruerade postverket. Inte förrän 1855 förverkligades den posten, för att dras in med 1876 års ingång. Efter inrättandet av ett antal poststationer i norra Uppland förändrades även postvägarna.

Sveas Rikes Postwegar Anno 1698

Den äldsta kända kartan över Sveriges postvägar förvaras i Nationalmuseum i Köpenhamn. Den skall ha rövats från en svensk postryttare i Danmark på väg mellan Sverige och Tyskland. I tider då argument lyfts för återlämnande av artefakter till sina ursprungsländer, kunde den vara en prioriterad sak. Kartan är i mycket dåligt skick och skulle behöva konserveras.

Kartan *Sveas Rikes Postwegar Anno 1698* visar ett något tätare nätverk än de tidigare analyserade taxorna antyder. Men kartan säger ingenting om när, i vilken riktning eller på vilket sätt posten fördes fram. Ändå är den ett högst värdefullt dokument för oss posthistoriker. En avritning från år 1946 hänger i Finlands Postmuseum i Tammerfors. Motiv ur den har använts som underlag för ett fler-

Bild 36. Originalen av 1698 års postkarta hänger i Nationalmuseum i Köpenhamn.

tal finska frimärken och miniatyrark. Svenska posten har aldrig intresserat sig för den. Men Postmuseum har hjälpt mig att få fram digitala bilder av såväl originalen som kopian.

En intressant detalj är att denna karta antyder en postinrättning i Borgholm. Den bekräftar också sidoposterna från Gävle till Falun, från Uppsala till Norrtälje samt från Uppsala över Enköping och vidare västerut, vilka kan utläsas av Schmedemans beskrivningar. Dessutom visar den postvägar runt Åmål, mellan Eksjö, Vimmerby, Växjö och Kalmar, samt mellan Helsingborg och Kristianstad, som inte går att styrka med några taxor. Förmodligen går det att tolka in flera sidovägar vid en fördjupad studie av kartan och Schmedemans postbok.

1692 års taxor lämnades oförändrade i nära 55 år

Med några parenteser lämnades 1692 års taxor oförändrade i nära 55 år. De skulle tillämpas från ingången av år 1693 och

Bild 37. En avritning av 1698 års karta hänger i postmuseet i Tammerfors. Här visas den beskuren till de posttätaste områdena av den rikssvenska delen.

förblev oförändrade till den 1 juli 1747, då helt nya taxor började gälla. Även dessa var avståndsbaserade.

Här finns anledning att kommentera ett par av dessa parenteser: tredjedelsförhöjningen 1710–1712 och fördubblingen 1718–1719. Den senare hänger samman med Karl XII:s tokiga försök att organisera om posten efter kontinental modell, genom postverkets

samordning med gästgiveriväsendet.

En tredjedelsförhöjning av taxan tillämpades under åren 1710–1712

I en notifikation (cirkulär) den 21 januari 1710 meddelar postdirektören Schmedeman att portot skulle höjas med en tredjedel, d.v.s. grundtaxan skulle räknas upp med en tredjedel som ett slags krigsskatt.

Uträkning Uppå Brev-Portens förhöjning til En Tredie Dehl i fölle af Contributions Placatet.

	Ordinaire Porto ef- ter Taxan		Förhöj- ningen		Ordinaire Porto ef- ter Taxan		Förhöj- ningen
	1		$\frac{1}{3}$		11		$\frac{2}{3}$
	2		$\frac{2}{3}$		12		4
	3		1		13		$4\frac{1}{3}$
Swarest det	4	Bör förhöj-	$1\frac{1}{3}$	Swarest det	14	Bör förhöj-	$4\frac{2}{3}$
ord. Porto	5	ningen up-	$1\frac{2}{3}$	ord. Porto	15	ningen up-	5
efter Taxan	6	båras och	2	efter Taxan	16	båras och	$5\frac{1}{3}$
betäpser til	7	beräknas til	$2\frac{1}{3}$	betäpser til	17	beräknas til	$5\frac{2}{3}$
	8		$2\frac{2}{3}$		18		6
	9		3		19		$6\frac{1}{3}$
	10		$3\frac{1}{3}$		20		$6\frac{2}{3}$

Post-PROTOCOLL Pro A^o 1710.

Städerna i Brev- ven af- att.	Datum	Numero	Personernes Namn till hvilka Brevven skälte äro.	Bort löst	Betalte Brev- venns.		Fribrevfrens Porto uthan Förhöjning.	Personernes Namn som Fribrev äth- niuta.
					Ordinaire Porto efter Taxan.	Förhöj- ning.		
			Januarii Månad.		Silf:mt. Dahl. öre	Silf:mt. Dahl. öre	Silf:mt. Dahl. öre	
Björkeberg	1	1	Anna Tham	1	- 6	- 2	- -	Hr. Landz hofdingens
		2	Gabriel Hanson	1	- 6	- 2	- -	
		3	Baron Sioblach	1	- .	- .	- -	
Skellefte- ping	1	1	Anna Skirvot	1	- 1	- .	- -	
		2	Anders Höök	2	- 2	- .	- -	
		3	Hind Brandt	3	- 3	- 1	- -	
Hamburg	3	1	Herr Huuswedel	1	- 12	- 4	- -	
		2	Monfr. Botzreich	2	- 24	- 8	- -	
Lübeck	3	1	Monfr. Gröön	1	- 12	- 4	- -	
Repsel	5	1	Anthön Thiering	1	- 8	- 2	- -	

Efter detta Formular wille Post, *A. H. v. n.*
heresteråth sine Protocoller inträtta. Stockholm den
24 Jan. 1710.

C. Skraggenschiöldh,

Bilderna 38a–b. Uträkningstabell för tredjedelsförhöjningen och postprotokoll för dess redovisning. Bilagor till notifikationen om tredjedelsförhöjningen av portot.

Bakgrunden sägs vara att *Contributions Placatet* nyligen hade gått ut. Det hade tillförsäkrat kungen en del extra skatter till finansiering av kriget. Nu skulle brevtaxan höjas och förhöjningen ”inlevereras i Ränterierne till Kongl. Stats Contoires Anordning”.

Förhöjningen skulle tas ut på såväl inrikes som utrikes brev. Men brev från utlandet skulle vara befriade från denna förhöjning, ”antingen de befinnes däruthe franquerade och betahlte, eller ofranquerade och obetalte”. Det gick tydligen inte an att beskatta utlänningar.

Förmodligen litade man inte på att alla postförvaltare skulle kunna räkna ut hur mycket en tredjedel skulle bli. Därför bifogades en uträkningstabell. I den slogs inte portot ihop med skatten, kanske för att säkerställa att dessa hölls isär i postprotokollet. Även för det bifogades ett nytt formulär, där förhöjningen fick en egen kolumn.

Tredjedelsförhöjning skulle bara gälla så länge kriget varade. Men brevmängden och postens intäkter minskade till den grad, att intäkterna inte längre räckte för driften av postverket, varför man tvingades avbryta höjningen efter år 1712.

Karl XII ställde till med kalabalik även i svenska posten

Karl XII gick ut i krig och skulle aldrig mer återvända till sin huvudstad. Efter hemkomsten från Turkiet i december 1715 residerade han en kortare tid i Ystad, för att i februari 1716 bege sig till Värmland inför ett första försök att ta Norge. Det gick inte så bra. I september samma år inrättade han sin regering i Lund, där han fortsatte att planera för att ”vinna tillbaka i Norge vad han förlorat på kontinenten”.

Här hade jag tänkt fortsätta min berättelse med samordningen av posten och gästgiverirörelsen. Mitt manus var redan skickat till

redaktionen, när jag av en slump snubblade över ett oväntat dokument. Det tvingade mig att göra ett inpass enligt nedan.

Krigsförberedelser mot Norge – ändrade postvägar i Sverige

Jag hittade en *Underrättelse om en del posters ändrande och inrättande*, med datering den 2 februari 1717. Det är det enda dokument jag känner till, som handlar om inrättande och ändring av poster och postvägar till lands, under den tid denna uppsats omfattar. (Har inte sökt i Riksarkivet.) Mina övriga källor är främst taxor och underrättelser om postens avgång från och återkomst till huvudstaden. Det är först i mitten på 1800-talet som kunskaper om posters inrättande, ändringar och indragning blir mera lättillgängliga.

Dokumentet kan inte tolkas på annat sätt än att Karl XII ville få snabbare kommunikationer inför ett kommande anfall mot Norge. Underrättelsen handlar om förändringar som måste ha syftat till att snabba upp postföringen med Lund i centrum. Frågan är hur mycket som hann förverkligas och hur länge den ordningen i så fall kom att gälla? Fanns det hästar och manfolk att tillgå i största hast i det utarmade landet? I Eliz Lundins bok *Postvägar* finns en renritning av en karta *Postvägarne och postcontoiren inom del av svenska väldet på 1750-talet*. Originalen finns i Post- och telegrafmuseet i Köpenhamn. Kartan visar att i princip samtliga (huvud)postvägar åter har fått den dragning som framgår av Forsells karta år 1685. Allt talar för att det mesta återgick till den gamla ordningen efter kungens död, kanske redan 1719 eller kort därefter.

Underrättelse om en del posters ändrande och inrättande

Underrättelsen är alltså daterad Stockholm den 2 februari 1717. Transkriberad till modern svenska kunde den få följande lydelse:

”Posten till och från Stockholm kommer hädanefter att gå två gånger i veckan över Södertälje, Nyköping, Norrköping, Linköping, Eksjö, Växjö, Kristianstad, Lund och till Malmö.

För detta har en ny postväg inrättats mellan Linköping och Eksjö.

Likaledes skall posten gå två gånger i veckan från Stockholm över Södertälje, Gripsholm, Strängnäs, Eskilstuna, Arboga, Örebro, Mariestad, Skara och Alingsås till Göteborg.

Mellan Ystad och Lund är en ny post inrättad, som går två gånger i veckan.

Från Lund är en ny postväg anlagd till Göteborg, genaste vägen över Engelholm, Laholm, Halmstad, Falkenberg, Varberg, och Kungsbacka. Posten kommer att gå två gånger i veckan däremellan.

Från Strömstad till Sundsborg vid Svinesund är en ny post anlagd att gå en gång i veckan.

Karlskronaposten till Göteborg går som vanligt över Växjö, men därifrån är en ny postväg inrättad, förbi Jönköping, genaste vägen till Alingsås. Den posten går två gånger i veckan fram och åter. Den skall stöta på (för växling) Jönköpingsposten på utsatt ställe på landsvägen både på ut- och återresan, (Jönköpingsposten skall vara ute) så tidigt att den alltid är där först, annars blir breven därefter (prioriterade). Karlskronaposten blir nu en stråkvägs post (huvudpost), men Jönköpingsposten en sidopost.

Kalmarposten går två gånger i veckan till Växjö, breven fördelas (växlas) där vägen till Eksjö möter, nämligen de uppåt landet avsedda breven till Eksjö och de andra till Växjö. Brev till Jönköping medföljer Göteborgsposten till ovannämnda knutpunkt och befordras som ovan är sagt.

Posten från Västervik kommer bara att gå en gång i veckan över Vimmerby till Eksjö, där den fördelas till (respektive) Linköping,

Jönköping och Växjö. Så snart ovannämnda vägar har kommit igång, dras postvägen in mellan Linköping och Kalmar över Vimmerby. Därefter skall Västerviksbreven sändas över Eksjö.

Postvägen mellan Jönköping och Halmstad dras in. Halmstadsbreven skall sändas över Göteborg och de skånska breven skall sändas över Kristianstad.

Posten, som hittills gått två gånger i veckan mellan Linköping och Jönköping över Gränna, sändes däremellan bara en gång i veckan. Den andra gången (i veckan) kommer den att gå över Eksjö.

Vägen mellan Mariestad och Kristinehamn dras in och breven sänds över Örebro.

Alla övriga vägar och poster förblir efter den vanliga ordningen.”

Vad blev det av reformen?

Direktförbindelserna Lund–Engelholm, Eksjö–Vimmerby och Kalmar–Växjö saknar stöd i senare dokumentation. Till den del de förverkligades blev de kortlivade.

Stora posten Stockholm till Göteborg, söder om Mälaren, krävde inga större förändringar, bara en uppgradering mellan Eskilstuna och Arboga. Den förändringen verkställdes redan lördagen den 9 februari, vilket framgår av en notifikation den 7 februari, om när och hur breven skulle lämnas in till postkontoret i Stockholm. Posten skulle avgå varje onsdag och lördag. Privata brev skulle vara inlämnade senast klockan två. Värmlands och Nora med Lindes Bergslags posterna skall följa med Göteborgsposten på lördagarna. De har förut avgått på fredagar. I huvudsak bekräftas denna ordning i april 1718, i samband med inrättandet av det samordnade gästgiveri-postkontoret på Söder i Stockholm. Men redan i december 1718 tycks vägen genom Sörmland vara återställd till sidopost och Göteborgsposten går norr om Mälaren.

Frågan är om Linköping–Växjö förverkligades? Den och posten Kalmar–Växjö var nya långa och dyra inrättningar, utan andra postkontor att betjäna än lilla Eksjö. Kom de verkligen igång? På 1750-talet ses inget spår efter dem.

Jönköping–Halmstad drogs nog in för en kortare tid. Men senast år 1725, när postkontoret Qvarsebo (Gislaved) inrättades, går den åter som huvudpost.

Indragningen Mariestad–Kristinehamn kom att bestå.

Strömstad–Sundsborg bör ha dragits in i samband med fästningens raserande 1719.

Lund–Kristianstad kan ha blivit den enda bestående förändringen, och direktförbindelsen Lund–Ystad kan snabbt ha utvecklats till en förlängning av huvudposten från Göteborg över Lund och Malmö till Ystad. Genom det fick man logiska kopplingar

mellan de sydliga huvudvägarna och utrikes posten såväl över Helsingborg genom Danmark som sjövägen från Ystad.

Vad hände med taxan?

Reformen påverkade avståndet som en del brev skulle befordras. Men taxan ändrades inte.

Postens och gästgiveriernas samordnande 1718–1719

Karl XII gick ut i krig och skulle aldrig mer återvända till Stockholm. Efter hemkomsten från Turkiet inrättade han sin regering i Lund, där han planerade ett nytt anfall mot Norge. Omgiven av generaler och utländska rådgivare, inte minst favoriten baron Görz, hade han ingen aning om hur det stod till i hans utarmade land. 1710 års portohöjning hade utmynnat i fiasko. Nu skulle han reformera postväsendet efter kontinentala förebilder. Postväsendet och gästgiveriväsendet

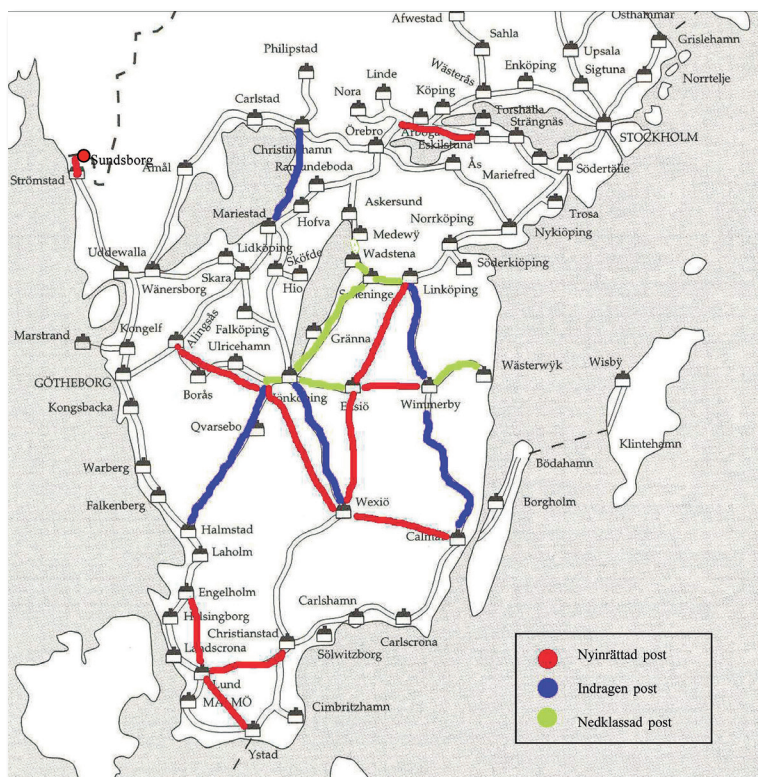

Bild 39. Förändringar i postgången enligt *Underrättelse om en del posters ändrande och inrättande*, 2 februari 1717, här inlagda på Eliz Lundins renritning av kartan *Postvägarne och postcontoiren inom del av svenska väldet* på 1750-talet.

skulle samordnas och bli självfinansierat genom ökade resandeintäkter, höjda resetaxor och ökat utnyttjande av tjänsterna. Då kunde intäkterna för breven frigöras och dras in till kronan och bidra till att finansiera det fortsatta kriget. Taxorna skulle dubblas.

Fördubblade posttaxor

En fördubbling av taxan meddelades i ett kungligt brev den 6 februari 1718. Bara fyra dagar senare kom en *Förordning angående Postväsendets och Gästgiveriernas sammanfogande*. Den är daterad den 10 februari och skulle gälla och tillämpas från den 1 april 1718.

Ambitionerna var högt ställda. Sex olika slag av poster skulle inrättas: ständig post (motsvararande ordinarie posten), ryttarpost (kurirpost), rännpost (motsvararande extraposterna), ridpost (resande per häst) och extrapost (resande i vagn). Slutligen paketpost, som är det enda riktigt nya, regelmässiga vagnstrafik med resande. Listan över vad varje gästgiveri och varje posthåll skulle utrustas med – antal hästar och vagnar, postiljoner och deras utrustning, m.m. – var omfattande och av kontinentala dimensioner. Inte ens gästgivarerna

i de största städerna eller entreprenörerna i huvudstaden kunde infria dessa krav.

I Stockholm inrättades två posthus. Norrmalms posthus inrättades på Drottninggatan hos ”herr Stang på Barnhuset”. Här hade man tydligen inte hittat någon gästgivare. Södermalms posthus inrättades hos herr Harper den äldre ”uti dess hus på Hornsgatan”. Inte heller här tycks man ha hittat en gästgivare. Herrarna Stang och Harper tycks ha kommit igång planmässigt den 1 april. Men de fick det bekymmersamt, vilket en del skrivelser till postdirektören Bunge antyder.

Ute i landet gick det trögt med genomförandet. Det skulle snart visa sig att många av de forna postmästarna och gästgivarerna inte kunde eller ville åta sig de kombinerade befattningarna. De saknade ekonomiska och/eller kunskapsmässiga förutsättningar. Många av de som ändå ställde upp, kanske under hot och tvång, blev ruinerade. Ännu i maj ses sporadiska notiser i kanslikollegiets handlingar, att ingen ville åta sig uppdraget. Hur långt man kom och hur det löstes i olika städer är höljt i dunkel. Men portohöjningen gällde.

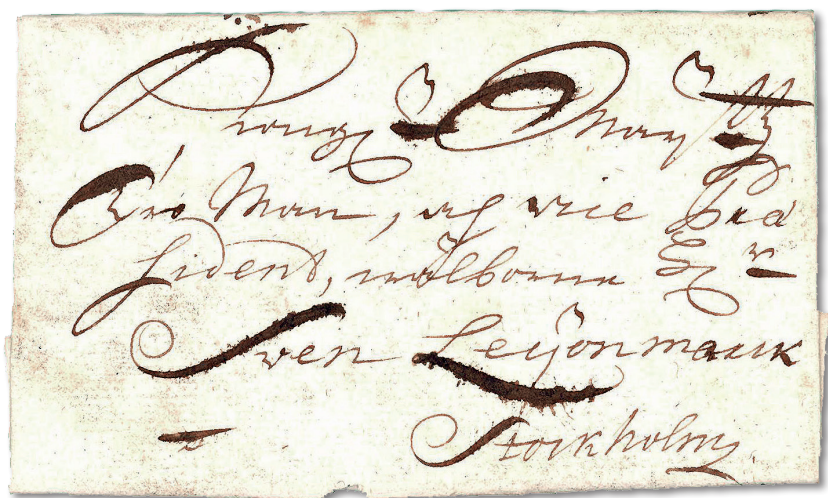

Bild 40. Ett sällsynt brev som kan knytas till den olyckliga postreformen. Daterat Norrtälje den 11 maj 1718. Ankomstnotering: ankom till Stockholm d 13 Maj 1718 (Norrmalms posthus). Porto 2x2 = 4 öre silvermynt. (I författarens samling.)

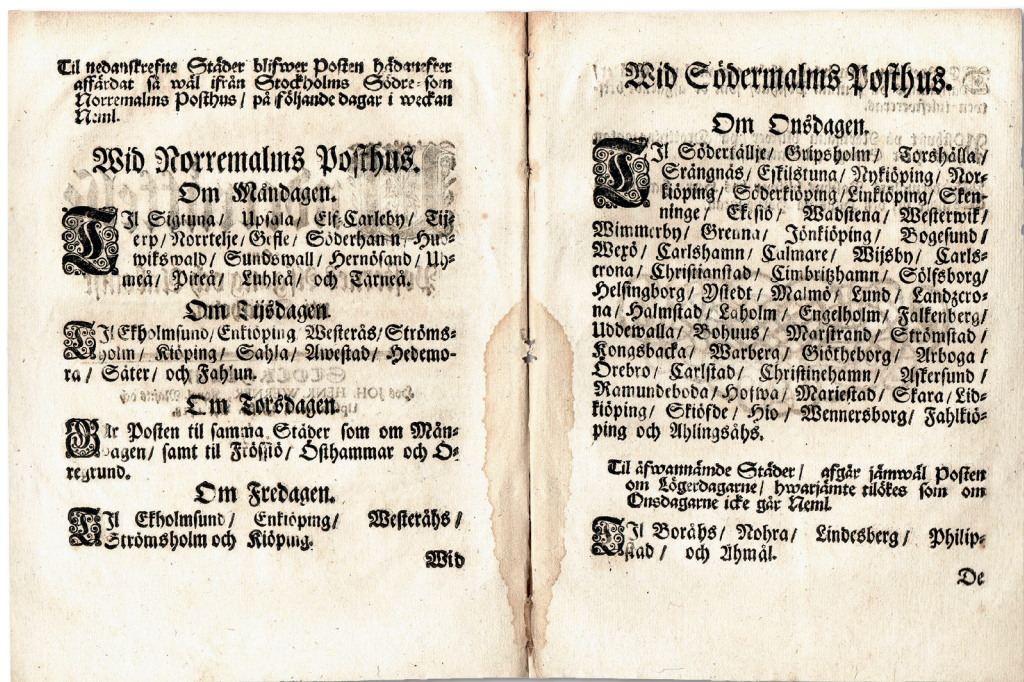

Bild 41. Ur Underrättelse om Postens Afgång och Ankomst uti Stockholm. Tryckt i Uppsala år 1718, bläckdaterad 1 april. (I författarens samling.)

Omläggning av postföringen gällde från den 1 april till den 1 december 1718

Postföringen rubbades kraftigt genom införandet av två posthus i Stockholm. En stor omläggning av posterna ut från staden annonserades den 1 april. Nu skulle alla brev till destinationer söder om Mälaren och väster om Köping lämnas in på Södermalms posthus. Norr om Mälaren, fram till Köping, inklusive sidoposten till Falun och all norrgående post skulle lämnas in på Norrmalmis posthus. Vidare meddelas: "De brev som förväntas ifrån ovannämnda städer avhämtas från samma posthus som de avgående breven inlevereras."

Frågan om hur den genomgående posten, nord-syd och omvänt, skulle hanteras lämnades obesvarad. De brottstycken av information vi har, räcker inte för att förklara hur de ordinarie breven som skulle gå igenom staden växlades mellan tullarna. Det finns

dock en antydning därom i skriftväxlingen om återgång till den gamla ordningen. Den kan tolkas som att Bunge mot ersättning skötte postföringen mellan de bägge posthusen. I så fall var han både överpostdirektör och posthållare!

Post till alla orter skall nu gå två gånger i veckan, utom på vissa sidolinjer som tydligen bara förses en gång i veckan. Det gäller de viktiga industriorterna i Bergslagen: Västerås till Falun, Arboga till Lindsberg och Nora, samt Kristinehamn till Filipstad. Även Uppsala till Öregrund och Östhammar samt Karlstad till Åmål går bara en gång i veckan.

Västra posten över Jönköping bruten

Även Borås får post bara en gång i veckan. Den kunde ha gått via Alingsås. Men från december 1718 är det tydligen att Borås är slutpunkten på sidoposten Jönköping–Ulricehamn–Borås. Posten norr om Mälaren skulle gå fram till Köping. Posten till västra

Bild 42. Postens avgång från Södermalms posthus 1 april till 1 december 1718. Allt söder om Mälaren och väster om Arboga skall lämnas in på Södermalms posthus. Den stora förändringen är att posten till västra delen av landet, som förut gick en dag i veckan över Jönköping, nu är bruten och att all post västerut går söder om Mälaren över Södertälje, Eskilstuna och Arboga.

delen av landet skulle nu gå över Södertälje, Mariefred, Eskilstuna och Arboga. Det är tydligt att den stora posten en gång i veckan över Jönköping till västra delen av landet är bruten.

Åter till ordningen

Efter kungens död den 30 november 1718 återgick Postverket till den tidigare ordningen och 1692 års taxa kom att åter gälla från den 1 juni 1719. Allt kunde ju inte återgå i en handvändning. Den 19 december levererade Bunge ett memorial till kanslikollegiet om hur återgången borde genomföras. Men redan den 2 december 1718 dateras en ny *Underrättelse om Ständige Postens ankomst och avgång i Stockholm*. Genom den rättas en del tokigheter i postföringen och Norrmalms posthus får mycket mera att göra. Men ännu gäller de fördubblade taxorna.

Före den stora oredan hade postkontoret legat på Stora Nygatan 44, vid Kornhamns-

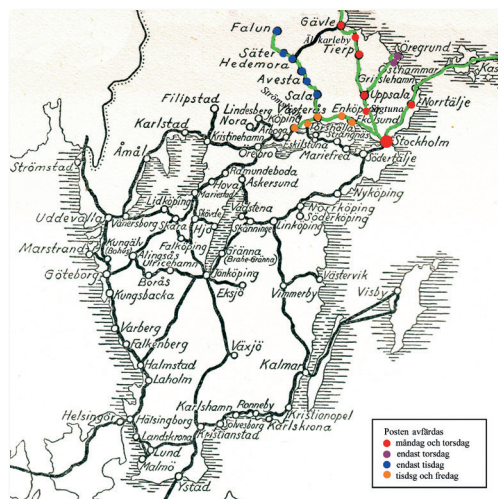

Bild 43. Postens avgång från Norrmalms posthus 1 april till 1 december 1718. All post till städer norr om Gävle följer med posten måndag och torsdag, ända upp till Torneå, men underrättelsen säger ingenting om den gick vidare till Österbotten och Finland. Frösö skans följer med torsdagens post. Postföringen österut verkar vara mer än osäker och riskabel med ryska flottan i Östersjön. Posten till Finland nämns inte i kungörelsen. Grisslehamn nämns inte heller. Postkontoret där inrättades inte förrän den 1 januari 1720.

torg. Där hade man använt Stockholms första bandeaustämpel, katalogiserad som typ 0, samtida med de eftertraktade stämplarna från Reval, Riga och Pernau. Sista gången den bevisligen använts är på ett brev daterat 2 april 1718, två dagar in på reformen. Så de nya posthusen kanske ändå inte hade kommit igång fullt ut den 1 april. I maj 1719 får Stockholm åter en poststämpel. Det indikerar att det nu åter bara finns ett posthus i staden. Ordningen är återställd. Den nya stämpeln, i skrivstil, är tidigast belagd på ett brev daterat den 4 maj 1719.

Den 2 december 1718 ändrades (delvis återställdes) postföringen

När jag försöker att reda ut vad som hände med postföringen under denna turbulenta tid i slutskedet av det stora nordiska kriget blir utrikesposten ganska osynlig i kungörel-

serna. I underrättelsen den 1 april 1718 syns den inte alls. Den 2 december ser vi att brev till kontinenten nu skall lämnas in på Norrmalms posthus. Destinationer som nämns är Amsterdam, Hamburg, Lübeck, Stettin, Stralsund och Wismar.

Utrikesposten skall dirigeras över Göteborg, fastän den linjen, med hjälp av underrättelsen, inte kan visas gå längre än till Falkenberg. Förmodligen är avsikten att den skall gå vidare över Helsingborg och genom Danmark till Hamburg. Men Sverige är i krig med Danmark, så det är en osäker väg. I underrättelsens finstilta avslutning meddelas (fritt återgivet): "När det finns möjlighet att sända utrikes brev, antingen från Ystad eller Kalmar eller andra hamnar vid Östersjön, kungörs detta och anslås på södra posthuset, till korrespondenternas efterrättelse, att lämna in sina utrikesbrev där."

Ingenting sägs om posten österut. Måndags- och torsdagsposten går enligt underrättelsen ända upp till Torneå, men nämns inte vidare till Österbotten och ned till Åbo. Sidoposterna medföljer torsdagsposten. Uppsala till

Östhammar och Öregrund går som tidigare, likaså Sundsvall–Frösö. Men där har vi nu en förlängning till Duved skans, närmare den norska gränsen.

Torsdagsposten till Grisslehamn antyder dock att den bör ha fortsatt över till Åland och Finland, fastän Baltikum är förlorat.

Kortlivade militära postinrättningar

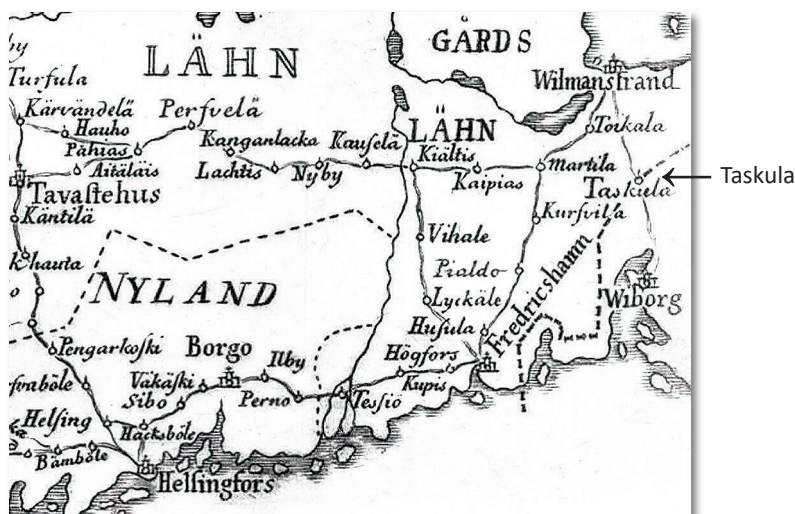
I underrättelsen den 2 december 1718, om postens avgångar från Stockholm, dyker några nya postorter upp: Duved skans, Eda skans, Sundsborg och Wester Eed. De försvinner lika plötsligt ur nästa underrättelse om postens avgång från Stockholm, tryckt 1735. Postgången till dessa anläggningar kan ha dragits in redan 1719 eller 1720.

Bara Frösö (Frösö skans) kom att bli kvar under lång tid. Enligt ett kungligt brev av den 7 augusti 1798 skulle postkontoret flyttas till den nyanlagda staden Östersund.

Duved skans anlades redan 1658, tre kilometer väster om Duveds nuvarande centrum. Den förstärktes 1717–1718 för att bli karolinernas uppsamlingsplats inför anfallet mot

Bild 44. Ett brev med den tidigaste kända användningen av Stockholms nya skrivtillämpning. Det är daterat den 4 maj 1719 och såldes på Phileas Nordia-auktion i oktober 2015.

Bilderna 45 och 46. Åren 1724–1741 låg gränsposteringen och gränspostkontoret i Taskula, mellan Willmanstrand och Wiborg. År 1743 flyttades gränspostkontoret till Abborfors.

Norge, med avmarsch den 5 augusti 1718. Liknande aktiviteter lär ha förekommit vid Sundsborg vid Svinesund, i Hogdals socken, som byggdes 1717 och raserades redan 1719. Eda skans i Värmland uppfördes 1657 och rustades upp inför fälttåget år 1717.

Wester Eed är lite svårare att få tag i. Det är känt att kungen under längre tider 1716–1718 uppehöll sig i de värmländska och dalsländska bygderna, särskilt vid Dals–Ed. Kungen hade sitt sista kvarter i Klevmarken, där han övernattade innan inmarschen i Norge. I trakterna kring Ed har det således varit febril militär verksamhet under den aktuella tiden. Även om kungens brev oftast skickades med kurir, så fanns det höga mili-

tärer och andra som hade behov av postens tjänster. Allt tyder på en militär postinrättning väster om Ed – Wester Eed. Portot 14 öre, lika som till Sundsborg, ger stöd för antagandet.

Här kan det vara värt att uppmärksamma vad som hände i öster. Mellan åren 1724 och 1741 fanns en gränspostering och ett gränspostkontor i Taskula, nära den tillbakadragna svensk-ryska gränsen mellan Willmanstrand och den förlorade staden Wiborg. Därefter flyttades gränspostkontoret för lång tid tillbaka till Abborfors.

Taxor för nyinrättade postkontor

Postkontor som inrättades mellan år 1692

Underrättelse/

Om Ständige Postens Ankomst och Afgång i Stockholm/ Jemte Bref-TAXAN.

Ständige Postens ankomst.

Om Söndagen från		
Uvestad	Giötheborg	Säter
Ahlingsåhs	Hamburg	Scara
Amsterdarn	Hedemora	Sköfde
Arboga	Hio	Stettin
Afkerfund	Hofva	Stråhlund
Bohus	Kiöping	Strömsholm
Carlstad	Kongsbacka	Strömtad
Christinshamn	Lidköping	Sundzborg
Eda Skantz	Lybeck	Udewalla
Ekholmshamn	Mariestad	Warberg
Eneköping	Marstrand	Wennersborg
Fahlun	Örebro	Wester Eed
Fahlköping	Ramundeboda	Westeråhs
Falkenberg	Sahla	Wisnar

Måndagen från		
Bogefund	Halmstad	Södertelje
Calmar	Helsingborg	Söderköping
Carlsrona	Jönköping	Sölvtzborg
Carlshamn	Laholm	Strengnes
Cimbrishamn	Landsrona	Torshella
Christianstad	Linköping	Wadtena
Ekefö	Lund	Westerwik
Engelholm	Malmö	Wexiö
Ekilstuna	Norköping	Wimmerby
Grenna	Nyköping	Wisby
Gripsholm	Skenninge	Ystad

Tisdagen afkommer ingen ständig Post.		
Onsdagen från		
Dufve Skantz	Luhla	Sundswall
Elf Carleby	Norrtelje	Tierp
Eröfö	Öhregund	Torneå
Gefle	Östhammar	Uhmed
Grillehamn	Pitheå	Upåla
Hernöland	Sigtuna	
Hudswall	Söderhamn	

Torsdagen		
från samma städer / som om Söndagen / undantagandes /		
Westad, Fahlun, Hedemora, Sahla, och Säter		
Samma dag ankommer också posten från		
Åmål	Nohra	Philipstad
Lindenberg		

Fredagen		
från samma städer / som om Måndagen / samt ifrån Boeråhs		
Lördagen från		
Elf Carleby	Luhla	Sundswall
Gefle	Norrtelje	Tierp
Grillehamn	Pitheå	Torneå
Hernöland	Sigtuna	Uhmed
Hudswall	Söderhamn	Upåla

De poster / som afgå om Mån-Tis- och Fredagarne / expedieras på Normalms Posthus; Men de poster / som afgå Onsd- och Lördagarne / expedieras på Södermalms Posthus. När några ägenheter finnes antingen uti Nödh och Calmar / eller andrt Stadsnämnan vid öfverhöf / uti utrikes breffrens försändelse / biföras sådant alltid på Södr Posthuset kundgörelse och anslaget / til de corresponderandes återretit / hvarifrån de utrikes breffrens / på där sammanslades afgifves; Men elst inledderdes breffren uti utrikes orter; på Normalms Posthus / hvarifrån de skändas til Södrhöf. De Private Trefren inledderdes uti kl. 8. efter midnatten.

Sommar och vinter

fr. midt	fr. midt	fr. midt	fr. midt
dag 1.	dag 1.	dag 1.	dag 1.

De poster / som afgå om Måndag / Tors / och Fredagar / expedieras på Normalms Posthus; Men de poster / som afgå Onsd / och Lördagar / expedieras på Södermalms Posthus. När några löghetter finnes aningen uti Ystad och Calmar / eller andre Städer / till utrikes breffrens försändelse / då bifäres såsom uti på Söder Posthuset funderat och anslaget / till de correspondandes återkomst / hvarifrån de utrikes breffren / då från sammanstades expederas; Men elst införsedades breffren uti utrikes orter / på Normalms Posthus / hvarifrån de sändas till Giötheborg. De Private breffren införsedades uti H. S. efter middag.

Denne förändring med posten kommer at taga sin begynnelse den 2 December 1718.

SEDELHOLM /

Bild 47. Bara två dagar efter kungens död daterades denna nyordning avseende postens avgång från Stockholm. Den innebar en så stor omläggning att den bör ha varit planerad en längre tid. Portona är fortfarande de dubblade.

och 1747 fick posttaxor upprättade efter samma grunder som 1692 års taxor. Jag vill tro att man helt enkelt utgick från de taxor som gällde vid närmaste befintliga postkon-

tor. När ett postkontor år 1725 skulle inrättas i Qwarsebo hänvisade man bara till taxan som gällde för Jönköping (se bild 50). Qwarsebo namnändrades 1852 till Gislaved.

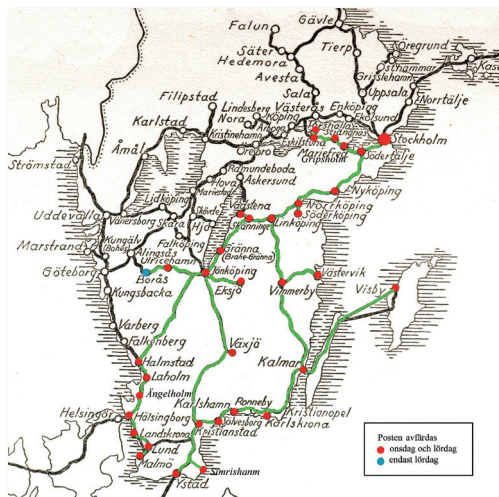

Bild 48. Postens avgång från Södermalms posthus från och med den 2 december 1718. Posten norr om Mälardalen och västerut är nu tydligt skild från stora södra posten. Det anmärkningsvärda är att alla utrikes brev skall lämnas in på Norrmalm. Men när det finns postlägenheter från Ystad och Kalmar, eller annan hamn vid Östersjön, skall det kungöras och anslås på Södermalms posthus, och de utrikes breven skall då lämnas in där.

Åren 1692–1735 kan Finsk-Liflandske posten ha gått över Uppsala

Frågan om när Finlandsposten fick sin andra veckotur och hur det gick till, har länge retat mitt forskarintresse. I SSPD:s *Aktuellt om Posthistoria* (AoP) Nr 11 2012 utvecklade jag frågan över några sidor, som jag avslutade med: ”För att få ytterligare klarhet om denna postföring måste vi hitta eventuella bevarade postpass, tidtabeller, kungörelser eller liknande källmaterial. Väl medveten om att dessa slutsatser skulle komma att nagelfaras, hade jag gjort en kritisk granskning av tillgänglig litteratur som skildrar postvägen Stockholm–Grisslehamn och vidare över Ålands hav. Inte någonstans nämns dessa frågor.”

Det har gått tio år och varken jag eller någon annan forskare har hittat något avgö-

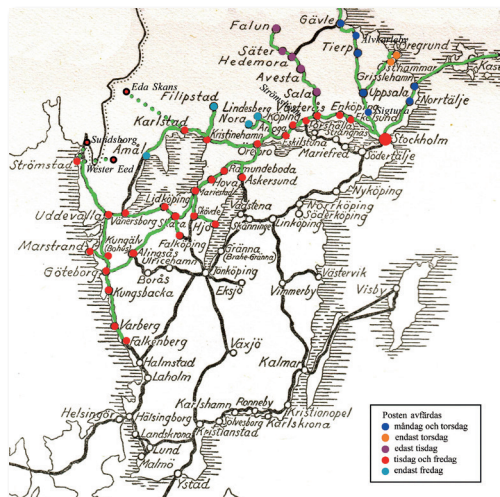

Bild 49. Postens avgång från Norrmalms posthus från och med den 2 december 1718. Från Norrmalms posthus avgår nu post hela fyra dagar i veckan. Alla utrikes brev skall nu lämnas in på Norrmalm och dirigeras över Göteborg, fastän den posten inte kan visas gå längre än till Falkenberg. – Måndags- och torsdagsposten går ända upp till Torneå, men underrättelsen nämner ingen fortsättning vidare till Österbotten. Sidoposten till Duveds skans och Frösön följer med torsdagsposten. Måndag och torsdag till Grisslehamn antyder att den bör fortsätta över Ålands hav till Finland och ryska gränsen. – Sundsborg bör avse en fästning vid Svinesund. Wester Eed kan avse en fästning eller militär samlingsplats nordväst om nuvarande Ed i Dalsland. Eda skans antas få post kortaste vägen från Karlstad.

rande. Det har inte framkommit något som talar emot de slutsatser som tidigare har dragits. Några nya, om än svaga, indikationer gör att jag åter vill fästa uppmärksamhet på denna förmodade postväg.

När postlinjen ut från Stockholm över Väddö till Finland och Baltikum inrättades 1638 fanns inte Norrtälje på postkartan. År 1643 är Norrtälje första anhalt för posten österut. Norrlands- respektive Finlandsposterna har olika avgångsdagar från Stockholm, måndag respektive fredag. Två år senare avgår posterna samma dag. Nu avgår båda klockan 18 på fredagskvällen.

Mot slutet av 1600-talet avsändes i princip alla stora poster från Stockholm två gånger i veckan. Men det gäller inte Norrlandsposten och Finlandsposten. Brevvolymerna är för små. År 1692 dubblas Norrlandspostens första etapp, Stockholm–Uppsala, genom insättande av ridande postiljon. Från år 1699 genomförs detsamma upp till Gävle, men vidare bara en gång i veckan.

År 1698 gick posten till Finland och Livland över Sigtuna och Uppsala, säger Nylander

För snart hundra år sedan studerade Yngve Nylander 1698 års *Prickebok*, det enda bevarade exemplaret av de kontrolljournaler, som under en lång följd av år fördes vid Stockholms postkontor, för kontroll av portointäkterna. Nylander har med övertygande analys visat, att posten till Finland och de baltiska länderna detta år gick via Sigtuna och Uppsala. Tisdagar och fredagar gick

posten över Sigtuna till Uppsala. Fredagar fortsatte posten till Norrland, tisdagar till Finland och vidare österut. 1698 års prickebok är det enda belägget med detaljer om denna postgång. Tidtabeller och postpass saknas.

Nylanders slutsats: ”Norrlandsposten gick ... över Uppsala, Tierp och Gävle runt Bottniska viken till Uleå. Därvid passerades ytterligare städerna Söderhamn, Hudiksvall, Sundsvall (med grenlinje till Östersund), Härnösand, Umeå, Piteå, Luleå och Torneå. Posten till Finland och Östersjöländerna gick via Norrtälje och Grisslehamn över Åland till Åbo och vidare ... Det vill synas som om linjen icke gått direkt på Norrtälje, utan gjort kroken över Sigtuna och Uppsala, eftersom post till sistnämnda städer alltid medtogs även av Finlandsposten.”

År 1747 taxeras Finlandsposten för sträckan över Uppsala, säger Ivarsson

Lennart Ivarsson har uppmärksammat Nylanders analys av 1698 års kontrollbok. I sina studier av för tiden gällande posttaxor har han funnit stöd för Nylanders slutsats, att Finlandsposten passerade Uppsala och att så borde ha varit fallet till minst 1747.

Ivarssons slutsats: ”När man studerar posttaxorna till Stockholm via Grisslehamn upptäcker man att ibland är posttaxan lägre till Uppsala och Sigtuna än till Stockholm. Eftersom posttaxornas system gällde sedan 1747 och var baserade på den då verkliga längden av posttransporten så tycks posten till Stockholm från Grisslehamn ha passerat via Uppsala ännu 1747. Ändrades postvägarna efter 1747 så ändrades inte posttaxorna. Detta kom ej att ske förrän till 1831 när en total översyn av posttaxorna gjordes enligt ett nytt avståndsberäkningssystem.” (Ref: Lennart Ivarsson, *Brevportot i Sverige 1747–1785*.)

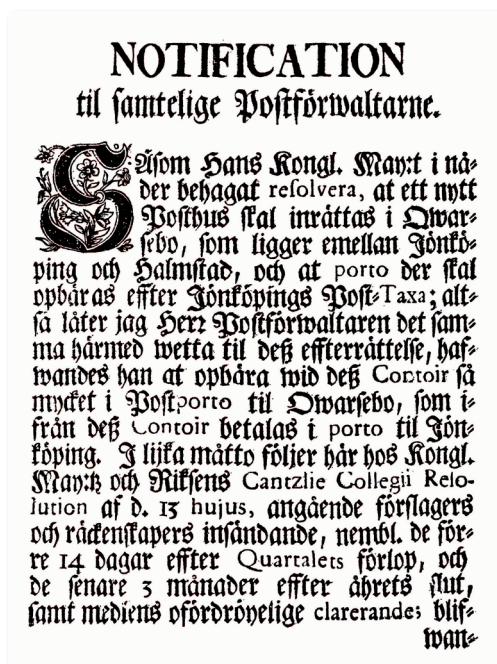

Bild 50. Notifikation om inrättande av postkontor i Qwarsebo (Gislaved). Den refererar till Jönköpings taxa.

I min ovan nämnda uppsats har jag visat att dubbla veckoposter till Uppsala infördes redan 1692. Härav följer att Finlandsposten kunde ha gått över Uppsala under minst 55 år, eller 1692 till 1747 samt passerat Sigtuna stad 1692–1706. Därefter kan man se att posten till en början går in till staden Sigtuna bara en gång i veckan, något decennium senare inte alls. Sigtuna hamnar på en sidoväg från postgården Wahlsta i Märsta. På det viset kortar man sträckan Stockholm–Uppsala med nästan två mil.

Jag har åter studerat underrättelserna om posternas avgång från Stockholm daterade 1718 och 1735. Båda är tydliga i att det bara går en post i veckan till Finland över Norrtälje och Ålands hav. 1718 går den måndag, samma dag som den mindre Norrlands-posten, den som inte belastas med post till sidoposter från Uppsala, inte heller norrut, och därför kunde ha kapacitet för Finlandsposten. 1735 går posterna olika dagar. Finlandsposten avsänds nu fredagar. Till Uppsala avgår post måndag och torsdag. Det gör att jag sätter en försiktig bortre gräns i tiden för Finlandsposten från Stockholm över Uppsala till 1735.

I sammanhanget kan det vara värt att notera Schmedemans beskrivning av Norrlandspostens snabbare väg över Uppsala till Finland och Livland. Se ovan, sid 42. Det säger ingenting om posten från Stockholm till Finland, men är en samtida markör i samma anda.

Dubbel post till Uppsala infördes, som ovan nämnts, 1692. Dubbla poster till Finland kan inte beläggas i bilagan till 1693 års tryckta Stockholmstaxa. Men underrättelsen 1699 om posternas avgång från Stockholm är tydlig på den punkten. Tanken att dubbleringen av postgången till en av rikets största städer – och kanske en samtidig dubblering av Finlandsposten – åstadkoms genom en mindre omläggning av Finlandsposten, är inte lång-

sökt. Det blev billigare än helt ny/dubble-rad postgång till både Uppsala och Grisslehamn. Postmängden till Uppsala ensamt motsvarade en tredjedel av den volym som skulle vidare österut till Finland och Baltikum. Andra källor visar att kärrpost sattes in 1695 mellan Stockholm och Uppsala. Postmängden kan ha blivit för stor för en ridande postiljon.

1722–1723 rullade Sveriges första postdilagens mellan Stockholm, Uppsala och Gävle

År 1722 gjordes det första försöket med diligenstrafik i vårt land. Jacob Wallrave, kanslist i reduktions- och likvidationskommittén, fick av Kungl. Maj:t tillstånd till sådan trafik i hela landet. Trafiken på sträckan Stockholm–Uppsala kom igång den 27 november 1722, med två turer i veckan i båda riktningarna. Linjen utsträcktes till Gävle senast i mars 1723. Men efter den 3 augusti 1723 finns inga uppgifter om Wallraves postvagnar. Man tror att trafiken upphörde under senare delen av 1723.

Hur det hela började

Jacob Wallrave föddes i Uppsala 1688. Han blev student i staden 1702 och anträdde tidigt ämbetsmannavägen. År 1718 reste han till Tyskland för allmänna studier. Återkomsten var han full av iver att pröva de idéer han hade med sig hem. Han skrev till Kungl. Maj:t och begärde att få ordna trafik med postvagnar. Hans diligenstrafik skulle bli till gagn för resande, gästgivare och bönder. Framförallt skulle längre bort boende bönder avlastas. Wallrave begärde trafiktillstånd på 15 år och att under den tiden ingen annan skulle få börja med konkurrerande trafik. Eventuell vinst av diligenstrafiken skulle han avstå till ”Publikum”. Vad han avsåg med detta är inte känt. Han begärde också att få inrätta två värdshus i Stockholm, ett på Norrmalm och ett på Södermalm.

Bild 51. Ett vackert brev till Narva. Daterat Stockholm den 21 februari 1700. B-stämpel typ 5. Noteringar Franco och en svag tvåa (2) för andra viktclass. Porto enligt 1692 års taxa: $2 \times 8 = 16$ öre silvermynt. Har det gått "kroken över Sigtuna och Uppsala"? (I författarens samling.)

Efter många skrivelser fick Wallrave sina tillstånd och kontrakt skrevs med Kanslikollegium den 14 november 1722, "om post- och forvagnars inrättande här i riket". I princip gällde trafiktillståndet hela riket, men värds- husrättigheterna begränsades till endast ett värdshus "uti själva staden".

Wallrave hade lovat att med sina vagnar kostnadsfritt befordra kungliga placater (kungörelser). Å andra sidan skulle hans diligenser såsom postvagnar ges tillstånd till fri fart med färjor och pråmar samt över broar. För sådana tjänster utgick som regel avgifter på den tiden. En frihet som beviljades postvagnsdirektören var att han själv fick välja sina stationer och hästombyten. Han var inte bunden till gästgivarna. Han fick transportera passagerare och deras resgods, även fraktpaket.

Postvagnarna skulle avgå från och ankom-

ma till postkontor, så att postmästarna kunde sända med stora brevpaket och kungörelser. Privatbrev som vägde under 48 lod (638 g) fick inte expedieras med postvagnen. De var förbehållna allmänna posten. Med stora brevpaket avsågs naturligtvis buntar med karterade brev mellan postkontor. Posttiljonen hade dock rätt att från postmästare ta med brev för utdelning under färd.

Vi vet ingenting om Wallrave fick någon ersättning för den ordinarie postföringen. Men den begränsade dokumentation som finns kan inte tolkas på annat sätt, än att allmänna postens brevpaket skulle medföras av diligensen från ett postkontor till ett annat, utan annan ersättning än de förmåner som hade beviljats Wallrave.

När alla förberedelser var klara lät Wallrave trycka en *Efterrättelse om den mellan Stockholm och Uppsala inrättade Postvagn*. (Bevarad

Bild 52. Brevomslag, från Stockholm till Söderhamn, invändigt blyertsdaterat 1723. Stockholms bandeaustämpel typ 1 användes från 1722 till 1730. Brevet som är karterat har sänts med allmänna posten. Porto 3 öre silvermynt. – Det är högst sannolikt (80 %) att brevet har befordrats av Wallraves postvagn mellan Stockholm och Uppsala. Mellan Uppsala och Gävle är sannolikheten för diligensbefordran nära 70 %. Från Gävle till Söderhamn har brevet gått med ridande postiljon. (Postvagnen är belagd 80 % av 1723 års veckor till Uppsala och minst 70 % av årets veckor vidare till Gävle.) (I författarens samling.)

i Kungliga Biblioteket.) Trafiken mellan Stockholm och Uppsala kom igång den 27 november 1722. Wallrave arbetade vidare under 1723 för att inrätta trafik på andra linjer. Den 8 mars 1723 var den utökad till Gävle. Men efter den 3 augusti 1723 nämns inte längre Wallraves trafik.

Anledningen kan vara att Wallrave vid den tiden, eller något senare, hade flytt ur landet. I en duell hade han dödat en löjtnant Pihlman och fann tillvaron säkrare utomlands. Trafiken upphörde troligen före årets utgång 1723 och det skulle dröja länge innan liknande försök på nytt upptogs i Sverige.

Hur påverkades postföringen?

I Stockholm var postvagnskontoret inrymt hos krögaren Johan Petter Burghard i Storkyrkobrinken, inte långt från postkontoret på Lilla Nygatan. I Uppsala var anhaltspunkten vid postkontoret. Postvagnen avgick från Stockholm varje tisdag och lördag. Från Uppsala gick vagnen måndag och torsdag. Avgångstiden var klockan 6 på morgonen och vagnen skulle komma fram samma dag. Vagnar och slädar drogs av fyra hästar vid gott före, vid svåra vinterförhållanden av sex. Den ordinarie norra posten från Stockholm, i postverkets regi, gick måndagar och torsdagar, dokumenterad såväl 1718 som 1735.

En obesvarad fråga är: Drog man in posttilljonerna som brukade färdas dessa dagar mellan Stockholm och Uppsala och i anslutning därtill mellan Uppsala och Gävle två gånger i veckan? Slutsatserna av det ovan anförda gör detta troligt. I så fall fick hela Norrlandsposten och posten runt Bottenviken nya avgångstider. Postverkets ansträngda ekonomi motiverade det. Ingen kunde förutse att diligensbolaget skulle bli så kortlivat. Sedan det slutat med sin verksamhet återgick allt till tidigare ordning.

1729 medges moderation av portot för tyngre brev

Fastän den knappast kan ha påverkat särskilt många brev, i synnerhet inte på samlarhand bevarade försändelser, måste jag för fullständighetens skull nämna den moderation av portot som meddelades den 11 februari 1729 och kom att tillämpas in på 1800-talet. Det var General Tull Arrende Societen som hade begärt lättnader i portot för tyngre försändelser. (Under perioderna 1726–1765, 1777–1782 och 1803–1813 var tulluppbörden utarrenderad till detta bolag.) Kanslikollegiet biföll denna begäran. Generalpostmästare Bunge underrättade postförvaltarna i riket i en notifikation, daterad den 11 februari 1729, att de hade att ”ställa sig sådant till hörsam efterlevnad”. Moderationen gällde således alla brev.

En stor tabell bifogades notifikationen som hjälp för uträkning av det lägre portot för brev som vägde över 8 lod (bild 53). Det hade kunnat göras mycket enklare, så som postmästaren i Härnösand Olof Holmbergsson gjorde, när han år 1819 lät trycka en för staden gällande posttaxa (bild 54).

Inskränkt postgång år 1735

År 1735 trycktes en ny underrättelse om postgångarna från och till Stockholm. Taxorna är de som fastställdes av Carolus 1692. Vid hastigt påseende noteras lite ändrade

dagar, någon namnändring och några nytillkomna postkontor. Inget posthistoriskt märkvärdigt, kan tyckas. Men granskar man lite närmare hittar man betydande förändringar i postnätet. För att använda modernt språk: det tycks som att man har gjort en större översyn av hela flödet.

Efter de långa krigen under och efter Karl XII var landet fattigt och staten behövde spara. Brevbuntarna till åtskilliga orter var tunna, till vissa orter fanns det kanske inte alltid någon bunt att leverera. Det tror jag var den krassa bakgrunden till att sidoposter, som tidigare verkar ha följt huvudposten två gånger i veckan, nu bara skickas en gång i veckan. Visserligen avgår stora Norrlandsposten upp till Umeå två gånger i veckan, men norrut därom och runt viken går den bara en gång i veckan. Posten till Finland går nu åter bara en dag i veckan, fram till ryska gränsen, inte längre till Baltikum. Det är en tydlig följd av Sveriges förluster i fredssluten 1719–1721.

Det kan tyckas att mycket av detta borde ha skett tidigare. Och det har det kanske gjort, fastän det inte går att hitta i cirkulär och postala kungörelser. Jag tror nog, att posten bortom Finland kom att inskränkas vartefter olika landområden förlorades. Men det sattes kanske inte på pränt. Nu trycktes en fyrsidig underrättelse, som skulle skickas ut i landet till alla postkontor och vissa myndigheter. Dessutom trycktes samma underrättelse som plakat att anslås i Stockholm. Jag visar plakatet på bild 56.

I vart fall föranleder mig 1735 års underrättelse att ställa upp nya kartor över, hur jag tolkat att posten nu skulle löpa. Den som hittar bättre underlag får väl fylla ut glappet mellan år 1718 och 1735. Som underlag för mina nya kartor använder jag Eliz Lundins karta *Huvudvägarna i Sverige, sammanställda från Postverkets länskartor utförda med Kungl. Maj:ts tillstånd 1746*. Den finns i hans för-

MODERATION i PÅST-PORTO,
Hwarefter vederbörande Påstförvaltare i Riket hafwa sig at råtta /
likmåttigt Kongl. Maj:ts och Rikens Canslie-Collegii Skrifvelse til
General Tull-Ärrende Societeten af den 11 Febr. 1779.

Befästningen eller Moderation a 4 Bre Sm. Lobet.		Modereres all		Paquetes allt.		Befästningen eller Moderation a 3 Bre Sm. Lobet.		Modereres all		Paquetes allt.		Befästningen eller Moderation a 2 Bre Sm. Lobet.		Modereres all		Paquetes allt.		Befästningen eller Moderation a 1 Bre Sm. Lobet.		Modereres all		Paquetes allt.	
Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.	Lod.	Bre.
11	8	8	8	11	8	10	11	8	8	16	12	8	8	12	8	11	8	8	8	11	8	11	8
12	8	8	8	12	8	16	12	8	8	12	8	8	8	12	8	12	8	8	8	12	8	12	8
13	9	9	9	13	9	18	13	9	9	18	13	9	9	14	9	13	9	9	9	13	9	13	9
14	9	9	9	14	9	18	14	9	9	18	14	9	9	15	9	14	9	9	9	14	9	14	9
15	9	9	9	15	9	18	15	9	9	18	15	9	9	16	9	15	9	9	9	15	9	15	9
16	9	9	9	16	9	18	16	9	9	18	16	9	9	17	9	16	9	9	9	16	9	16	9
17	10	10	10	17	10	20	17	10	10	20	17	10	10	18	10	17	10	10	10	17	10	17	10
18	10	10	10	18	10	20	18	10	10	20	18	10	10	19	10	18	10	10	10	18	10	18	10
19	10	10	10	19	10	20	19	10	10	20	19	10	10	20	10	19	10	10	10	19	10	19	10
20	10	10	10	20	10	20	20	10	10	20	20	10	10	21	10	20	10	10	10	20	10	20	10
21	11	11	11	21	11	22	21	11	11	22	21	11	11	22	11	21	11	11	11	21	11	21	11
22	11	11	11	22	11	22	22	11	11	22	22	11	11	23	11	22	11	11	11	22	11	22	11
23	11	11	11	23	11	22	23	11	11	22	23	11	11	24	11	23	11	11	11	23	11	23	11
24	11	11	11	24	11	22	24	11	11	22	24	11	11	25	11	24	11	11	11	24	11	24	11
25	12	12	12	25	12	24	25	12	12	24	25	12	12	26	12	25	12	12	12	25	12	25	12
26	12	12	12	26	12	24	26	12	12	24	26	12	12	27	12	26	12	12	12	26	12	26	12
27	12	12	12	27	12	24	27	12	12	24	27	12	12	28	12	27	12	12	12	27	12	27	12
28	12	12	12	28	12	24	28	12	12	24	28	12	12	29	12	28	12	12	12	28	12	28	12
29	13	13	13	29	13	26	29	13	13	26	29	13	13	30	13	29	13	13	13	29	13	29	13
30	13	13	13	30	13	26	30	13	13	26	30	13	13	31	13	30	13	13	13	30	13	30	13
31	13	13	13	31	13	26	31	13	13	26	31	13	13	32	13	31	13	13	13	31	13	31	13
32	13	13	13	32	13	26	32	13	13	26	32	13	13	32	13	32	13	13	13	32	13	32	13
15 Bre Sm.		11	8	11	8	16 Bre Sm.		11	8	11	8	17 Bre Sm.		11	8	11	8	11	8	11	8	11	8
11	8	8	8	12	8	12	8	8	8	12	8	12	8	12	8	12	8	12	8	12	8	12	8
12	8	8	8	13	9	13	9	9	9	13	9	13	9	13	9	13	9	13	9	13	9	13	9
13	9	9	9	14	9	14	9	9	9	14	9	14	9	14	9	14	9	14	9	14	9	14	9
14	9	9	9	15	9	15	9	9	9	15	9	15	9	15	9	15	9	15	9	15	9	15	9
15	9	9	9	16	9	16	9	9	9	16	9	16	9	16	9	16	9	16	9	16	9	16	9
16	9	9	9	17	10	17	10	10	10	17	10	17	10	17	10	17	10	17	10	17	10	17	10
17	10	10	10	18	10	18	10	10	10	18	10	18	10	18	10	18	10	18	10	18	10	18	10
18	10	10	10	19	10	19	10	10	10	19	10	19	10	19	10	19	10	19	10	19	10	19	10
19	10	10	10	20	10	20	10	10	10	20	10	20	10	20	10	20	10	20	10	20	10	20	10
20	10	10	10	21	11	21	11	11	11	21	11	21	11	21	11	21	11	21	11	21	11	21	11
21	11	11	11	22	11	22	11	11	11	22	11	22	11	22	11	22	11	22	11	22	11	22	11
22	11	11	11	23	11	23	11	11	11	23	11	23	11	23	11	23	11	23	11	23	11	23	11
23	11	11	11	24	11	24	11	11	11	24	11	24	11	24	11	24	11	24	11	24	11	24	11
24	11	11	11	25	12	25	12	12	12	25	12	25	12	25	12	25	12	25	12	25	12	25	12
25	12	12	12	26	12	26	12	12	12	26	12	26	12	26	12	26	12	26	12	26	12	26	12
26	12	12	12	27	12	27	12	12	12	27	12	27	12	27	12	27	12	27	12	27	12	27	12
27	12	12	12	28	12	28	12	12	12	28	12	28	12	28	12	28	12	28	12	28	12	28	12
28	12	12	12	29	13	29	13	13	13	29	13	29	13	29	13	29	13	29	13	29	13	29	13
29	13	13	13	30	13	30	13	13	13	30	13	30	13	30	13	30	13	30	13	30	13	30	13
30	13	13	13	31	13	31	13	13	13	31	13	31	13	31	13	31	13	31	13	31	13	31	13
31	13	13	13	32	13	32	13	13	13	32	13	32	13	32	13	32	13	32	13	32	13	32	13

Bild 53. Bilaga till underrättelse om modifikation av brevpportot för tyngre brev, den 11 februari 1729.

nämliga verk *Postvägar, postkontor och postgårdar i 1750-talets Sverige*. Jag har fått lägga till vissa vägavsnitt. Samtidigt ser man hur glest postnätet ännu var. Det skulle sedan dröja 140 år innan det hände något radikalt – kronobrevbäringens avveckling och inrättandet av hundratal poststationer på landsbygden. Den som vill studera 1750-talets postvägar på djupet, vilka vägar de tog eller vilka postgårdar och postbönder som var engagerade, rekommenderas Lundins bok. Den som har behov av senare taxor än de här redovisade hänvisas till Lennart Ivarssons förnämliga arbeten.

Ändrad postföring

Västra posten

Stora västra posten har fått nya avgångsdagar: måndag och torsdag (tidigare tisdag och fredag).

Sidoposterna till de viktiga industrierna i Bergslagen: Västerås–Sala–Avesta–Hedemora–Säter–Falun liksom Arboga–Lindesberg–Nora och Kristinehamn–Filipstad får nu dubbla veckoturer. Åmål däremot har fortsatt bara en postdag i veckan, torsdag.

Lidköping är nu satt på sidopost med bara en veckotur, måndag. Samma gäller sidoposterna till Skövde, Hjo, Askersund och Falköping, nu bara med måndagsposten.

Ordningen för utlandsposten är återställd. Den skall nu åter följa med stora södra posten, som avgår tisdag och fredag.

Norrlandsposten

Norrlandsposten går måndag och torsdag, lika som tidigare. Men måndagar går posten

inte längre än till Umeå. Den dagen medföljer inga brev som skall ut på sidoposterna.

Torsdag fortsätter den ordinarie posten över Piteå, Luleå och Torneå till Uleåborg, Kajana och Brahestad, men inte längre söderut. Brev till sidoposterna Uppsala–Öregrund–Östhammar och Sundsvall–Frösö medföljer denna dag.

Vintertid tar torsdagsposten med breven till övriga Finland och till ryska gränsen. Jag antar att det skall tolkas så. Det sägs inte att det bara skulle gälla vid otjänligt väder. Det kan tyckas underligt om man hade varit tvungen att ta ställning redan på torsdagen till om vinterposten österut skulle skickas den norra vägen. Gjorde man inte det och bud ankom under fredagen, att det inte gick att ta sig över Ålands hav, skulle försening- en bli en extra vecka.

Östra posten

Posten ”till Roslagen och Finland över Ålands hav” går nu bara en gång i veckan, fredag. I Finland har ett antal nya postkontor öppnats sedan 1718 och finns nu upptagna i Stockholmstaxan. De nya är Willmanstrand 1722, gränspostkontoret Taskula 1724 och Ekenäs 1735. Eckerö på Åland fick en postmästare 1724, men där har tidigare funnits en ”förman”, postförvaltare.

Södra posten

Stora södra posten är liksom tidigare förgrenad på tre linjer, från Linköping respektive Jönköping. Den avgår nu tisdag och fredag (tidigare onsdag och lördag).

Ordningen för utlandsposten söderut är nu

General Moderations Tabell.																								
För Inrikes Bref öfver 8 lods vikt betales icke full vigr, utan endast som här nedan är teknat.																								
Brefvens vikt	9-12	13-16	17-20	21-24	25-28	29-32	33-36	37-40	41-44	45-48	49	50	51	52	53	Högre belopp								
Modereras till	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Subtraheras med 31								

Bild 54. Härnösands postmästare Olof Holmbergsson lyckades år 1819 att komprimera tabellen till två rader.

Bild 55. Stockholm till Tavastehus 1735 (gammal blyertsdatering, bandeaustämpel typ III, i bruk från 1731 till 1741). Andra viktclass, porto 2 x 5=10 öre silvermynt. Vid tiden för brevet hade posten till Finland reducerats till en tur i veckan. (I författarens samling.)

återställd. Den skall följa med stora södra posten. Men det tycks som att den föranleder en senare avgång från Stockholm för alla de tre södra posterna. Underrättelsen om senaste tid för brevens inlämning skiljer nu på de inrikes, som skall lämnas in senast kl. 18 om aftonen, och brev till utrikes orter som kan få lämnas in ända fram till kl. 20 varje tisdags och fredags afton. Med en timme för färdigställande av paket och kartor, skulle posten nu kunna avgå kl. 21.

Brev till sidoposten Jönköping–Ulricehamn–Borås medföljer endast fredag.

Alla andra södra sidoposter tycks få post två gånger i veckan.

Ny är Medevi, inrättat redan 1718, men som inte finns med i det årets underrättelse om postens avgång från Stockholm. Nu ser vi att brev till Medevi skall följa med den stora söd-

ra posten på tisdag och vidare med sidoposten Skänninge–Vadstena förlängd till Medevi.

Likaledes ny sedan 1725 är Gislaved (då kallat Qwarsebo) på den långa vägen mellan Jönköping och Halmstad.

Bland nyheterna måste nämnas Dalarö, som nu får allmän post två gånger i veckan, tisdag och fredag. Något postkontor där inrättades dock inte förrän den 16 maj 1770. Postgången i början av 1700-talet tycks ha inrättats som en sidopost direkt ifrån Stockholm, förmodligen en lösgående postväska, Tullens väska. ”Första gången som Dalarö får regelbunden postbefordran, som finns dokumenterad, är 1668. Sedan har flera varianter funnits, bl. a. har Tullen tidvis skött hanteringen, man kan kalla det tullpost om man vill”, skriver Lars Liwendahl i sin bok *Dalarö, en post- och kulturhistorisk vandring under fem sekel*.

Underrättelse

Om Posternes Afgång och Ankomst ifrån och til Stockholm.

Sente Inrikes Brev, Taxan.

1735

Afgående Poster.	Afgående Poster.	Afgående Poster.	Ankommande Poster.
Söndagen.	Lisdagen.	Samma Dag	Söndagen.
Afgår ingen Ordinarie Post.	² Alla Utländske Orter öfver	² Samma Dag	Om Aftonen och ibland Nat-
Måndagen.	Helsingör och Hamburg så	Forsdagen.	tertiden ifrån Westmanland,
² Upland, Westernorrland och	väl som äth Pommern.	² Hmål	Kopparbergs-Låhn, Nerike
Westerbotten, neml.	Samma Dag.	² Öregrund	och Werneland, Westergöt-
Elkarleby	² Södermanland, Östergöt-	² Örkhammar	land, Söderborgs- och Bohus-
Gele	land, Småland, Blekinge,	² Vikaledes til de på andra	samt Elfsborgs-Låhner.
Norrböland	Calmar = och Cronobergs-	² dan om Uthmäs belägne Nö-	Måndagen.
Hudwigsvald	Låhn, Gottland, Halland	² ra Städer och Orter.	I goda Wägar ifrån Ultrikes
Sigtuna	och Skåne. Neml.	² Örebro	Orter så väl som ifrån alla
Söderhamn	Calmar.	² Piteå	Städer i Skåne, Halland,
Sunderwald	Carlskrona	² Luleå	Gottland, Cronobergs = och
Tierp	Carlskrona	² Värmd	Calmar-Låhner, Blekinge,
Ulmö	Christiansstad	² Uppså	Småland, Östergötland och
Uppså	Christianshamm	² Sjöana	Södermanland.
Samma Dag.	Estö	² Brästad	Samma Dag.
² Westmanland, Kopparbergs	Engelholm	² Jembovl om Vintertiden	Från Sista Orterna, när in-
Låhn, Nerike och Wernel-	Estskuna	² Norr omkring til Finland	stet motvänder hindrar på
and, Westergötland, Sö-	Öreunda	² och Nyssa Gränzen.	Utländt Far.
derborgs och Bohus samt Elfs-	Örebro	Fredagen.	Lisdagen.
borgs Låner, Neml.	Örebro	² Andra gången i Weckan	Från Dahlerön.
Alvestad	Örebro	² Ultrikes Orterne genom Pan-	Men elst ankommer ingen Ord-
Almåså	Örebro	² marck och Pommern.	inarie Post om Wägarna äro
Arbena	Örebro	² Sammaledes til alla Södre	goda, men äro de svåra och
Älfrunda	Örebro	² Inrikes Orter, äfven som det	motvänder upptöner i Væsten
Bohus	Örebro	² åter om Lisdagen, så väl	och Sundet, ankomma Utländs-
Carlslad	Örebro	² som til	ke och Södre Inrikes Pos-
Christianshamn	Örebro	² Verråds	terna, som elst böra ankom-
Esthemsund	Örebro	² Verråds	ma om Måndagen.
Enköping	Örebro	² Verråds	Önsdagen.
Fahlun	Örebro	² Verråds	Från alla Norre Orter genom
Falkenberg	Örebro	² Verråds	West-
Falkköping	Örebro	² Verråds	born, Westernorrland och
Göteborg	Örebro	² Verråds	Upland.
Härnösand	Örebro	² Verråds	Jembovl ifrån Roslagen Öst-
Hö	Örebro	² Verråds	schun och Nerike.
Höfva	Örebro	² Verråds	Samma Dag.
Köping	Örebro	² Verråds	Om Afton eller Natten från
Kongeså	Örebro	² Verråds	Östher-
Lindenberg	Örebro	² Verråds	borgs- och Bohus-Låhn, Nerike,
Lidköping	Örebro	² Verråds	Kop-
Mariåstad	Örebro	² Verråds	parbergs-Låhn, Werneland och
Marstrand	Örebro	² Verråds	Sveae Orter, hvarifrån Posten jem-
Nora	Örebro	² Verråds	väl ankommer om Söndags Afton.
Örebro	Örebro	² Verråds	Forsdagen.
Philipsstad	Örebro	² Verråds	Andra gången i Weckan från
Ramundaboda	Örebro	² Verråds	Utländske
Såla	Örebro	² Verråds	Orterna så väl som från alla
Säter	Örebro	² Verråds	Södre
Såra	Örebro	² Verråds	Inrikes Orter lisa som om
Stålså	Örebro	² Verråds	Måndagen.
Strömeholm	Örebro	² Verråds	Fredagen.
Strömså	Örebro	² Verråds	Från Dahlerön.
Udvala	Örebro	² Verråds	Men elst anländer ingen ordinarie
Wärberg	Örebro	² Verråds	Post
Wernersborg	Örebro	² Verråds	när Wägarna äro goda, men
Werråds	Örebro	² Verråds	vad elst
	Örebro	² Verråds	Wägar och Storm uti Væsten
	Örebro	² Verråds	och
	Örebro	² Verråds	Sundet, ankomma Ultrikes
	Örebro	² Verråds	så väl som
	Örebro	² Verråds	Södre Inrikes Posterna, hvil-
	Örebro	² Verråds	ka elst
	Örebro	² Verråds	böra ankomma om Forsdagen.
	Örebro	² Verråds	Lördagen.
	Örebro	² Verråds	Från alla Norre Orter i
	Örebro	² Verråds	Westernorrland och Upland.

Alla Brev til Inrikes Städer böra inleweretas wid Post-Controiret til Klock. 6. om afton: Men de til Ultrikes Orter gående Brev funna ingifwas til kl. 8 hwarje Lisdags och Fredags afton.

Stockholm, Tryckt och tillhändades hos Benj. Götcl. Schneider.

Bild 56. Plakat med underrättelse om postgången från och till Stockholm år 1735.

Slutord

Som Lars Liwendahl visat i sin ovannämnda bok och jag själv i min nyligen publicerade bok *Sigtunabygdens posthistoria, från mitten av 1600-talet till nutid*, finns det mycket mer att berätta om en så långt svunnen tid som Postens första hundra år. I denna uppsats har jag försökt krama ur och strukturera fakta så mycket som möjligt av tidens taxor och närliggande cirkulär. Jag hoppas att det skall vara till hjälp för de forskare som vill fortsätta och sätta mera kött på dessa uppgifter, med flera berättelser om hur allt faktiskt gick till på det lokala och regionala planet.

Källor och referenser

Forsell Nils, *Svenska Postverkets historia*, 1936.
Gustavsson Per, i *Posttryttaren* 2014 och 2016: ”En resa längs den första postvägen Stockholm–Narva”, respektive ”Den svenska postens första tid i Estland och Livland”.
Hammarsten Karl Erik, ”Från Adolfs källare

till Bäverns gränd, Posten i Uppsala genom 350 år”, Uppsala postregion, 1986.

Holm Teodor, *Sveriges allmänna postväsen*, fem band, 1906 till 1929.

Ivarsson Lennart, ”Brevportot i Sverige 1747–1785”, *Meddelande från Postmuseum* nr 58, 2012.

Jansson Sam Owen, *Måttordboken*, Nordiska Museets förlag, reviderad av Dan Waldentoft 1995.

Larsson Kersti och Bertil, *Kopiesamling av postala cirkulär och kungörelser m.m. 1636 till 1892*.

Samlingen omfattar mer än 26 000 sidor dokument som digitaliserats av Postmusei Vänner.

Liwendahl Lars, *Dalarö, en post- och kulturbistorisk vandring under fem sekel*, 2013.

Lundin Eliz, ”Postvägar, postkontor och postgårdar i 1750-talets Sverige”, *Meddelande från Postmuseum* nr 43, 1998.

Myllykylä Turkka, artikel om Taskula och Abborfors, Finska Postmuseums årsbok *Ta bellarius*, 2020.

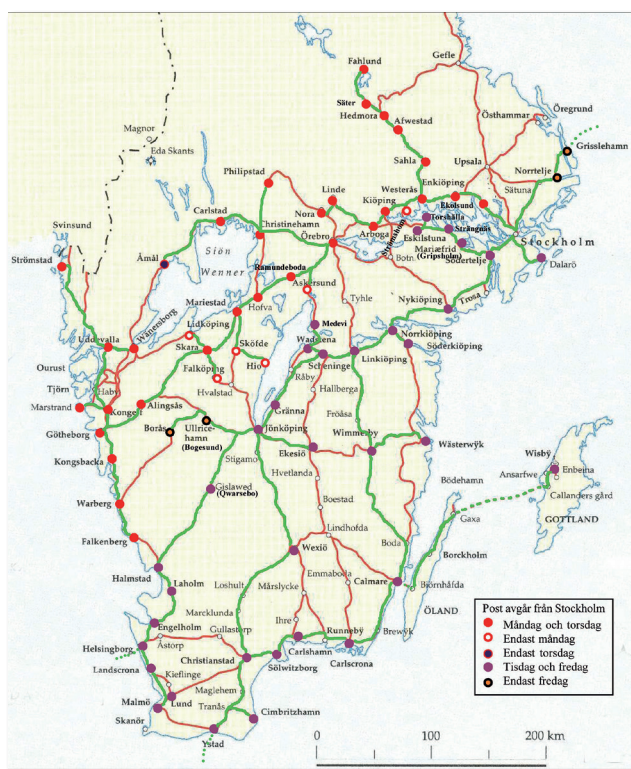

Bild 57. Postvägarna år 1735, södra delen. Gröna linjer ritade över Eliz Lundins karta över huvudvägarna 1746.

Bild 58. Postvägarna år 1735, norra delen. Gröna linjer ritade över Eliz Lundins karta över huvudvägarna 1746. Fredagsposten över Grisslehamn och Ålands hav går inte längre till Baltikum. Vid otjänligt väder skulle den följa med Norrlandsposten på torsdag. Andra veckoposten är nu inskränkt upp till Umeå. Den går måndag.

Naglitsch Giseler:

– ”År 1718 hade Stockholm två posthus” (om postverkets och gästgiveriernas samordning) artikel i *Aktuellt om Posthistoria* Nr 13, SSPD 2016.

– ”Posten til Upsala och Norlanden”, (om Wallrares postvagnar/diligenser och finlandspost över Uppsala) artikel i *Aktuellt om Posthistoria* Nr 11, SSPD 2012.

Nordensvan C. O., *Värmlands Regementes historia*, Norstedt & Söner, 1904.

Nylander Yngve:

– 1698 års *prickebok*, en *postal historisk-statistisk studie*, Kungl. Generalpoststyrelsen 1928.

– ”Sveriges fasta postanstalter genom tiderna”, *Meddelande från Postmuseum* nr 33, 1963, 2:a reviderade upplagan.

Schmedeman Johan, *Kongelige och andra wederbörandes förordningar angående Postwäsendet*, tryckt i Uppsala 1707. (Även kallad Schmedemans

Postbok, ingår i Kersti och Bertil Larssons kopiesamling enligt ovan).

Swartling Erik, ”1692 års posttaxor och 1705 års ’spöktaxor’”, artikel i *Postryttaren* 1967.

— — —

GISELHER NAGLITSCH, född 1941, har under hela sitt yrkesliv arbetat inom svensk konsumentkooperation. Samlare sedan barnsben, lade han frimärkena åt sidan för trettio år sedan, till förmån för posthistoriskt samlande och forskning. Har ställt ut bl.a. ”Uppland, post och postvägar 1636 till ca 1900” samt ”Post-Philately 1975 till ca 2000”. Är för detta flerfaldigt belönad med juryns specialpris för forskning och kunskap. Har varit sekreterare i SSPD ca tio år och redaktör för *Posthistoriska Notiser* samt *Aktuellt om Posthistoria*. Har även skrivit ett flertal artiklar i bl.a. *Filatelisten*, *Hembygdsfilatelisten* och *Motivsamlaren*.

Appendix 1 – Posternas avgång från Stockholm, dag och tid.

POSTVÄGAR

Avgång från Stockholm / väg / veckodag / tid på kvällen

1643	1645	1668	1693	1699	1707	1718	1735
18.00	18.00	19.00	19.00	19.00	19.00	19.00	19/21.00

SÖDRA

A Till danska gränsen och Hamburg

A:a Via Jönköping, Växjö, Kristianstad, Ystad till Tyskland

A:b Via Jönköping, Halmstad, Helsingborg, genom Danmark

Sidoposter

A:1 Linköping-Kalmar

A:1 Förlängd till Kristianstad, fr 1676 2 g/v fram och åter

A:2 Norrköping-Söderköping

A:3 Vimmerby-Västervik

A:4 Skänninge-Vadstena (från 1735 även Medevi)

A:5 Jönköping-Eksjö

A:6 Sidopost Trosa

A:7 Södertälje-Torshälla

A:8 Jönköping-Borås (fr 1693 med / fr 1735 bara Ulicehamn)

A:9 Helsingborg-Landskrona-Malmö-Lund

A:10 Kalmar-Visby

A:11 Halmstad-Falkenberg

A:12 Stockholm-Dalarö

lör	lör						
		on/lö	lörd 4	on/lö	on/lö	on/lö	tis/fre
		on/lö	on/lö	on/lö	on/lö	on/lö	tis/fre

lör	lör	on/lö	on/lö				
		on/lö	on/lö	on/lö	on/lö	on/lö	tis/fre
	lör	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
	lör	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
	lör	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
	lör	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
		on/lö 1					
		on/lö 1	on/lö 1	on/lö 2	on/lö 3	on/lö 1	tis/fre
		on/lö 1	on/lö 1	lör	lör	lör	fre
		on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
					on/lö 1	on/lö 1	tis/fre
					on/lö		
							tis/fre

VÄSTRA

B:a Till Göteborg över Örebro (1668 även Halland, Bohuslän)

B:b Bara till Örebro, Bergslagen, Värmland, norska gränsen

B:c Till Göteborg över Jönköping, Västergötland, Halland och Bohuslän

Sidoposter

B:1 Västerås-Falun (Kopparberget)

B:2 Till Askersund

B:3 Arboga-Lindesberg-(Nya Kopparberget end. 1668, 1707)

B:4 Marlestad-Skövde-Hjo

B:5 Skara-Falköping

B:6 Skara-Lidköping-Vänersborg-Uddevalla

B:7 Örebro-Kristinehamn-Karlstad-Åmål

B:7:1 Kristinehamn-Filipstad

B:8 Göteborg-Kungälv-(fr. 1707 Uddevalla, Vänersborg, Strömstad)

B:9 Kungälv-Marstrand

B:10 Göteborg-Varberg (Fr. 1718 även Falkenberg)

B:11 Alingsås-Borås

mån	ons	ons		tis	tis	tis/fre	må/to
			on/lö	fre	fre5		
			lör	lör	lör		

mån	ons	ons	on/lö	tis	tis	tis	må/to
		ons	ons	tis	tis	ti/fr 1	mån
		ons	on/lö	fre	fre	fre	må/to
		ons	lö(?)	tis	tis	ti/fr 1	mån
		ons	lör	tis	tis	ti/fr 1	mån
		ons	lör	tis	tis	ti/fr 1	mån
		ons	ons	fre	fre	ti/fr 6	må/to 6
		ons	ons	fre	fre	fre	må/to
		ons	lör	ti/lö 1	ti/lö 1	ti/fr 1	må/to
		ons	lör	ti/lö 1	ti/lö 1	ti/fr 1	må/to
		ons	lör	ti/lö 1	ti/lö 1	ti/fr 1	må/to
							fre

NORRA

C Till Uppsala och Norrland (vintertid Finland, Baltikum)

C En andra veckopost, endast till Gävle

C Andra veckoposten utsträckt till Gävle

C Andra veckoposten upp till Umeå

Sidoposter

C:1 Uppsala-Östhammar-Öregrund

C:2 Sundsvall-Frösöskans (år 1718 även Duveds skans)

C:3 Till Sigtuna, fån Wahlsta postgård, Märsta

mån	fre	fre	fre	tor	to 7	må/to 9	tor
			tis				
				mån	mån		
							mån

	fre	ti/fr 1	må/to 1	må/to 1	tor	tor
	fre	ti/fr 1	tor	tor	tor	tor
		ti/fr 1	tor	tor	må/to 1	mån

ÖSTRA

D Till Finland och Livland

D En andra veckotur. Enl Schmedeman bara sommaren.

fre	fre	fre	tis	ons	tis	må/to	fre
				fre 8	fre 8	må/to	

KOMMENTARER

1) Det går inte att utläsa av taxorna om alla dessa sidoposter också går två gånger i veckan.

2) Taxan antyder onsdag över Västerås.

3) Mariefred (Gripsholm) båda dagar, övriga bara lördag.

4) Taxorna ger inte besked om Ystadposten även gick onsdag.

5) Ej post till norska gränsen. Den går nu över Göteborg.

6) Åmål 1718 endast fredag, 1735 torsdag.

7) Nu bara till Brahestad. Ej längre till Baltikum.

8) Under vintermånaderna medföljer den torsdagens norrlandspost.

9) Bara omnämnd upp till Torneå.

Appendix 2 – Taxornas utveckling år 1638 till 1735, från Stockholms horisont.

Följande uppställning avser att visa taxornas utveckling ort för ort. De visar också när orten kan dokumenteras i svenska taxor. Vissa orter har dykt upp och försvunnit till följd av svenska vinster i krig mot Danmark, freden i Roskilde 1658, liksom avträdelser till Ryssland efter det stora nordiska kriget och fredsfördragen 1720–1721. (Inrättandet och indragningar har stämts av mot Nylander, som dock har måst korrigeras på någon punkt. Se kommentarer under respektive taxa.)

Samtliga taxor anges i öre silvermynt.

STORA SÖDRA postvägen	1638	1643	1645	1668	1693	1735
Dalarö						1
Södertälje		1	1	1	1	1
Trosa				1		
Mariefred (Gripsholm)				1	1	1
Strängnäs				2	2	2
Eskilstuna (Carl Gustafs Stad)				2	2	2
Torshälla				2	2	2
Nyköping	2	2	2	2	2	2
Norrköping	3	3	3	3	3	3
Söderköping			3	3	3	3
Linköping	3	3	3	3	3	3
Skänninge			3	4	4	4
Vadstena			3	4	4	4
Medevi						4
Gränna				4	4	4
Jönköping	4	4	5	5	5	5
Ulricehamn (Bogesund)				5	5	5
Eksjö			4	5	4	4
Växjö			4	5	5	5
Kristianstad				6	6	6
Simrishamn						6
Ystad				6	6	6
Vimmerby			3	4	4	4
Västervik			3	4	4	4
Kalmar	4	4	5	5	5	5
Borgholm (Borckholm)				6		
Visby				6	6	6
Kristianopel				6		
Karlskrona					6	6
Ronneby				6		
Karlshamn				6	6	6
Sölvesborg				6	6	6
Gislaved (Qvarsebo)						5
Halmstad				5	6	6
Laholm				5	6	6
Ängelholm						6
Helsingborg				6	6	6
Landskrona				6	6	6
Malmö				6	6	6
Lund				6	6	6
Markaryd	4	4				
Helsingör	5	5		8	8	
Hamburg om lördagen	10	10		12	12*	
Hamburg om onsdagen				15	15**	
Hamburg över Ystad					12	
Stralsund över Ystad					12	

*) Genom Danmark med svenska posten

**) Genom Danmark med danska posten

STORA VÄSTRA postvägen

	1638	1643	1645	1668	1693	1735
Ekolsund						2
Enköping		1	1	1	2	2
Västerås		2	2	2	2	2
Sala		2	2	2	2	2
Avesta			2	3	3	3
Hedemora		2	2	3	3	3
Säter		2	2	3	3	3
Falun (Kopparberget)		3	3	4	4	4
Strömsholm						2
Köping		2	2	2	2	2
Arboga		2	2	2	3	3
Lindesberg				3	3	3
Nya kopparberget				3		
Nora				3	3	3
Örebro		3	3	3	3	3
Askersund				3	4	4
Kristinehamn				4	4	4
Filipstad				4	4	4
Karlstad				4	4	4
Åmål					4	4
Ramundeboda						3
Hova				4	4	4
Mariestad				4	4	4
Skövde				4	4	4
Hjo				4	4	4
Skara		3	3	4	4	4
Falköping				4	4	4
Lidköping				4	4	4
Vänersborg				5	5	5
Uddevalla				5	6	6
Strömstad					6	6
Alingsås		3	3	4	5	5
Borås				5	5	5
Göteborg		4	4	5	6	6
Kungälv (Bohus)				5	6	6
Marstrand				5	6	6
Kungsbacka					6	6
Varberg				5	6	6
Falkenberg					6	6

STORA NORRA postvägen

	1638	1643	1645	1668	1693	1735
Sigtuna				1	1	1
Uppsala		1	1	1	2	2
Östhammar				2	2	2
Öregund				2	2	2
Tierp (Vessland)			2	2	2	2
Älvkarleby			2		2	2
Gävle		2	2	3	3	3
Söderhamn			3	3	3	3
Hudiksvall		4	3	3	3	3
Sundsvall		5	3	4	4	4
Frösö skans				4	4	4
Härnösand		5	3	4	4	4
Umeå		7	3	4	5	5
Piteå		9	3	4	5	5
Luleå		9	3	4	5	5
Torneå		10	4	5	6	6
Uleåborg			4	5	6	6
Kajana				5	6	6
Brahestad				5	6	6
Gamlakarleby				5	6	6
Jakobstad				5	6	6
Nykarleby			4	5	6	6
Vasa			4	5	6	6
Kristinestad					5	5
Björneborg			4	5	5	5
Raumo			4	5	5	5
Nystad				5	5	5
Åbo			4	5	5	5

STORA ÖSTRA postvägen

	1638	1643	1645	1668	1693	1735
Norrköping		1	1	1	2	2
Grisslehamn						2
Eckerö						3
Kastelholm				2	3	3
Åbo	4	4	4	5	5	5
Ekenäs						6
Tavastehus		6	4	5	5	5
Porkala udd					6	
Helsingfors	6	6	4	6	6	6
Borgå	6	6	5	6	6	6
Vekelax				6	6	
Fredrikshamn						6
Viborg	8	8	6	7	7	
Nyslott				7	7	7
Villmanstrand						7
Kexholm	10	10	6	7	7	
Nöteborg				7	7	
Nyen skans	12	12	6	7	7	
Narva	14	14	7	8	8	
Wesenberg					8	
Reval (Tallin)		12	8	9	8	
Pernau		14	9	10	8	
Ösel (Arensburg)				10	9	
Dorpat (Tartu)		16	9	10	9	
Wolmar				10	9	
Wenden				10	9	
Riga		18	10	12	10	
Taskula						7